

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond

Aire Trummal

**HIV-NAKKUSE ENNETAMISEGA SEOTUD
NOORED-NOORTELE TEGEVUSE
MONITOORINGU JA HINDAMISE SÜSTEEMI
KUJUNDAMINE**

Magistritöö

Juhendaja: Judit Strömpl, Ph.D

Tartu 2006

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. INTERVENTSIOONIDE MONITOOING JA HINDAMINE	5
1.1. Monitooringu ja hindamise lähtekohad	5
1.2. Monitooringu ja hindamise tasandid.....	11
2. HINDAMISEL KASUTATAVAD MEETODID.....	15
2.1. Formattiivne hindamine	15
2.2. Protsessi hindamine	18
2.3. Tulemuste hindamine.....	21
2.4. Kvalitatiivsed meetodid hindamises	28
3. HIV/AIDS-i ENNETUSTEGEVUSE MONITOOING JA HINDAMINE EESTIS	31
4. ENNETUSTEGEVUS NOORED-NOORTELE MEETODIL.....	34
5. MAGISTRITÖÖ UURIMISÜLESANDED JA MEETODID	37
5.1. Teema valik ja ülesandepüstitus	37
5.2. Metoodika	39
6. INTERVJUUDE ANDMETE ANALÜÜS.....	48
6.1. Organisatsioonide tegevused.....	48
6.2. Senine monitooringu ja hindamise praktika	51
6.3. Tegevuse tulemused.....	56
6.4. Võimalused ning vajadused monitooringuks ja hindamiseks.....	59
7. MONITOOINGU JA HINDAMISE SÜSTEEMI ARENDAMINE.....	65
7.1. Vajaduste määratlemine.....	69
7.2. Uue koolitusprogrammi piloteerimine	73
7.3. Noored-noortele koolitajate koolitamine	75
7.4. Noored-noortele ennetustegevus.....	83
7.5. Organisatsiooni toimimine.....	89
7.6. Monitooringu ja hindamise koondsüsteem	92
KOKKUVÕTE	98
SUMMARY	103
KASUTATUD KIRJANDUS	105
LISAD	110
Lisa 1 – Definiitsioonid ja lühendid.....	110
Lisa 2 – Otsuste puu tulemuste hindamise meetodi valikul.....	113
Lisa 3 – Noored-noortele tegevuse paiknemine riikliku strateegia püramiidis	114
Lisa 4 – Intervjuude teostamise kava.....	115
Lisa 5 – Intervjuutsitaatide koodide tähendused.....	117

SISSEJUHATUS

Monitooring ja hindamine on programmi või muu tegevuste grupi jooksva käigu kohta andmete kogumine ning teostatu tulemuslikkuse ja väärtuse episoodiline analüüs. Hindamise läbiviimiseks on erinevaid teooriaid ja võimalusi palju ning puudub üks ainuõige lähenemine. Seetõttu on oluline leida iga situatsiooni jaoks sobiv ja optimaalne lahendus.

HIV/AIDS-i ennetustegevuse monitooringu ja hindamise valdkond on Eestis suhteliselt vastset arendama hakatud ning seni on kasutatud eelkõige kvantitatiivseid meetodeid anketeerimaks sihtrühmi ja kogumaks andmeid jooksvate tegevusnäitajate kohta. Monitooring ja hindamine on aga laiemate meetodiliste võimalustega valdkond. Magistritöö lähtekohaks on tõdemus, et Eestis on seni läbi proovimata erinevad, paralleelselt kasutatavad ning üksteist täiendavad hindamise viisid.

Magistritöös tegeletakse monitooringu ja hindamise küsimustega ühe konkreetse tegevusvaldkonna näitel – selleks on ennetustöö noored-noortele meetodil. Antud tegevus on teiste noortele suunatud interventsioonidega võrreldes mitmekülgsem ning hindamise tarvis enam läbimõtlemit vajav ülesanne. Noor ise ei ole üksnes objektiks, kellel interventsioon on suunatud, vaid peale vastava koolituse läbimist saab temast ennetustöö elluviija ehk noored-noortele koolitaja.

Magistritöö eesmärgiks on esitada nägemus sellest, milline peaks välja nägema HIV-i ennetamise valdkonnaga seotud noored-noortele tegevuse monitooringu ja hindamise optimaalne süsteem. Eesmärgile jõudmiseks on vaja saada ülevaade senistest valdkonna monitooringu ja hindamise praktikatest Eestis. Lisaks uurida, milliseid arenguvajadusi näevad noored-noortele tööga seotud organisatsioonid, selgitada võimalikud monitooringu ja hindamise teostamise viisid ning analüüsida nende sobivust Eesti konteksti.

Uurimusülesannete lahendamiseks teostati semi-struktureeritud intervjuud kõigi noored-noortele tegevusi elluviivate organisatsioonide esindajatega. Empiirilise materjali täiendamiseks ning analüüsi teostamiseks tutvuti kolme liiki kirjandusallikatega: rahvatervise või sotsiaalvaldkonna interventsioonide hindamise teoreetilised käsitlused, HIV/AIDS-i valdkonna programmide hindamise ja uurimuste teostamise juhendmaterjalid, teadusartiklid konkreetsete interventsioonide hindamise näidetega.

Uurimustöö on praktilise suunitlusega ning selle tulemusi saab kasutada alusena noored-noortele tegevuse monitooringu ja hindamise valdkonna arendamisel, et hindamistegevus aitaks senisest enam sisuliselt suunata interventsioonide planeerimist ning ellu viimist. Toodud valdkonnas ei ole analoogset uurimist ja analüüsi Eestis varasemalt teostatud. Maailmapraktikas on tegeletud erinevate hindamismetoodikate paralleelse kasutamise ning võrdlemisega ka noored-noortele tegevuse raames. Vastavad näited on magistritöös esitatud.

Magistritöö esimene peatükk tutvustab hindamise valdkonna ajalugu, monitooringu ja hindamise erinevaid tasandeid ja ülesandeid. Teises peatükis selgitatakse, millised on andmekogumise võimalused formatiivse, protsessi ning tulemuste hindamise läbiviimisel. Sellele järgnevalt esitatakse ülevaade Eesti HIV/AIDS-i ennetamise valdkonna monitooringu ja hindamise seisust, selgitatakse, mis on ennetustegevus noored-noortele meetodil ning kus antud interventsioon riikliku HIV/AIDS-i strateegia kontekstis paikneb. Viies peatükk keskendub magistritöö ülesannete ning meetodite kirjeldamisele. Intervjuude käigus kogutud andmete analüüs on teemade kaupa esitatud peatükis kuus. Alustades ülevaatega organisatsioonide tegevustest ning lõpetades vajaduste ja võimalustega hindamisvaldkonna arendamiseks. Viimases peatükis analüüsitakse teoreetilise tausta ning intervjuude andmete baasil erinevaid võimalusi antud interventsiooni monitooringuks ja hindamiseks. Peatüki lõpus esitatakse koondtabeli vormis ettepanek, milline võiks välja näha optimaalne noored-noortele tegevustega kaasnev monitooringu ja hindamise süsteem.

1. INTERVENTSIOONIDE MONITOORING JA HINDAMINE

1.1. Monitooringu ja hindamise lähtekohad

Hindamisteooriate ajalooline areng

Alkin ja Christie (2004) märgivad oma „hindamisteooria puu“ käsitluses, et hindamisalased lähenemised baseeruvad ajalooliselt kahel lähteallikal:

1. Riikliku programmilise tegevuse või eraettevõtlusega kaasnev aruandekohustus, mis koosneb raporteerimisest ning teostatu kirjeldamisest ehk õigustavas analüüsist.
2. Sotsiaalvaldkonna uurimused, mida üldplaanis võib vaadelda kui mingi grupi inimeste käitumise süstemaatilist uurimist erinevas sotsiaalses keskkonnas erinevate meetodite abil.

Teisena mainitud allikast kasvab välja autorite hindamisteooria puu peaharu – hindamine kui uurimus või uurimusmeetodite poolt juhitud hindamine. Selle haru on autorid nimetanud „meetoditeks“. Haru esindavad teoreetikud tegelevad üldistatavuse saavutamise või teadmiste konstrueerimisega. Teist teooria puu haru nimetatakse „väärtustamine“, mille kohaselt nähakse hindamist kui millelegi väärtuse andmist või nn kohtumõistva otsuse tegemist mingi tegevuse väärtuse suhtes. Ka antud haru on välja kasvanud sotsiaalvaldkonna uurimuste (tüve)osast. Puu kahe algallika kolmanda suuna või haru nimetuseks on autorid pannud „kasutamine“ ehk hindamine, mis on suunatud valdkonna edasiarendamisele ning otsuste tegemisele. Tähelepanu keskpunktiks on kuidas hindamisel saadud informatsiooni kasutatakse.

Rossi, Lipsey ning Freeman (2004: 2-3) toovad esile, et esimesed näited hindamise toimumisest pärinevad juba üle kolme sajandi tagusest ajast.¹ Isegi eksperiment, kui tänapäeval tehniliselt kõige suuremat väljakutset osutav hindamisuurimuse viis, ei ole

¹ Näitena toovad autorid inglise filosoofi Thomas Hobbes'i, kes oma kaaskondlastega üritas mõõta numbrilisi väärtusi identifitseerimaks haigestumuse ja suremuse põhjusi ja hindamaks selle tingimusi.

viimase aja leiutis. Järgnev ajalooline ülevaade põhineb samadelt autoritelt (Rossi, Lipsey & Freeman 2004: 8-11).

Kuigi hindamise ajalugu ulatub 17. sajandisse, on laialt levinud süstemaatiline hindamine 20. sajandi arengute tulemus. Sotsiaalsete uurimismeetodite rakendamine programmilise tegevuse hindamiseks käib kaasas nii meetodite endi arenguga kui ka ideoloogiliste, poliitiliste ja demograafiliste muutustega ühiskonnas. Sotsiaalsete programmide süstemaatiline hindamine muutus esmalt tavaliseks hariduse ja rahvatervise valdkonnas. Enne I Maailmasõda olid kõige suuremad pingutused suunatud hindamaks kirjaoskust, kutsealaseid koolitusprogramme ning initsiatiive vähendamaks haigestumust ja suremust nakkushaigustesse. 1930-ndateks kasutasid sotsiaalteadlased hindamises juba mitmekesiseid uurimismeetodeid. Järgnenud II Maailmasõja valguses töötati välja protseduure USA sõdurite moraali jälgimiseks ning personalipoliitika ja propaganda tehnikate hindamiseks. Peale sõda käivitati hulk riiklikult ja eraviisiliselt finantseeritud programme soodustamaks urbanistlikku arengut ja elamuehitust, kultuuri alast harimist, ametialast koolitust ning paremale tervisele suunatud ennetuslikke tegevusi. Kulutused olid väga suured ning nendega käis kaasas nõudmine omandada teadmist tegevuste tulemuslikkusest.

1950-ndate lõpuks oli programmilise tegevuse hindamine muutunud tavaliseks. Vastavaid uurimusi ei teostatud mitte üksnes industrialiseeritud riikides, vaid ka vähemarenenud piirkondades (Aasia, Aafrika, Ladina-Ameerika) seoses pereplaneerimise, toitumise, tervishoiu ja kogukondliku arengu programmidega. 60-ndate jooksul kasvas hindamisalaste artiklite ja raamatute hulk tohutult ning järgmise kümnendi alguses tõusis hindamisuurimus esile sotsiaalteaduste eraldiseisva valdkonnana. Muude materjalide hulgas ilmusid ka esimesed kriitikad ja diskussioonid seotuna hindamisuurimustes kasutatavate metodoloogiate kvaliteediga. Esimene hindamisalane ajakiri, *Evaluation Review*, ilmus 1976. aastal. Sellest perioodist pärineb ka hindamisuurimustele pühendunud akadeemikute ja praktikute professionaalsete assotsiatsioonide loomine. Tänapäevaks ilmub erinevates riikides vähemalt tosikond ajakirja, mis on peamiselt pühendatud hindamise valdkonnale.

Varasematel hindamisuurimuse arenguaastatel suunasid valdkonda peamiselt sotsiaalteadlaste huvid. Hilisemalt hakkasid arengutele olulist mõju avaldama hindamise tulemuste kasutajad ning täna peavad valdkonda valdavalt üleval poliitika kujundajad, programmilise tegevuse planeerijad ning administraatorid. Toodud arengud on liigutanud hindamise valdkonna välja puhtalt akadeemilisest ringist. Hindamisest on saanud poliitilist ja juhtimisalalast tegevust toetav valdkond, mis on oluliseks sisendiks otsuste tegemisel ning ressursside jaotamisel alustamaks, laiendamaks, muutmaks või jätkamaks sotsiaalvaldkonna programme.

HIV/AIDS-i valdkonna seire, monitooringu ja hindamise areng

Rugg jt leiavad oma 2004. aastal ilmunud artiklis, et maailma riikide võitluses HIV-i ja AIDS-i epideemiaga on üheks nurgakiviks saanud efektiivse ning asjakohase monitooringu ja hindamise (M&H) süsteemi areng. M&H-ga seotud lähenemised ei ole HIV/AIDS-i valdkonnas ainulaadsed, kuid seoses HIV-i ja AIDS-iga on ainulaadseteks järgmised karakteristikud:

- HIV on suhteliselt uus nakkus, mis ilmnis 1980-ndate alguses ning levis seejärel kiiresti kõrge riskikäitumisega sub-populatsioonides ning hiljem paljudes riikides ka üldelanikkonna hulgas.
- Muutused HIV/AIDS-i programmide olemuses on olnud kiired, kuna pidevalt omandatakse uut teavet ja arusaamist HIV-nakkuse olemuse, leviku, ennetamise ja ravi kohta.

Ruggi jt artiklil (2004) põhineb ka järgnev kokkuvõte valdkonna arengust.

Seire² ning sellega seotud monitooringu ja hindamise süsteemi arendamine HIV/AIDS-i valdkonnas on paarikümne aasta vanune, nagu ka nakkuse teadaolev ajalugu. HIV-i ja AIDS-i seire on alguse saanud 1981. aastal USA-s esimese definitsiooniga sellest, mis on AIDS. Kuigi definitsioon ise oli ebatäpne ning tingis AIDS-i juhtude alaraporteeritust, võimaldas see saada teadmisi riskigruppidest, nakatunute soost ja vanusest ning nakkuse

² Seire ja teiste töös enam kasutatud mõistete ning lühendite selgitused on toodud lisas 1.

võimalikest levikuteedest. 1985. aastal tuli kasutusele HIV-antikehade test, mis suurendas oluliselt juhtumite registreerimise usaldusväärsust ning muutis nakkuspõhise seire riikliku seiresüsteemi nurgakiviks.

Varajast ülemaailmset tegutsemist HIV/AIDS-i probleemi leevendamiseks koordineeris Maailma Terviseorganisatsioon (*World Health Organisation*, WHO) Globaalne HIV/AIDS-i Programm, mille kaudu alustati aastatel 1987-1991 riiklike programmidega enam kui 145 riigis üle maailma. 1988. aastast hakkas WHO programmi eestvõttel märgatavalt arenema ka käitumusliku seire (*behavioural surveillance*) komponent. Selle ajani ei olnud arengumaades kogutud ulatuslikke andmeid üldpopulatsiooni seksuaalse käitumise, teadmiste, hoiakute jms kohta, kuna peamine tähelepanu oli suunatud suure riskiga gruppidele. Siiski läks veel aega, kuni taolised uurimused muutusid rutiinseks tööriistaks, et jälgida käitumisega seotud trende ajas ning saadud info kaudu planeerida edasisi tegevusi.

Muutuseid HIV-nakkuse levikutrendides võivad tähendada pikaajaliste ennetustegevuse programmide tõhusust, kuid seda on keeruline tõestada. Teise põlvkonna seire (*2nd Generation Surveillance*) kontseptsioon loodi selleks, et senisest paremini mõõta populatsiooni mitmekesisust ning epidemioloogilisi ja käitumuslikke trende ajas. Epideemia kulgemise jälgimise peamiseks ning üksteisest lahutamatuks komponentideks on nakkuspõhine ja käitumuslik seire, mille alakomponendid varieeruvad sõltuvalt epideemia tüübist ja staadiumist. Kokkuvõttes kasutatakse tänases HIV/AIDS-i ennetustöö kontekstis multimeetodilist andmete triangulatsiooni, mis liidab omavahel ühe eesmärgi nimel erinevad andmeallikad ja andmete kogumise viisid.

Siiski on ka tänastes teadmistes veel suuri lünki mõistmaks, millised interventsioonid töötavad milliste sihtrühmade puhul kõige paremini. Nähes, et uurimustest saadud andmeid ei suudeta efektiivselt kasutada riikliku vastureaktsiooni suunamiseks, töötas WHO välja erinevate riikide spetsiifilise meetodite paketi, mis sisaldab ka kümme prioriteetset ennetustegevuse indikaatorit (vt WHO 1994). 1995. aastal asendati WHO globaalne

programm Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni HIV/AIDS-i Programmiga (*Joint United Nations Programme on HIV/AIDS*, UNAIDS). Nüüd, kus riigid koostasid multisektoorse reaktsiooni põhimõtetest lähtuvaid riiklikke strateegiaid, muutus programmitöö M&H silmapaistvaks ja fokuseeritud tegevuseks.

Viimastel aastatel on tehtud rahvusvaheliselt suuri jõupingutusi harmoniseerimaks M&H tegevuses kasutatavaid strateegiaid ning jälgitavaid indikaatoreid. Riiklikult ühtne lähenemine M&H-le vähendab andmete kogumise koormat, kuna eemärgiks on minimeerida olukorda, kus erinevatele asutustele ja finantseerijatele tuleb raporteerida erinevaid tegevuse tulemusi. M&H raamistiku kujundamine HIV/AIDS-i valdkonnas põhineb USA Haiguste Kontrolli ja Ennetamise Keskuste (*Centers for Disease Prevention and Control*, CDC) poolt välja töötatud lähenemisel ning UNAIDS-i riiklike programmide kujundamisele suunatud juhendmaterjalil (vt CDC 1999, UNAIDS 2000). UNAIDS on 2003. aastal loonud ka riigi tasandil andmete haldamise süsteemi.

Sotsiaalteaduse meetodite mugandamine hindamisuurimustes

Kaasaegse sotsiaalteaduse süsteemse vaatluse, mõõtmise, valimi moodustamise, uurimuse disaini ja andmeanalüüsi tehnikad võimaldavad jõuda paikapidavate, usaldusväärsete ja täpsete sotsiaalse käitumise kirjeldusteni. Seega pakuvad sotsiaalteaduste uurimismeetodid eriti sobivat viisi kirjeldamiseks programmi saavutusi viisil, mis on võimalikult usutav ja kaitstav. (Rossi, Lipsey & Freeman 2004: 16)

Üleriikliku käitumusliku seire süsteemi tasandil, mille andmeid M&H kasutab, sotsiaalteaduste meetodeid ka nende võimalikult maksimaalsel viisil kasutatakse. Programmilise tegevuse hindamisuurimused kujutavad endast aga sotsiaalvaldkonna uurimismeetodite mugandamist. Oma puhtas tähenduses teostatakse uurimust genereerimaks uut teadmist. Programmi hindamist teostatakse saamaks aru, millises ulatuses on programmi tegevustel olnud tulemusi. Samas saab hästi teostatud programmi hindamine edendada ka teadmist, nii nagu uurimustest saadud teadmisi kasutatakse

programmide väljatöötamisel. Hindamisuurimusest saab mõelda kui uurimusest, mida teostavad professionaalsed hindajad jälgides hindamisstandardeid ning kasutades uurimusmeetodeid. Kuid võrreldes uurijaga ei pruugi hindajal olla sama suurt kontrolli valimi moodustamise, ajastatuse, andmete kogumise ning interventsiooni suunatud ulatuse osas. Nendest aspektidest lähtuvalt on hindamine puhtast uurimustööst erinev. (Issel 2004: 285, 319)

Sotsiaalseid programme saab käsitleda uurimusetevõtte jaoks loomupäraselt mittevastutuleliku keskkonnana ning hindamiseks ei pruugi sobida metodoloogiliselt kõige kõrgematele tehnilistele standarditele vastavad kompromissitud mõõtmisviisid. Hindajad peavad sageli olema innovaativsed ja improviseerima otsimaks viise, kuidas koguda usutavat ja kaitstavat tõendusmaterjali sotsiaalsete programmide kohta. Spetsiifilisi programme ümbritsevad tingimused ning kindlad ülesanded, mille täitmiseks on hindaja määratud, sunnivad tihtilugu tegema kompromisse ning kohandama metodoloogilisi standardeid vastavalt olukorrale. Hindaja väljakutseks on omavahel sobitada uurimuse protseduurid hindamisküsimuste- ja tingimustega. Samal ajal püüdes valitud protseduure rakendada antud tingimustes kõrgeima võimaliku standardi kohaselt. Uurimuse läbiviimine vastavuses kõrgetele teaduslikele standarditele vajab enamasti rohkem ressursse, kui on võimalik kulutada mingi tegevuse või programmi hindamise raames. Üheks ressursiks on aeg, kuna kõrge kvaliteediga uurimusi ei saa teostada kiiresti; samas on programmiga seotud otsuste tegemiseks vaja kiireid vastuseid. Samuti nõuab kõrgel teaduskikul tasemel uurimustöö oluliselt suuremaid rahalisi ressursse. (Rossi, Lipsey & Freeman 2004: 17-25)

Eeltoodust johtuvalt peab hindaja praktikas leidma töötava tasakaalu kahe rõhuasetuse vahel. Nendeks on: 1) protseduurid, mis tagavad tulemuste usaldusväärsuse, 2) protseduurid, mis on hindamise tarbijate jaoks sobivalt ajastatud, sisukad ning kasutatavad. See tasakaal peaks arvestama hindamise eesmärki, hinnatava programmi olemust ning poliitilist ja otsustusi tegevast konteksti. Nii kasutatakse hindamises ka selliseid lahendusi, mis on piisavad vastamaks programmitööd ja sellega seotud otsuseid puudutavatele küsimustele, kuid ei võta

parima teadusliku uurimusdisaini kuju. (*Ibid*) Suur ulatus erinevaid võimalikke lähenemisi hindamisele ei anna kindlat juhatust, kuidas ainsal parimal viisil hindamist ellu viia.

1.2. Monitooringu ja hindamise tasandid

Süsteemi ülesanded³

Monitooringu osa süsteemist võtab kokku programmi tegevuste jooksva käigu kohta rutiinselt kogutavat informatsiooni ning annab vastuse küsimustele, millised etapid tegevusest on läbitud, kui palju on midagi ära tehtud (keskusi avatud, vahendeid jagatud, kliente teenust saanud) ja kuidas on see vastavuses planeerituga. **Hindamise** osa süsteemist selgitab episoodiliselt lisa andmekogumise ja spetsiaalse analüüsi kaudu käimasoleva programmi või interventsiooni asjakohasust, suutlikkust ja edukust.

Toodud kahest komponendist koosnev süsteem jälgib, mida programmi töö või muu interventsioonide kogumiga seotult tehakse ning kas suudetakse tegevustega tekitada soovitud muutusi. M&H süsteemi ülesanneteks on:

- Anda ülevaadet tegevuste elluviimise kulgemisest ja pakkuda varast tõendust programmitöö efektiivsusest.
- Leida probleemküsimused, et teenuste ning tegevuste kohandamine muutuks loomulikuks tööprotsessi osaks. Kui planeeritud tulemused ei ole saavutatud, aitab M&H süsteemi kaudu andmete kogumine ja analüüs selgitada tegevuse puudujääke ning ümberkorraldamist vajavaid komponente.
- Pakkuda selgetel alustel kogutud, läbipaistvat ja objektiivset informatsiooni avalikkusele ning doonoritele.
- Toimida administreerimisvahendina programmitööd elluviivatele asutustele kõigil tasanditel ning aidata vastu võtta programmi edasisi arenguid puudutavaid otsuseid.

³ Monitooringu ja hindamistegevuse eemärkide ja kasutegurite sõnastamisel on lähtutud allikatest UNAIDS 2002 ning Rossi, Lipsey & Freeman 2004. Antud informatsioon on läbi töötatud vastavalt siinkirjutaja kogemustele M&H valdkonnas.

Erinevate interventsioonide edukuse dokumenteerimine aitab välja selgitada teenused ja tegevused, mis töötavad kõige paremini ning seeläbi efektiivsemalt suunata olemasolevaid ressursse.

Süsteemi erinevad tasandid

Efektiivne M&H baseerub selgel loogilisel ülesehitusel, kus ühe tasandi resultaadid viivad välja järgmise tasandi tulemusteni ning lõpuks pikaajalise eesmärgi saavutamiseni. M&H süsteemi kaudu jälgitakse (UNAIDS 2002: 5):

- sisendeid ehk panustatavaid ressursse (nt finantsid, tehnika, personal);
- väljundeid ehk tegevuste otseseid resultate (nt teenust saanute arv, jagatud kondoomide arv);
- tulemusi ehk riskikäitumise, hoiakute jms muutusi sihtrühmas (nt süstivate narkomaanide osakaal, kes ei jaga teistega süstalt või nõela);
- mõju ehk muutusi nakkuse levikus, haigestumises, suremuses (nt uute HIV-nakkuse juhtude arv).

M&H tegevuse üldiseid tasandeid on neli (Rehle jt 2001: 9-12):

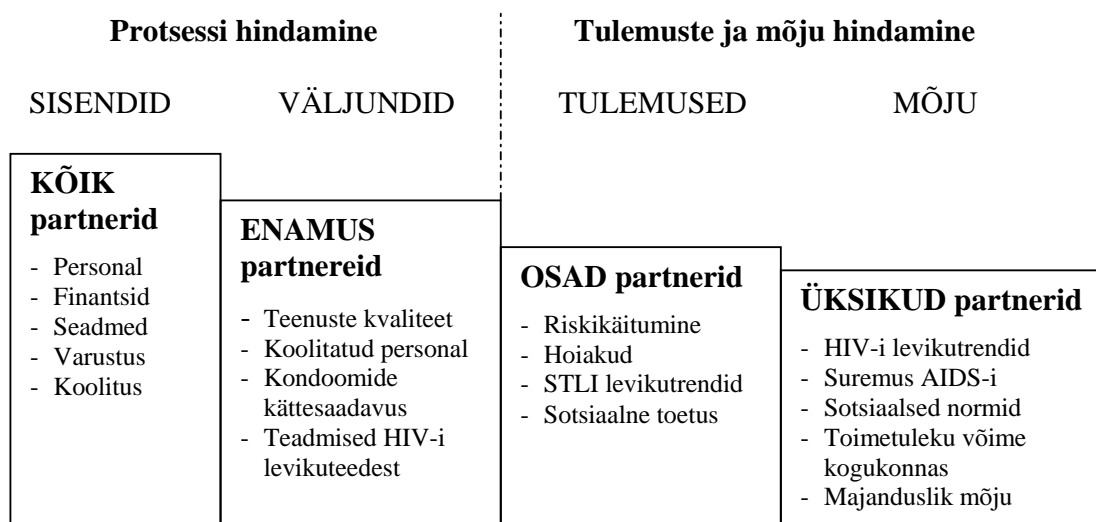
1. **Formatiivne hindamine** on osa programmi planeerimisprotsessist või eelneb sellele. Analüüsi käigus uuritakse vajadust interventsiooni järele, pakutakse informatsiooni realistlike programmieesmärkide seadmiseks ning tegevusstrateegia valikuks. Formatiivset hindamist võib kasutada ka programmi elluviimise käigus identifitseerimaks mitteefektiivseks osutunud tegevusi ja kohandamiseks programmi eesmärke muutuva situatsiooniga. Taoline andmekogumine vastab küsimustele: Kas ja kellele on interventsioon vajalik? Kuidas interventsiooni ellu viia?
2. **Protsessi hindamine** vaatleb programmitöö sisu ja ulatust koos elluviimise kvaliteedi ja ühtsusega. Protsessi kvantitatiivseid näitajad jälgitakse protokollide, aruannete ja raportite põhjal. Oluline on kasutada ka kvalitatiivseid meetodeid hindamiseks programmi ulatust ning barjääre teenuse osutamisel. Protsessi hindamine vastab küsimustele:

- Milliseid teenuseid, kellele ja kuidas osutatakse? Kui hästi ja kvaliteetselt teenuseid osutatakse? Millisel määral on planeeritud tegevused aset leidnud?
3. **Tulemuste ja mõju hindamine** nõuab pea alati kvantitatiivseid mõõtmisi. Selle kaudu hinnatakse, millisel määral on programmi lühi- ja pikaajalisi eesmärke saavutatud. Tulemuste ja mõju hindamine on lähedalt seotud protsessi hindamisega. Viimane aitab aru saada, millisel viisil ja miks on interventsioonid olnud tulemuslikud. Vastust otsitakse küsimustele: Milliseid tulemusi on saavutatud? Mida need tulemused tähendavad? Kas programm suudab tekitada muutusi sihtrühmas?
 4. **Kulu-tulususe analüüs** mõõdab samuti programmi tulemuslikkust, kuid lisab programmi tegevuste maksumuse tulemusliku ühiku kohta. Omavahel võrreldakse erinevate interventsioonide maksumust ja tulemusi. Kulu-tulususe analüüs vasta küsimustele: Millisel määral peaks ressursse ümber jaotama?

Monitooringu ja hindamise süsteem on tulemuste ja mõju tasandil seotud **seiresüsteemiga** (seire teemat kajastati ka peatükis 1.1). Seiresüsteem kogub ja analüüsib andmeid kas rutiinselt (nt uute HIV-juhtude registreerimine) või kindla regulaarsusega (nt iga kahe aasta tagant teostatav noorteuurimus) vaatamaks millised on nakkuse leviku trendid ja riskikäitumise tase erinevates sub-populatsioonides. Andmeid selle kohta, millised tegevused on olnud efektiivsed sihtrühmadeni jõudmisel ja nende mõjutamisel, kogub ja analüüsib M&H süsteem. Viimane kasutab üleriiklike programmide pikaajaliste tulemuste ja mõju hindamisel ka seire andmeid. Kui M&H süsteem on otseses sõltuvuses teostatavatest interventsioonidest, siis seiresüsteem peaks oma põhikomponentidega olema sõltumatu ennetustegevuste hulgast ning tuginema eelkõige sellele, kuidas HIV-epideemia riigis kulgeb ja millised on sellest ohustatud elanikkonna grupid.

Riiklike programmide elluviimisega on seotud palju erinevaid asutusi ja organisatsioone erinevatel tasanditel. Elluviivate partnerite tegevuse ulatus ja mõju varieerub sellele vastavalt. Mida kõrgemale tulemuste saavutamise ringis liigume (väikese ulatusega alategevusest üleriikliku programmi kui tervikuni), seda väiksem hulk asutusi on M&H-ga seotud. Kõik erinevaid tegevusi elluviivad partnerid peaksid iseenda tegevuste kohta

koguma sisendeid ja väljundeid puudutavat informatsiooni. Väiksem hulk partnerid vaatlevad tulemusi ning veel väiksem arv partnereid ja andmekogumisi on seotud kogu programmi pikaajalise mõju jälgimisega. Eeltoodu on skemaatiliselt esitatud joonisel 1.

Joonis 1: Monitooringu ja hindamise püramiid. *Allikas: Rehle jt 2001:18*

Indikaatorid

Indikaator on näitaja, mille seisu me oma tegevuste kulgemise jälgimisel kindlaks määratud sagedusega mõõdame teostades selleks vajalikku andmekogumist. Määratletud näitajate seisu regulaarse mõõtmise alusel nähakse, kas planeeritud tulemused on saavutatud või mitte. Indikaator väljendab tegevuse kulgemist kirjeldavat arvu või protsenti – näiteks koolitatud isikute arv, viimases seksuaalvahekorras kondoomi kasutanud noorte protsent. Eesmärkide seadmine ning nendega seotud indikaatorite määratlemine on osa programmi planeerimisprotsessist. Indikaatoritest lähtuvalt pannakse paika andmete kogumise vajadus M&H süsteemis.

2. HINDAMISEL KASUTATAVAD MEETODID

Peatükis 1.2 esitatud M&H tasanditest kajastatakse järgnevalt lähemalt formatiivse hindamise ning protsessi ja tulemuste hindamisega seonduvaid andmete kogumise meetodeid. Kõrvale jäetakse mõju hindamine ja kulu-tulususe analüüs. Esimene seetõttu, et HIV/AIDS-i valdkonna M&H-s kaldub mõju hindamine epidemioloogiasse ehk vaadeldakse eelkõige nakkuse levikutrende erinevates sub-populatsioonides, AIDS-i haigestumist ning suremust. Antud magistritöö noored-noortele tegevuse raames pikaajalise mõjuga ei tegele. Kulu-tulususe analüüs kaldub ökonomika valdkonda. Eelarve ning raha kulutustega seotud küsimusi magistritöö ei kajasta. Edasi tegeletakse nende valdkondadega, mis on olulised antud magistritöö teemakitsendusest lähtuvalt. Seejuures püsides eelkõige sotsioloogia haardealas.

2.1. Formatiiivne hindamine

Formatiivsest hindamisest räägitakse hindamisteooriaid käsitlevates raamatutes ka kui vajaduste hindamisest (*needs assessment*). Taoline andmekogumine on väga oluline uute programmide või interventsioonide planeerimisel, kuid aktuaalne ka juba töötavate programmide korral, kui ei ole selge, kas pakutavad teenused vastavad tegelikule vajadusele.

Formatiivse hindamise elluviimisel tuleks esmalt tuvastada olemasolevate andmeallikate võimalused ning otsustada, kas ja milliseid lisaandmeid on vaja koguda. Etappide kaupa läbi hindamise protsessi liikudes soovivad Rossi, Lipsey ja Freeman (2004: 102-130) esmalt konstrueerida sotsiaalse probleemi (mille seis soovime parandada) täpne definitsioon. Seejärel määratleda antud probleemi ulatus, defineerida ja identifitseerida interventsiooni sihtrühm ning kirjeldada, milline on antud sihtrühma vajadus teenuste järele. Järgnevalt on need etapid antud autoritest lähtuvalt täpsemalt lahti seletatud.

1. Sotsiaalse probleemi defineerimine. Huvialuse probleemi kirjeldamisega on ilmselt ka varem poliitilisel ja strateegilisel planeerimise tasandil tegeletud. Seetõttu on võimalik

läbi töötada definitsioone, mida on leida programmide dokumentides, seadusandluses, ajakirjanduses jms. Hindaja saab siinjuures vajadusel juhtida tähelepanu kasutatavate definitsioonide puudustele ning pakkuda alternatiivseid määratlusi.

2. Probleemi ulatuse täpsustamine. Antud faasis on andmete kogumise võimalusi mitmeid:

- Ka siin saab esmalt vaadata, mida pakuvad olemasolevad andmeallikad nagu teostatud uurimused, rahvaloenduse andmed, rutiinselt kogutav statistika. Osad sellised andmeallikad näitavad ka probleemi kajastavate indikaatorite muutumise trende ajas (nt alaealiste raseduste hulk aastate lõikes). Paljudel juhtudel aga ei suuda olemasolevad allikad vajalikku informatsiooni pakkuda. Näiteks kui programm on suunatud väiksemale regioonile, uurimuste andmed kajastavad aga riiki tervikuna. Regiooni kesksete andmeallikatena võib vaatluse alla võtta teenuseid osutavate organisatsioonide andmebaasid. Taoliste näitajate kasutamine on aga piiratud, kuna teenuse kasutajad ei ole esinduslikuks valimiks huvipakkuva elanikkonna grupi terviku kohta.
- Usaldusväärsemate andmeteni on võimalik jõuda teostades valimipõhist uurimust huvipakkuva regiooni elanike hulgas. Seda saab teha nii eraldiseisva uurimusena kui lisades küsimusi regulaarselt toimuvatesse elanikkonna uurimustesse. Siinjuures tuleb silmas pidada, et tegemist on tehniliselt keerulise andmekogumisega, mis nõuab oskusi ning suuremat ressursi.
- Kõige lihtsamaks viisiks on küsida informatsiooni võtmeisikutelt, kellel tänu oma positsioonile ja kogemustele on kujunenud arusaam meid huvitava sotsiaalse probleemi jaotusest. Siinjuures tuleb arvestada, et võtmeisikud suudavad küll pakkuda head informatsiooni sihtrühma karakteristikute ning vajaduste kohta teenuste järele, kuid väga vähestel on piisav ülevaade probleemi tegelikust ulatusest ehk kui paljusid inimesi see puudutab, millised on nende inimeste sotsiaal-demograafilised näitajad.
- Isseli (2004: 132-133) kohaselt saab probleemi ulatuse täpsustamise juures kasutada ka tagasihoidlikumaid ja mittekulukaid meetodeid. Näiteks jalutades meid huvitavas piirkonnas ning lugedes ülesse, kui paljudel tänavatel on maha jäetud maju või kui paljudel reklaampostidel on üleval mittetervislikku käitumist propageerivad reklaamid. Või vaadates, kuidas kajastavad huvialust probleemi kohalikud ajalehed.

3. **Sihtrühma tuvastamine.** Sotsiaalse programmi või interventsiooni sihtrühmaks on tihtipeale inivid. Lisaks võib sihtrühmaks, kellele tegevus on suunatud, olla inimeste grupp (nt perekonnad, kollektiivid), geograafiliselt või poliitiliselt seotud piirkonnad või füüsilised üksused (nt majad, tänavate süsteem). Individe puhul määratletakse sihtrühm tavaliselt vastavalt nende sotsiaal-demograafilistele karakteristikutele, esinevatele probleemidele, elamistingimustele. Siin saab aluseks võtta probleemi ulatuse täpsustamisel kogutud andmed.
4. **Sihtrühma vajaduste kirjeldamine.** Tihtipeale ei piisa sellest, et rakendada standardset teenust standardsel viisil. Efektivsuse huvides võib olla vajalik, et programm kohandaks ennast vastavalt kohalikele eripäradele. Selleks on vaja informatsiooni, kuidas sihtrühm antud piirkonnas probleemi kogeb, milliseid takistusi nähakse teenuste kasutamise juures, milliseid teenuseid vajalikuks peetakse ning mis tõmbaks antud sihtrühma teenust kasutama. Ka siin on võimalikke andmete kogumise viise mitmeid. Rouda ja Kusy (1995) järgi samuti asjakohase kirjanduse, kirjalike dokumentide, statistika ja uurimustega tutvumine ning konsulteerimine võtmeisikute ja/või vajalike teadmisi omavate isikutega. Lisaks ka vaatluse läbi viimine, intervjuude või fookusgruppide teostamine, andmete kogumine küsimustike või testide kaudu.

Issel (2004: 120-122) lisab eeltoodud nimekirja olulise aspektina **organisatsioonile hinnangu andmise**, mille käigus otsitakse vastust küsimusele, milline on organisatsiooni valmisolek ja võimekus programmi elluviimiseks. Antud küsimusele vastamiseks kogutakse andmeid organisatsiooni liikmetelt ning organisatsiooni dokumentidest. Vaadatakse, kas on olemas piisavad ressursid (nt koolitatud inimressurs) programmi elluviimiseks ning kas programmi sisu sobib kokku organisatsiooni missiooni ja eesmärkidega. Uurismeetodina võib siinjuures kasutada näiteks juhtumi analüüsi (*case study*). Lisaks on oluline kaardistada olukord seoses konkureerivate programmide ja interventsioonidega piirkonnas ehk millised võimalused on juba olemas.

Parema ülevaate saamiseks probleemist ning sihtrühma vajadustest on oluline kasutada paralleelselt mitut andmeallikat. Kvalitatiivsed uurimismeetodid aitavad kirjeldada

probleemi olemust ning kvantitatiivsed meetodid annavad ülevaate probleemi ulatusest ning jagunemisest erinevates regioonides ja populatsiooni gruppides.

2.2. Protsessi hindamine

Programmi protsessi hindamine tähendab üldiselt hinnangu andmist programmi saavutustele teenuste kasutamise ja programmi organisatsiooni toimimise mõistes. Teenuste kasutamisele hinnangu andmisel uuritakse, millisel määral soovitud sihtrühm saab soovitud teenust. Programmi organisatsioonile hinnangu andmine nõuab programmi tegevusplaani ja eesmärkide võrdlemist sellega, mida tegelikult tehtud on. (Rossi, Lipsey & Freeman 2004: 171-172)

Teenuste sihtrühmani viimise hindamisel on eriti olulisteks teenuste spetsifikatsioon ning kättesaadavus. Teenuste spetsifikatsioon kirjeldab reaalselt pakutavaid teenuseid mõõdetaval viisil. Näiteks millised on teenuse protseduurid, milline personal on vajalik, milline on teenuse maksumus. Teenuse spetsifikatsiooni kohaselt saab jälgida, kas teostatav sellele vastab. Teenuse kättesaadavus on ulatus, millisel määral struktuurilised ja organisatsioonilised korraldused soodustavad sihtrühma programmis osalemist. Igal programmil on strateegia, kuidas nende teenus peaks jõudma soovitud sihtrühmani (nt teavitamine läbi kampaaniate, teenuse koha valik vastavalt sihtrühma paiknemisele). Hindamise peamine küsimus on seejuures, kas programmi tegevus on oma disainilt küllaldane selleks, et soodustada teenustele juurdepääsu. (*Ibid*: 195-196)

Kuigi planeeritud tegevuste elluviimine on programmi tähtsaimaks funktsiooniks, teostavad enamus programme ka olulisi toetavaid funktsioone. Nendeks on koordineerimine, finantside muretsemine, vahendite hankimine, personali värbamine ja koolitamine, avalikud suhted ning suhted teiste organisatsioonidega, lobitöö. Seega peaks programmi protsessi M&H käigus vaatama ka seda, millisel määral on programmi elluviimise juures olnud saadaval ja kasutatud erinevaid ressursse ning milliste otsuste tulemusteni see viinud on. Miinimumina tuleks jälgida programmi käsutuses olevaid inimressursse (mis sageli

moodustavad ka peamise kuluartikli). Peale personali hulga on oluline vaadata töötajate pühendumise taset programmi elluviimisel, nende kompetentsust ja suhtumist. (Rossi, Lipsey & Freeman 2004: 197; Issel 2004: 244-245)

Protsessi hindamine võib toimuda konkreetses ajahetkes või olla pidev, olla teostatud väis- või sisehindamisena või seatud sisse kui juhtimisvahend, millega professionaalsed hindajad on vähe seotud. Eeltoodu põhjal saab eristada kaks põhilist programmi protsessi uurimise viisi (Rossi, Lipsey & Freeman 2004: 175-179):

1. **Tegevuste elluviimise hindamine.** Taolist hindamist viib tüüpiliselt ellu hindamise spetsialist eraldiseisva tegevusena. Programmi töötajaskond võib olla kaasatud, kuid hindamine ei ole integreeritud nende igapäevasesse tööruutiini ega moodusta programmiga pidevalt kaasas käivat osa.
2. **Pidev programmi monitooring.** See tähendab jätkuvat programmi protsessi valitud aspekte kajastavate indikaatorite seisukogumist ja jälgimist. Taoline lähenemine annab pidevat tagasisidet selle kohta, kuidas programm täidab oma kriitilisi funktsioone ning võimaldab programmi juhtidel võtta ette programmi kulgu korrigeerivaid tegevusi vahetult peale probleemide ilmnemist. Protsessi hindamine on integreeritud programmi rutiinsesse informatsiooni süsteemi. Selliselt kogutud andmeid saavad kasutada nii programmi juhtijad kui hindajad.

Protsessi hindamisel saab rakendada erinevaid kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid andmete kogumise viise, mis on esitatud tabelis 1.

Tabel 1: Andmete kogumise meetodid protsessi hindamisel

<i>Meetod</i>	<i>Millal meetodit kasutada</i>	<i>Indikaatorite näited</i>	<i>Plussid</i>	<i>Miinused</i>
Tegevuste logiraamat	On olemas tegevuste nimekiri ning ühine arusaam sellest, milles tegevused seisnevad.	Vastuvõttude arv, osalejate arv	Logiraamatut saab otseselt seostada programmi tegevustega. Andmeid on kerge analüüsida. Programmiga seotud inimestele tuttav info.	Nimekiri võib osutada liiga pikaks. Seda ei pruugita täita ühte moodi ja regulaarsetel alustel.
Organisatsiooni register	On olemas registrid, mis on legaalselt kättesaadavad.	Ooteaegade pikkus, töötundide arv	Igapäevatöö raames kogutud andmeid saab otse kasutada. Mittekulukas.	Ei pruugi olla täpselt see, mida vaja. Andmete ühendamine ja analüüs võib osutada keeruliseks.
Klientide register	On olemas register, mis on legaalselt kättesaadav (isikuandmete kaitse küsimus).	Programmis osalemise tase, programmist väljakukkujate arv	Igapäevatöö raames kogutud andmeid saab otse kasutada. Mittekulukas.	Ei pruugi olla täpselt see, mida vaja. Andmete ühendamine ja analüüs võib osutada keeruliseks.
Vaatlus	On vaja koguda andmeid inimestevahelise interaktsiooni või sündmuste järjestuse kohta.	Toodetud materjalide kasutamine, klientide ja personali vahelise kommunikatsiooni kvaliteet	Andmed võivad nähtavale tuua mitteoodatud tulemusi. Naturalistlik.	Aeganõudev. Vaja vaatlusandmete ülesmärkimise süsteemi. Keerukas andmeanalüüs.
Ankeet	On vajadus koguda kiiresti kvantitatiivseid andmeid.	Teenusega või programmi füüsilise keskkonnaga rahulolu tase	Isetäidetava ankeediga on andmekogumine hõlbus. Hästi koostatud ankeedi korral on andmeanalüüs kerge.	Vastajal peab olema motivatsioon ankeeti täita. Kui ankeet ei ole hästi koostatud, on andmed kasutud.
Intervjuu	On piisavalt aega. Leidub uurimisaluseid, kelle jaoks ankeet ei ole sobilik.	Personali pühendumine interventsiooni elluviimisesse	On võimalik saada detailseid kirjeldusi ning uusi vaatenurki.	Aeganõudev. Keerukam ettevalmistus ja andmeanalüüs.
Juhtumi analüüs	On vaja aru saada toimetehhanismidest programmi ümber ning kontekstist, milles programm tegutseb.	Millises ulatuses teeb juhtkond muutusi kindlustamaks interventsioonide vastavust vajadustele.	Annab programmi tervikust läbiva pildi ning pakub uusi vaatenurki.	Väga keerukas ja aeganõudev, kuna kasutab korraka mitmeid meetodeid. Komplitseeritud andmete analüüs.

Allikas: Issel 2004:242-243

2.3. Tulemuste hindamine

Tegevuste tulemusi, nagu ka mõju, saab vaadata kahelt tasandilt: konkreetse interventsiooni tulemus seotuna konkreetse teenuse saajatega ning üleriikliku ennetustegevuse tulemus seotuna muutustega terves sub-populatsioonis. Olenevalt sellest, millise ulatusega muutust soovitakse vaadata, on kasutatavad M&H meetodid erinevad. Oluline on tegeleda mõõtmisega mõlemal tasandil, et saada ülevaadet, millised tegevused suudavad panustada üleriiklikku muutusesse ja millised mitte.

Osades hindamisteooriaid käsitlevates raamatutes (nt Issel 2004; Schalock 2001) räägitakse interventsioonide tulemustes ka kui tegevuste mõjust selle sihtrühmale. Vaadeldakse interventsiooniga haaratud isikute käitumist, teadmisi jms. Käesolevas magistritöös on protsess-tulemused-mõju tasandite jaotamisel lähtutud eelkõige HIV/AIDS-i ennetustöö valdkonna M&H rahvusvahelistest juhendmaterjalidest, kus tulemused tähendavad muutusi käitumises, hoiakutes ning mõju tähendab muutusi eelkõige nakkuse levikutrendides ja suremuses. Vastavalt ptk 1.2 joonisel 1 toodule liigitavad HIV/AIDS-i valdkonna M&H juhendmaterjalid teadmiste suurenemise tegevuste väljundiks, mitte tulemusteks. Kuna aga paljude noortele suunatud tegevuste (nagu loengud, koolitused, massiüritused) eesmärgiks on eelkõige teadmiste ja teema teadvustamise tõstmisele, siis vaadatakse antud magistritöös teadmiste taset osana konkreetse interventsiooniga seotud tulemustest ning väljundina vaadatakse tegevuse ulatust ning kvaliteeti. Ka Eesti riikliku HIV ja AIDS-i strateegia dokumendis on teadmiste, positiivsete hoiakute ja oskuste suurenemine ning riskikäitumise vähenemine esitatud ühel ja samal alaeesmärkide tasandil.

Otseste teenuste puhul, nagu meditsiiniline abi või psühholoogiline nõustamine, mõõdetakse tegevuse tulemuslikkust seotuna nende konkreetsete inimestega, kes teenust saavad ning informatsiooni kogutakse indiviidi tasandil. **Võimaldavate teenuste** puhul on tegevus suunatud inimeste gruppidele, kellel on mingid ühesugused karakteristikud. Näited võimaldavatest teenustest on madala läve keskused süstivatele narkomaanidele, juhtumikorralduse programmid HIV-i nakatunutele. Andmeid kogutakse teatud

karakteristikutega grupi kohta. **Populatsiooni tasandi teenuste** puhul on teenused suunatud tervele populatsioonile linna, regiooni või riigi ulatuses. Näiteks laste vaktsineerimise programmid, vastsündinute jälgimine, töötervishoiu programmid. Programm soovib jõuda kogu populatsiooni tervise parandamiseni ning seetõttu kogutakse infot elanikkonna tasandil. (Issel 2004: 21-22, 313-314)

Eeltoodust johtuvalt vaadatakse tulemuste hindamist järgnevalt kahel tasandil – konkreetse interventsiooni tulemuste hindamine ning üleriikliku ennetustegevuse koondtulemuste hindamine. Viimast lühidalt, kuna magistriöö fookuses on üks konkreetne tegevustegrupp noortele suunatud ennetustöö valdkonnas.

Konkreetse interventsiooni tulemused

Issel (2004: 282-285) räägib tegevuste tulemuslikkuse kvantitatiivse määratlemise juures kolmest tasandist seotuna hindamismeetodi põhjalikkuse ja usaldusväärsuse astmega:

- **Dokumenteerimine** vastab küsimusele: Millises ulatuses on planeeritud eesmärgid saavutatud? Selline hindamine kasutab andmete kogumise meetodeid, mis on tihedalt seotud eesmärkide saavutamise mõõtmisega. Dokumenteerimine ei võimalda seostada tulemust konkreetse interventsiooniga.
- **Hinnangu andmine** (*assessment*) liigub edasi vaid eesmärkide saavutamise mõõtmisest. Andmekogumise ülesanne on määratleda, kas programmis osalejates toimus mingi muutus. Hinnangu andmine tegeleb küsimusega: Kas näib, et on olemas suhe muutuse ja programmis osalemise vahel? Siinjuures ei ole aga võimalik konkreetselt näidata, kas antud muutus oli just antud interventsiooni poolt põhjustatud.
- **Hindamine** (*evaluation*) vastab küsimusele: Kas muutused olid tingitud programmis osalemisest ja mitte millestki muust? Siin on andmekogumise meetodid kõige keerukamad, kuna hindamine peab suutma tuvastada nii neid muutusi, mis on aset tänu leitud interventsioonile, kui ka neid muutusi, mis on aset leidnud muude mõjutajate tõttu.

Toodud kolmest jaotusest annab hindamine kõige täpsemad vastused programmi tegeliku väärtuse kohta. See aga ei tähenda, et hinnangu andmine või dokumenteerimine ei oleks väärtuslik. Väärtus seisneb õigete küsimuste küsimises programmi jaoks. Valikute tegemisel tuleb leida tasakaal meetodi ning olemasolevate oskuste ja ressursside vahel. Ideaaliks on hindamise disain, kus 1) lisaks interventsiooni grupile on olemas ka võrdlusgrupp programmis mitteosalejatest ning grupid on omavahel võimalikult sarnased, 2) vajalikke näitajaid mõõdetakse enne ja pärast interventsiooni toimumist, 3) oht tulemuste paikapidavusele on võimalikult väike. (Issel 2004: 322-323) Tabelis 2 on esitatud interventsioonide tulemuste hindamisel kasutatavate meetodite plussid ja miinused eelpool toodud kolmest tasandist lähtuvalt.

Tabel 2: Kvantitatiivsed andmekogumise meetodid tulemuste hindamisel

<i>Meetod</i>	<i>Millal meetodit kasutada</i>	<i>Plussid</i>	<i>Miinused</i>
DOKUMENTEERIMINE			
Üks grupp, järelküsitlus: andmeid kogutakse vaid programmis osalejatelt, vaid peale interventsiooni.	<ul style="list-style-type: none"> * Väikese ulatuse ja eelarvega programm. * Minimaalse hindamisalase koolitusega töötajad. * Programmiga on alustatud enne hindamise planeerimist ja teostamist. * Puudub ligipääs nendele, kes ei osale programmis. 	<ul style="list-style-type: none"> * Lihtne teostada ja mõista. * Odav. 	<ul style="list-style-type: none"> * Meetod ei arvesta ajalooga ehk sündmustega, mis osalejatega juhtub programmi alguse ja lõpu vahepeal (nii seotuna programmi kui millegi muuga). * Meetod ei arvesta nn sisemise küpsemisega: osalejad küpsevad psühholoogiliselt programmi alguse ja lõpu vahepeal. * Andmeid kogutakse vaid ühel ajahetkel ja teadmata jääb, mis tulemust mõjutas.
Üks grupp, eel- ja järelküsitlus: andmeid kogutakse vaid programmis osalejatelt, enne ja peale interventsiooni.	<ul style="list-style-type: none"> * Hea kasutada otseste teenuste puhul, mis koguvad andmeid programmi sisenemisel ja sellest väljumisel. 	<ul style="list-style-type: none"> * Andmed näitavad muutuste hulka programmis osalejate seas. * Lihtne kalkuleerida ning mõista. * Suhteliselt odav. 	<ul style="list-style-type: none"> * Meetod ei arvesta inimest mõjutava välise ajalooga. * Meetod ei arvesta osalejate sisemise küpsemisega. * Eelküsitluse teostamine võib mõjutada järelküsitluse andmeid. Osalejad teavad, et neid mõõdetakse ning nende käitumist ei mõjuta mitte programm, vaid küsitlemine.

<i>Meetod</i>	<i>Millal meetodit kasutada</i>	<i>Plussid</i>	<i>Miinused</i>
Võrdlusgrupp, järelküsitlus: andmeid kogutakse peale interventsiooni programmis osalejatelt ja võrdlusgrupilt.	* Programmiga on alustatud enne hindamise planeerimist ja teostamist.	* Lihtne kalkuleerida. * Suhteliselt odav.	* Erinevused kahe grupi vahel võivad olla tingitud ka millestki muust, kui programmist. * Valiku probleem: programmis osalejad võivad oluliselt erineda mitteosalejatest.
HINNAGU ANDMINE			
Üks grupp, ajalised seeriad: samade näitajate kohta kogutakse andmeid mitmel korral enne ja mitmel korral peale interventsiooni.	* Analüüsi üksuseks on terve populatsioon. * Tihti kasutatakse järgimaks seaduse või üldise poliitika efekti.	* Ei ole vaja jälgida täpselt ühtesid ja samu indiviide. * Kerge planeerida. * Suhteliselt odav, kui andmed juba eksisteerivad (nt elanikkonnale suunatud teenuste raames).	* Meetod ei arvesta inimest mõjutava välise ajalooga. * Raske interpreteerida, millises ulatuses on toimunud muutus seotud programmiga. * Keeruline statistiline analüüs, mis nõuab lisaressursse.
Mitu gruppi, ajalised seeriad: andmeid kogutakse korduvalt enne interventsiooni potentsiaalsetelt interventsioonis osalejatelt ja võrdlusgrupilt. Sama tehakse peale interventsiooni.	* Hindamisel on analüüsi üksus suur – nt kool või kogu populatsioon. * Tihti kasutatakse järgimaks seaduse või üldise poliitika efekti.	* Väga tugev meetod kasutamaks kogu populatsioonile suunatud interventsioonide puhul.	* Erinevate gruppide kohta kogutavad andmed ei pruugi olla ühesugused. Nt eri regioonides võivad kasutusel olla erinevad süsteemid andmete registreerimiseks. * Keeruline statistiline analüüs, mis nõuab lisaressursse.
Kaks gruppi, tagasiulatav ehk juhtumi kontroll: peale interventsiooni toimumist kogutakse andmeid muutuste esinemise kohta. Muutustega gruppi võrreldakse muutusteta grupiga suhtes programmis osalemisesse. Ehk võrdlus- ja interventsiooni grupp eristatakse tagant järele.	* Programm on hindamise planeerimise ja teostamise ajaks käivitunud või lõppenud. * Tulemust on võimalik mõõta vaid ühel korral (nt sünnikaal).	* Võimalik on välja arvutada ulatus, mille võrra programmis osalemine suurendas tõenäosust muutuse esinemiseks. * Ei ole vaja teada enne interventsiooni algust, kes osaleb hindamises.	* Võimalik siis, kui on olemas juurdepääs isikuandmetega andmebaasile programmis osalemise kohta. * Vajadus kõrge kvaliteediga andmete järele. * Uuritavad isikud ei pruugi tagantjärele täpselt mäletada programmis osalemisega seonduvat. * Kulukas.

<i>Meetod</i>	<i>Millal meetodit kasutada</i>	<i>Plussid</i>	<i>Miinused</i>
Kaks gruppi, tulevikku suunatud ehk kohort: andmete kogumise võimalusi on kaks: 1) programmis osalejad ei ole ette teada, sihtrühma esindajaid jälgitakse kui gruppi ja osa nendest puutuvad kokku programmiga; 2) programmis osalejad on ette teada, ajas jälgitakse nii osalejate kui mitteosalejate gruppi.	<ul style="list-style-type: none"> * Sihtrühm on selgelt määratletav ning neid on võimalik grupina ajas jälgida. * Ei ole võimalik koguda andmeid enne interventsiooni, sest tulemust saab mõõta vaid ühel korral. 	<ul style="list-style-type: none"> * Meetod ei sõltu programmi raames kogutavatest andmetest. * Kui andmete kogumine toimub pikema aja vältel ka peale programmi, on võimalik jälgida selle pikemaajalisi tulemusi. 	<ul style="list-style-type: none"> * Vajalik jälgida indiviide pika ajaperioodi jooksul. Taolise kontakti hoidmine on kulukas ja keeruline. * Osade uurimuses osalejate kadumine aja jooksul mõjutab uurimustulemuste paikapidavust.
Sobitatud tsükkel: erinevad grupid läbivad sama programmi selle korduval teostamisel. Esimene grupp – järelküsitlus, teised grupid – eel- ja järelküsitlus.	<ul style="list-style-type: none"> * Programm on juba käivitunud. Esimeselt interventsiooni grupilt on võimalik koguda vaid interventsiooni järgseid andmeid, kuid programmi viiakse läbi korduvalt, mis annab võimaluse järgmistelt gruppidele koguda nii eel- kui järelküsitluse andmeid. 	<ul style="list-style-type: none"> * Võimaldab teostada andmekogumist korduvalt. * Võimalik omavahel võrrelda erinevaid interventsiooni grupe. 	<ul style="list-style-type: none"> * Meetod ei arvesta inimest mõjutava välise ajalooga. * Meetod ei arvesta osalejate sisemise küpsemisega. * Pikema aja jooksul võivad grupid muutuda sarnasemaks – mida pikem aeg interventsiooni ja järelküsitluse vahel, seda tõenäolisem, et erinevust ei esine.
Kaks gruppi, eel- ja järelküsitlus: andmeid kogutakse nii interventsiooni grupilt kui võrdlusgrupilt enne ja peale interventsiooni.	<ul style="list-style-type: none"> * Sobiv tulemuste mõõtmiseks, mis peaksid ilmnema üsna vahetult peale interventsiooni. 	<ul style="list-style-type: none"> * Kahe grupi kahel korral kogutud andmete statistiline võrdlus on suhteliselt lihtne. 	<ul style="list-style-type: none"> * Interventsiooni- ja võrdlusgrupp peavad olema omavahel võimalikult sarnased. Ilma juhuslikku valikuta ei ole see garanteeritud. * Pikema aja jooksul võivad grupid muutuda omavahel sarnasemaks.
HINDAMINE			
Kaks gruppi, juhuslik valik: interventsioonis osalejad ja mitte osalejad määratakse juhuslikult, küsitletakse enne ja peale interventsiooni.	<ul style="list-style-type: none"> * Sihtrühm on piisavalt suur, et mõlemad grupid juhuslikusse alusel määratleda. * Kasutatakse eelkõige eraldi uurimusprojektide korral. 	<ul style="list-style-type: none"> * Elimineerib meetodi nihked seotuna sellega, et kaks gruppi ei ole sarnased. 	<ul style="list-style-type: none"> * Eetilised küsimused, kuna kõik vajajad ei saa programmis osaleda. * Tulemust mõjutavad hindamise protsessi ajal respondentide seast välja kukkunud isikud. * Kulukas ning logistiliselt keeruline.

Allikas: Issel 2004:329-343, tabeliks kohandatud

Kui lisaks interventsioonigrupile kaasatakse hindamistegevusse ka võrdlus- ehk kontrollgrupp, on tegemist kas eksperimentaalse või pool-eksperimentaalse meetodiga. **Randomiseeritud eksperimendi** korral määratakse uuritavad interventsiooni- ja võrdlusgruppi juhuslikkuse alusel ning vaid interventsiooni grupp haaratakse mingi programmi tegevusse. **Pool-eksperimentaalse** uurimusdisaini korral juhuslikku valikut ei rakendata. Võrdleva eksperimendi või pool-eksperimendi puhul on ka kontrollgrupp interventsiooniga haaratud. Kontroll- ja interventsioonigruppi mõjutatakse erinevate programmide tegevuse raames ning kogutud andmete põhjal võrreldakse kahe erineva programmi tulemuslikkust. (Pölluste & Meiesaar 2001: 9-10; Rossi, Lipsey & Freeman 2004: 264)

Eelnevalt esitatud kvantitatiivsete lähenemiste raames kogutakse andmeid kas anketeerimise või sekundaarsete andmete, nagu riiklikud registrid või teenuse saajate registrid, kasutamise kaudu. Lisas 2 on esitatud skeem, kuidas M&H-ga seotud võimaluste kohta küsimusi küsides ja neile vastates otsustada, millist meetodit tulemuste hindamisel kasutada.

Üleriikliku tegevuse koondtulemused

Üleriikliku tegevuse koondtulemusi mõõdetakse kvantitatiivsete uurimuste kaudu. HIV/AIDS-i ennetustegevuse kontekstis peaksid antud uurimused sisalduma seiresüsteemi käitumusliku seire osas, kus kogutakse kokkulepitud regulaarsusega kvantitatiivseid küsitlusandmeid olulisemate sihtrühmade kohta (olenevalt sihtrühmast kas iga 1-3 või üldelanikkonna puhul 4-5 aasta tagant).

Paljudes situatsioonides ei võimalda limiteeritud ressursid ja metodoloogilised raskused koguda käitumist, hoiakuid, teadmisi jms puudutavaid andmeid eraldi iga interventsiooniga seotult. Riikliku programmi seisukohalt ei pruugi ka olla praktiline hinnata käitumise muutust iga üksiku alaprojekti raames. Seda eriti juhul, kui projektid kasutavad juba tõestatud efektiivsusega strateegiaid. Situatsioonides, kus mitmed erinevad interventsioonid on adresseeritud ühele ja samale sub-populatsioonile, võib osutada sobilikumaks koondada

ressursid eelkõige selleks, et vaadelda riskikäitumise muutusi üleriiklikult või suurema regioonitase tasandil. (Rehle jt 2001:109-110)

Kogu sub-populatsioonile üldistavat andmekogumist on vajalik teostada ka siis, kui programmi raames korraldatakse eraldi iga alaprojekti tulemuste hindamist, kuna inimesi mõjutavad ühiskonnas ka mitmed teised faktorid peale konkreetse programmi tegevuste ning üksnes sellisel viisil saab jälgida trende ajas. Üks olulisemaid käitumusliku seire eesmärke on märgata HIV-nakkuse võimaliku levimise algust riskikäitumise kaudu HIV-iga olulisel määral nakatunud sub-populatsioonidest väljapoole. Hindamise valdkonna jaoks on see informatsioon väga oluline formatiivse hindamise läbiviimisel, mille kaudu määratletakse vajadusi interventsioonide järele.

Juhuvalimi alusel korduvaid ristlõikelisi uurimusi saab korraldada üldise elanikkonna või selle alagruppide puhul vastavalt vanusele, regioonile või teistele vajalikele kihtidele. HIV/AIDS-i valdkonnas saab sellisel viisil esinduslikult uurida näiteks sihtrühma noored. Üle-eestilise noorteuurimuse puhul on seda tehtud moodustades lihtsa juhuvalimi 10-29-aastaste noorte erinevates kihtides (vt Lõhmus & Trummal 2005).

Oluliselt keerulisem on olukord nende sub-populatsioonide puhul, millesse kuulumine ei kajastu rahvastikuregistris ning milles esinevad käitumusmustrid ei ole omased elanikkonna suurematele hulkadele. Sellisteks sihtrühmadeks on näiteks süstivad narkomaanid, prostitutsiooni kaasatud isikud, meestega seksivad mehed. Taoliste elanikkonna gruppide uurimisel ei ole juhuvalimi moodustamine kas üldse võimalik või saab seda teha kobarvalimi (*cluster sampling*) vormis. Kobarvalimit on võimalik rakendada näiteks prostitutsiooni kaasatud isikuid uurides, kus kobara erinevateks liikideks on bordell, korter, massaažisalong, baar, tänav. Mitte juhuslikest valimi moodustamise meetoditest saab kasutada näiteks mugavusvalimit või lumeballi meetodit (*snowball sample*). (vt Fisher & Foreit 2002: 67-69) HIV/AIDS-i ennetustöö raskesti kättesaadavates sihtrühmades on tänaseks Eestis süstivate narkomaanide populatsioonis edukalt kasutatud lumeballi meetodi edasiarendust – uuritava poolt juhitud kaasamise meetod (*respondent driven sampling*), kus uuritav kutsub omakorda

uurimusse uusi antud sihtrühma esindajaid, kuid võimalik kaasatavate tuttavate arv on limiteeritud (vt Uusküla jt 2005). Mugavusvalimi näitena võib valdkonnast tuua meestega seksivate meeste küsitlemist gay-orientatsiooniga internetilehekülgedel (vt Lõhmus & Trummal 2006a). Mitte juhuslikud valimi moodustamise meetodid ei võimalda jõuda igati esinduslike uurimistulemusteni. Sub-populatsioonide varjatud iseloomu tõttu ei ole võimalik ka täpselt hinnata, milline on moodustatud valimi viga ning paratamatult peab raskesti kättesaadavate elanikkonna gruppide uurimisel leppima piiratud võimalustega.

2.4. Kvalitatiivsed meetodid hindamises

Kvalitatiivne uurimus püüab vastata küsimusele „Miks?“. Tegeletakse kontekstist tingitud aspektidega uuritavate inimeste vaatenurgast ning pakutakse sügavuti tungivat arusaamist sellest, mida inimesed arvavad ja tunnevad nende endi sõnadega väljendatuna (Rehle jt 2001: 176). Hindamises enam kasutatavad kvalitatiivsed meetodid koos nende plusside ja miinustega on esitatud tabelis 3.

Tabel 3: Kvalitatiivsed andmekogumise meetodid hindamises

<i>Meetod</i>	<i>Plussid</i>	<i>Miinused</i>
Juhtumi analüüs: eksisteeriva nähtuse uurimine elulises kontekstis. Tüüpiliselt kasutatakse mitmeid andmeallikaid (nii esmaseid kui sekundaarseid). Juhtum võib olla indiviid, klass, organisatsioon, programm.	* Võimaldab saada aru kontekstist, kui programmi või selles osalejaid mõjutavast faktorist.	* Hindamistegevusena keeruline ja aeganõudev, väga suur hulk andmeid. * Juhtumi määratlemine võib osutuda raskeks. * Kõik vajalikud programmi puudutavad andmeallikad ei pruugi olla kättesaadavad.
Vaatlus: andmekogumisel kasutab uurija iseenda silmi vaadates teiste käitumist ja interaktsiooni. Kasutada võib audiovisuaalset salvestamist, sündmuste kodeerimist või detailset ülestähendamist.	* Võimalik tuvastada programmi tegevusega seotud põhjuste ja tagajärgede järgnevust ning uusi sündmusi. * Osasid käitumismustreid või sündmusi saab tuvastada vaid vaatluse kaudu. * Vaatluse tehnikad on mitmekesised ja paindlikud.	* Ilma salvestamata on keeruline koguda usaldusväärseid andmeid. * Keeruline määratleda vajaliku suurusega valimit. * Võib hindamistegevusena osutuda palju aega ja ressursi nõudvaks.

<i>Meetod</i>	<i>Plussid</i>	<i>Miinusid</i>
Individuaalne süvaintervjuu: uurija poolt selgituste andmisele suunav avatud küsimuste esitamise viis.	<ul style="list-style-type: none"> * Pakub rikast materjali indiviidi (programmis osaleja, personali) mõtete, väärtushinnangute, tähenduste kohta. * Intervjuud saab läbi viia peaaegu igal pool, kus osapooled tunnevad ennast mugavalt. 	<ul style="list-style-type: none"> * Intervjueerijad vajavad spetsiaalset koolitust. * Võib osutada keeruliseks leida indiviide, kes on valimis olema avatud (olenevalt tegevuste sihtrühmast).
Fookusgrupp: avatud küsimustega intervjuu teostatakse grupi indiviididega tekitades grupi dünaamikat, mis võib viia diskussioonide ning uue informatsiooni.	<ul style="list-style-type: none"> * Andmete hulka ja tüüpi arvestades hindamiseks mittekulukas meetod. * Pakub pigem kollektiivseid kui individuaalseid vaateid. 	<ul style="list-style-type: none"> * Võib osutada keeruliseks määratleda optimaalset osalejate arvu ja kõigile sobivat aega. * Grupis toimuvate protsesside juhtimiseks on vajalik spetsiaalne koolitus. * Vaja on head andmete salvestamise meetodit. * Andmetest võib olla keeruline aru saada, kuna grupis osalejad räägivad üksteisest üle jms.
Avatud küsimustega uurimus: avatud küsimusi kasutatakse täiendamaks näiteks kvantitatiivset küsimustikku.	<ul style="list-style-type: none"> * Mittekulukas meetod. * Annab vastajale võimaluse ennast väljendada. 	<ul style="list-style-type: none"> * Andmete kasutamist võib takistada halb käekiri ja ebaselged väljajutlemised.
Narratiivsed meetodid: andmetena kasutatakse teksti (päevikud, registrid, memod, ajakirjandus). Programmitöö hindamisel kasutatakse antud meetodit harva.	<ul style="list-style-type: none"> * Mittekulukas andmete kogumine. * Pakub arusaamist mõtete ja tegude sotsiaalsetest ning kultuurilistest mõjutajatest. * Tekstina saab kasutada ka hindamisintervjuudes jutustatud lugusid. 	<ul style="list-style-type: none"> * Andmeanalüüs nõuab spetsiaalset väljaõpet. * Keeruline on programmi tegevusega seotult kõige asjakohasemate tekstide väljaselekteerimine. * Puudub võimalus tähenduste selgitamiseks. * Ei pruugi võtmeisikute silmis usaldusväärne olla.

Allikas: Issel 2004: 388-398, tabeliks kohandatud

Kvalitatiivsete meetodite all tuleks eraldi välja tuua ka **kiirhindamine**. Kiirhindamine kasutab eeltoodud kvalitatiivseid meetodeid kogumaks mõne nädala jooksul kokku informatsiooni meid huvitava probleemi tagamaadest, probleemist ohustatud gruppidest, nende paiknemisest jms. Antud hindamisviisi kasutatakse näiteks tegevuse prioriteetide ning efektiivsete interventsiooni viiside määratlemiseks. Seejuures on kaheks oluliseks komponendiks (Rehle jt 2001:114-115):

- **Geograafiline kaardistamine:** Määratletakse asukohad, kus riskikäitumine mingis subpopulatsioonis esineb ning nende asukohtade karakteristikud. Selleks kasutatakse võtmeisikute intervjuerimist, vaatlust, fookusgruppe.
- **Sotsiaalne kaardistamine:** Määratletakse riskikäitumise võtmetegurid ning identifitseeritakse efektiivsed lähenemised ja sõnumid riskikäitumise kahandamiseks. Antud juhul saab kvalitatiivsetele lähenemistele lisada ka kiireid kvantitatiivseid andmekogumisi.

Mõned kvalitatiivsed hindamismeetodid olid esitatud ka protsessi hindamise võimaluste juures peatükis 2.2. Tulemuste hindamise raames on eelmises peatükis vaadeldud kvantitatiivseid küsitlusmeetodeid, kuid ka siin on võimalik kvalitatiivsete meetodite kasutamine. Kvalitatiivseid andmeid on tõhus kasutada koos kvantitatiivsetega, kuna erinevate andmeallikate paralleelse kasutamise ehk **triangulatsiooni**⁴ läbi näeb ära valdkonnad, kus erineval viisil kogutud andmed viitavad ühes suunas. Käitumist puututavate küsitluste andmeid tuleks analüüsida koos kvalitatiivsete uurimuste andmetega, mida on teostatud sama sihtrühma väiksemates valimites. Taoline analüüs võimaldab jõuda asjakohasemate interpretatsioonideni ning paremini selgitada konteksti, kus riskikäitumine aset leiab. (Rehle jt 2001: 14) Triangulatsioon aitab tuvastada ka seoseid toimunud muutuste ja teostatud interventsiooni vahel. Näiteks protsessi M&H andmeid kondoomide läbimüügi või meediakampaania ulatuse kohta saab kombineerida tulemuste tasandit kajastava teadmiste taseme või riskikäitumise analüüsiga.

⁴ Triangulatsiooni on võimalik teostada kasutades korraka mitmeid andmeallikaid, mitut uurijat, mitut erinevat perspektiivi interpreteerimaks ühte ja sama andmestikku või rakendades ühe teema uurimise juures mitut eri meetodit (Abercrombie, Hill & Turner 2000: 364).

3. HIV/AIDS-i ENNETUSTEGEVUSE MONITOORING JA HINDAMINE EESTIS

Eestis on HIV/AIDS-iga seotult kõige pikema perioodi jooksul kogutud passiivse nakkuspõhise seire andmeid nagu HIV-nakkuse uute juhtude ja AIDS-i diagnooside registreerimine. Aktiivse nakkuspõhise seire osas ei ole erinevates riskirühmades regulaarsetel alustel toimuvaid nakatumise trende hindavaid uurimusi veel läbi viidud, küll aga on toimunud esmakordseid andmekogumisi. Käitumusliku seire osas on kõigi olulisemate sihtrühmade kohta (süstivad narkomaanid, kinnipeetavad, prostitutsiooni kaasatud, noored, meestega seksivad mehed) viimastel aastatel esmased käitumist, teadmisi jms iseloomustavad näitajad kogutud. Seda aga mitte paikapandud seiresüsteemi, vaid konkreetse üleriikliku programmi M&H tegevuste raames.

Monitooringu ja hindamise temaatika kerkis valdkonnas riiklikul tasandil selgemalt päevakorda 2002. aastal. Sellel perioodil edastati rahvusvaheliste organisatsioonide poolt mitmeid M&H ning seire valdkonna arendamisele suunatud juhendmaterjale ning teema tõstatati ülesse ühistel kohtumistel. 2002. aasta keskel võeti riikliku programmi juhtasutusse, Eesti Tervisekasvatuse Keskusesse, esmakordselt tööle eraldi inimene korraldamaks HIV valdkonnas käitumuslikke uurimusi.

2002. aasta lõpus toimus viie eksperdi osavõtul WHO Euroopa Kontori missioon, mille eesmärgiks oli hinnata Eesti HIV-i ennetustegevuse seisut erinevates valdkondades. Antud välishindamise raportis (WHO 2002) on M&H teemal ära toodud järgmist:

“Praegused M&H tegevused on ebapiisavad ning puudub kõikehõlmav M&H plaan. Vastutus M&H eest on erinevate osapoolte vahel halvasti piiritletud. Riiklik tegevusplaan ning teised projekti dokumendid ei ole loodud hõlbustamiseks M&H tegevusi. Puuduvad mõõdetavad väljundid, tulemused ja indikaatorid. /.../ Ettepanek: luua tuleks eraldiseisev, tugevalt personali ning muude ressurssidega varustatud üksus M&H tarbeks.”

2003. aastal teostati esmakordselt üle-eestiline noorteuurimus 10-29-aastaste seas, mille kaudu koguti baasandmed Eesti noorte seksuaalkäitumise, teadmiste, arusaamade ja

suhtumiste kohta (vt Lõhmus, Trummal & Harro 2003). Samal aastal toimus esmakordselt süstlavahetuspunktide esma- ja korduvkülastajaid võrdlev andmekogumine ja analüüs (vt Lõhmus & Trummal 2006b).⁵ Süsteemsemale alusele üritati viia riikliku programmi raames finantseeritavate tegevuste planeerimist, aruandlust ja tulemuslikkuse jälgimist läbi mõõdetavate indikaatorite määratlemise. 2003. aasta esimeses kvartalis loodi Eesti Tervisekasvatuse Keskusesse eraldi ametikoht M&H temaatika koordineerimiseks.

2002. aasta septembris koostas Eesti taotluse Ülemaailmsele Fondile Võitlemaks AIDS-i Tuberkuloosi ja Malaariaga (*Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria, GFATM*). Taotlus rahuldati ning rahvusvaheliselt finantseeritud ulatuslik programm alustas tööd 2003. aasta oktoobris. GFATM on selle loomisest peale (jaanuaris 2002) finantseeritavate programmide osas rõhutanud M&H komponendi olulisust tegevuste tulemuslikkuse jälgimisel. Nii pidi Eesti koostama programmi monitooringu ja hindamise plaani ehk millisel viisil ja sagedusega, milliseid progressi ja tulemusi kajastavaid indikaatoreid programmi töö raames mõõdetakse. Järgnevalt on esitatud GFATM programmi M&H süsteemi komponendid seotuna noortele suunatud tegevusega (teiste eesmärkide M&H komponente vt Trummal 2004):

1. Eesmärk: vähendada noorte riskikäitumist ja suurendada teadmiste taset. Mõõdetavad indikaatorid: 1) 15-24-aastaste noorte osakaal, kes omavad korrektseid teadmisi HIV-nakkuse levikuteedest; 2) 15-24-aastaste noorte osakaal, kes on viimase 12 kuu jooksul seksuaalvahekorras juhusliku partneriga kasutanud alati kondoomi. Mõõtmise viis: iga kahe aasta tagant teostatav üle-eestiline noorteurimus (juhuvalim).
2. Eesmärgi raames teostatavate tegevuste M&H komponendid on järgmised:
 - Noorte koolitustega kaasneb koolituse eelne ja järgne küsitlus interventsiooni grupis. Massikoolituste puhul toimub eel- ja järelküsitlus lainetena ehk periooditi (kõikne või süsteemvalim), noored-noortele koolitajate koolitamise puhul puudutavalt kõiki osalejaid (kõikne valim). Massikoolituste puhul mõõdetakse korrektsete teadmiste taset HIV-nakkuse levikuteedest. Noored-noortele koolitajate koolitamisel mõõdetakse lisaks teadmistele tolerantse suhtumise taset HIV-i nakatunud inimesesse ning noored-noortele

⁵ Eelnevalt olid teenust osutavad organisatsioonid ise anketeerinud esmakülastajaid.

- koolitaja oskuste omandamist. Põhilisteks protsessi tasandi indikaatoriteks on koolitatud noorte arv; noored-noortele koolitajate osas ka ennetustöö kontaktide arv omasugustega.
- Meediakampaania puhul on teostatud kas kampaania järgset või eelset ja järgset sihtrühma küsitlus mõõtmaks kampaania märgatavust ja suhtumist kampaania poolt tõstatatud teemasse. Peamisteks protsessi tasandi indikaatoriteks on kampaania plakatite ja klippide eksponeerimiste arv.

2005. aasta lõpus teostasid rahvusvahelised eksperdid Eesti GFATM programmi välishindamise. Hindamisraportis on GFATM programmi M&H kohta öeldud (Drew & Laukamm-Josten 2006): „*Programm on välja töötanud ulatusliku ning laialt kiidetud monitooringu ja hindamise süsteemi.*“ Puudusena nähti seda, et antud süsteem toimib vaid GFATM programmi raames ning puudub ühtne üleriiklik lähenemine M&H teemaatikale.

GFATM programm domineerib kasutatava ressursi ja võimaluste poolest riiklikul HIV-ennetuse maastikul ning seda ka M&H süsteemi osas. Peale antud tegevuse lõppemist 2007. aasta oktoobris peab praegused välisabi programmi rollid üle võtma riiklik HIV-i ja AIDS-i strateegia aastateks 2006-2015. Samuti puudutab see M&H süsteemi edasiarendamist vastavalt üleriiklikele vajadustele. Riiklikus strateegias on püstitatud eraldi eesmärk seire ning M&H valdkonnale: „Tõenduspõhistel andmetel põhinev valdkonna planeerimine on laienenud“. Selle raames rakendatavateks meetmeteks on:

- Välja töötada ja rakendada kogu riigile ühtne HIV/AIDS-i valdkonna nakkuspõhise ja käitumusliku seire süsteem.
- Välja töötada ja rakendada HIV/AIDS-i valdkonnale ühtne tegevuste monitooringu ja hindamise süsteem, pöörates senisest enam rõhku ka epideemia majandusliku mõju ning ennetustegevuste kulu-tulususe hindamisele.
- Tagada järjekindel andmete levitamine kõigile vajalikele osapooltele ning analüüside kasutamine ennetustegevuste tõhususe tõstmiseks.

Strateegia tugineb rahvusvajelistelt välja töötatud „kolm ühte“ printsiibile (vt UNAIDS 2005), mis M&H osas tähendab ühe üleriiklikult valdkonda koordineeriva monitooringu ja hindamise üksuse loomist strateegia juhtasutusse.

4. ENNETUSTEGEVUS NOORED-NOORTELE MEETODIL

Noored-noortele koolitusega seotud mõisted

Vastavalt 2004. aastal ilmunud ja kõigi noored-noortele tegevusega seotud organisatsioonide jaoks välja antud juhendmaterjalile „Noored noortele koolitus. Koolitajate koolituse käsiraamat.“ (ÜRO Rahvastikufond 2004: 12) on **omasugune** (*peer*) inimene, kes kuulub teise isiku või inimeste grupiga samasse sotsiaalsesse gruppi. Sotsiaalsesse gruppi kuulumine võib põhineda eal, seksuaalsel orientatsioonil, elukutsel, sotsiaal-majanduslikul staatusel, tervise seisundil jne. **Koolitus** tähendab õppimisprotsessi, läbi mille kujunevad inimese teadmised, hoiakud, veendumused või käitumine. **Noored-noortele koolitus** (*peer education*) on protsess, kus hea väljaõppe saanud ja motiveeritud noored viivad kindla aja jooksul läbi mitteformaalseid või organiseeritud koolitustegevusi omasugustele, kes sarnanevad koolitajatega näiteks ea, päritolu või huvide poolest. Koolituse eesmärgiks on arendada noorte tervisealaseid teadmisi, arvamusi, veendumusi ja oskusi, võimaldades neil seeläbi võtta vastutus oma tervise eest ja seda kaitsta. Noored-noortele koolitus võib toimuda väikestes gruppides või isiklike kontaktide kaudu ja seda väga erinevates kohtades: koolides ja ülikoolides, klubides, kirikutes, töökohtades, tänaval, varjualustes – kõikjal, kus noored kogunevad. Noored noortele koolitustegevuse näited on:

- organiseeritud seansid õpilastega koolis kasutades interaktiivseid tehnikaid nagu rollimängud, lugude jutustamine või küsimustikud;
- teatrietendus noorte klubis, millele järgneb grupiarutelu;
- mitteformaalsed vestlused noortega diskoteegis.

Omasuguste koolitust võib kasutada paljudes elanikkonna- ja vanusegruppides mitmete erinevate eesmärkide saavutamiseks. Viimasel ajal on noored-noortele koolitust hakatud laialdaselt kasutama HIV/AIDS-i ennetustöös ja reproduktiivtervise programmides üle maailma. Antud meetodika rakendamise plussiks peetakse seda, et teismelised identifitseerivad ennast enam omaealiste kaudu. On palju tõenäolisem, et noorukid diskuteerivad

seksuaalelu, narkootikumide tarvitamise jms seonduvaid küsimusi omasugustega, kui täiskasvanutega, kes on nende jaoks autoriteetsed isikud. (Visser 2004)

Eesti kontekstis jäävad noored-noortele koolitajad vanusevahemikku 14-24 eluaastat. Nende tegevus võib olla suunatud nii omaealistele kui ka veidi noorematele inimestele.

Tegevusvaldkonna paiknemine üldises HIV-i ennetamise süsteemis

Noored-noortele koolitajatega seotud tegevusvaldkonna paiknemist HIV/AIDS-i ennetamise süsteemis on kõige hõlpsam selgitada riikliku HIV-i ja AIDS-i strateegia (aastateks 2006-2015) nn püramiidi näitel. Strateegia üldeesmärgiks ehk püramiidi ülemiseks tipuks on saavutada Eestis HIV-nakkuse leviku püsiv langustendents. Üldeesmärgi alla koonduvad selle saavutamiseks määratletud 13 strateegilist eesmärki seotuna erinevate ennetustöö sihtrühmade või valdkondadega. Iga strateegilise eesmärgi alla koonduvad alaeesmärgid ning alaeesmärkide alla meetmed ehk suuremad tegevuste grupid, mille teostamise kaudu liigutakse eesmärkide saavutamiseni. Strateegiasse kirja pandud üldised meetmed kirjutatakse lahti konkreetse tegevuskavas, mis on koostud kas üheks või mitmeks aastaks. Uue riikliku strateegiaga koos võeti 2005. aasta detsembris vastu ka järgneva nelja aasta (2006-2009) tegevuskava.

Antud kontekstis paiknevad noortele suunatud tegevused strateegilise eesmärgi 2 alla: „Püsivalt väheneb uute HIV-nakkusjuhtude arv 15-29-aastaste noorte hulgas“. Esitatud strateegilise eesmärgi alaeesmärgid näevad ette noorte teadlikkuse ja eluoskuste suurenemist, hoiakute paranemist ning riskikäitumise vähenemist seksuaalsuhetes. Alaeesmärkide alla koonduvad 4 suurt meetet ehk tegevustegruppi, millest kolmas käsitleb noored-noortele koolitajate teemat läbi koolitusstandardite väljatöötamise ning üle-eestilise võrgustiku loomise. Teised kolm meetet käsitlevad tervisekasvatuse arendamist koolisüsteemis, ennetustegevuse suunamist enimhaavatavatele ja riskikäitumisega noortele ning noortesõbralike terviseteenuste kättesaadavust. Skemaatiliselt on antud selgitus esitatud lisas 2 (vt ka Eesti riiklik HIV-i...).

Samal viisil paikneb püramiidis noored-noortele koolitajatega seotud tegevuste monitooring ja hindamine. Nii strateegia üldeesmärgi, strateegiliste eesmärkide kui ka alaeesmärkide saavutamist jälgitakse läbi täpselt määratletud indikaatorite. Indikaatoreid mõõdetakse kokku lepitud regulaarsusega M&H või seire süsteemi kaudu. Samuti jälgitakse M&H andmete kogumise ja analüüsi kaudu seda, milliseid tegevusi on millises ulatuses ellu viidud ning kas need vastavad strateegias planeeritule.

5. MAGISTRITÖÖ UURIMISÜLESANDED JA MEETODID

5.1. Teema valik ja ülesandepüstitus

Täna on Eestis HIV-i ennetamise valdkonna tegevuste monitooringu ja hindamise puhul rakendatud eelkõige kvantitatiivseid meetodeid erinevate ennetustöö sihtrühmade anketeerimise ja jooksvate tegevusnäitajate dokumenteerimise kaudu. Hindamistegevust on aga võimalik vaadata oluliselt laiemate võimalustega valdkonnana, nagu ka kirjeldatud peatükis 2. Nii sai magistriöö lähtekohaks ja uurimisprobleemiks arusaam, et HIV/AIDS-i ennetustegevuste M&H-s on Eestis seni läbi töötamata erinevad võimalikud hindamisteooriad ning läbi proovimata erinevad, paralleelselt kasutatavad ja üksteist täiendavad hindamise viisid. Magistritöös tegeletakse antud küsimustega ühe konkreetse tegevusvaldkonna näitel.

HIV/AIDS-i ennetustegevuses on sihtrühmi väga mitmeid: süstivad narkomaanid, kinnipeetavad, prostitutsiooni kaasatud, noored, meestega seksivad mehed, HIV-positiivsed inimesed, kutsetöös ohustatud jne. Kõikidele sihtrühmadele suunatud interventsioonide osas on tegevuse kulgemise jälgimisel vajalik rakendada M&H põhimõtteid. Magistritöö raames on teema piiritletud noortele suunatud tegevuste monitooringu ja hindamisega. Sihtrühm „noored“, keda riiklikus HIV-i ja AIDS-i strateegias määratletakse 10-29-aastastena, on valitud seetõttu, et tänu HIV-nakkuse suurenevale levikule seksuaalsel teel on noored (lisaks süstivatele narkomaanidele) ennetustöö planeerijate ning elluviijate kõrgendatud tähelepanu all.

Noortele suunatud eesmärkide raames sisaldab riikliku HIV-i ja AIDS-i strateegia nelja aasta (2006-2009) tegevuskava hulga erinevaid tegevuste gruppe:

- täiskasvanute koolitamine: õpetajad ja noortega töötavad spetsialistid;
- tervisekasvatuse mooduli integreerimine üldhariduskooli inimeseõpetuse aine- ning õppekavadesse;
- ennetustegevuslike ürituste seeriade korraldamine noortele;

- ennetustegevuslike projektide korraldamine noorte organisatsioonide poolt;
- erinevates õppeasutustes ja hoolekandetasutustes viibivate noorte koolitamine;
- noored-noortele koolitajate võrgustikutöö korraldamine;
- HIV-testimine ja nõustamine kitsamatele sihtrühmadele nagu eritingimusi vajavad õpilased või kutsealused;
- ennetustegevus Noorte Nõustamiskeskuste kaudu;
- internetinõustamine ja info jagamine noorteportaalide kaudu;
- meediakampaaniate korraldamine.

Magistritöö raames on käsitlemiseks valitud tegevusvaldkond „noored-noortele koolitajate võrgustikutöö korraldamine“. Antud tegevus on enamuse teistega võrreldes mitmetahulisem. Noor ise ei ole üksnes objektiks, kellele interventsioon on suunatud, vaid peale vastava koolituse läbimist on temast endast saanud ennetustegevuse elluviija. Nii sisaldab antud tegevusvaldkond erinevaid tasandeid ning on sellisena hindamiseks keerukam ülesanne. Seega on magistritöö uurimisobjektiks monitooringu ja hindamise süsteem seotuna noored-noortele koolitajate koolitamise ning võrgustikutööga. Võrgustikutöö tähendab siinjuures koolitatud noorte organisatsiooni juures kooshoidmist, ühiste kokkusaamiste korraldamist ning noored-noortele ennetustegevuse elluviimist.

Hindamiseks on võimalusi ja meetodeid palju ning hindaja ülesandeks on leida võimalike variantide seast lahendus, mida hindamise vajadusi ja käsutuses olevaid ressursse arvestades on kõige optimaalsem kasutada. Sellest tulenevalt on magistritöö lõppeesmärgiks esitada nägemus sellest, milline võiks välja näha HIV-nakkuse ennetustegevusega seotud noored-noortele tegevuse monitooringu ja hindamise optimaalne süsteem. Uurimisküsimusteks on:

1. Milline on senine monitooringu ja hindamise praktika noored-noortele tegevuse raames Eestis?
2. Milline on noored-noortele koolitajatega tegelevate organisatsioonide endi poolt määratletud vajadus hindamistegevuste järele?
3. Milliseid erinevaid hindamise viise oleks võimalik kasutada seotuna noored-noortele tegevusega?

Magistritöö eesmärgi saavutamisel on peamiseks uurimisülesanneteks:

- 1) Saada ülevaade Eestis seni rakendatud M&H komponentidest seotuna noored-noortele tegevusega ning selgitada teostatu plussid ja miinused.
- 2) Saada ülevaade, millistele oma tegevuste tulemustega seotud küsimustele vajavad vastuseid noored-noortele koolitajatega tegelevad organisatsioonid ning milliseid võimalusi selleks nähakse.
- 3) Selgitada noored-noortele tegevusvaldkonna raames võimalikud M&H teostamise viisid ja meetodid valdkonna teoreetilise kirjanduse ning mujal maailmas teostatud hindamiste näidete baasil.
- 4) Analüüsida võimalike hindamistegevuste sobivust ja vajalikkust optimaalse M&H süsteemi leidmiseks. Koostada omapoolne nägemus M&H valdkonna edasiseks arendamiseks noored-noortele tegevuse raames.

5.2. Metoodika

Uurimisülesannete lahendamisel kasutatakse järgnevaid meetodeid:

- 1) Uurimisülesanded 1 ja 2: Semi-struktureeritud intervjuude teostamine organisatsioonide esindajatega, kes noored-noortele tegevust korraldavad.
- 2) Uurimisülesanded 1, 3 ja 4: Kirjanduse otsimine ja läbitöötamine saamaks ülevaadet võimalikest teoreetilisest lähenemistest ning teostatud hindamistest. Läbi töötatud kirjandust võib jagada järgmiselt:
 - Rahvatervise või sotsiaalvaldkonna interventsioonide hindamise üldised teoreetilised käsitlused (nt Rossi, Lipsey, Freeman: *Evaluation – A Systematic Approach*, 2004)
 - HIV/AIDS-i valdkonna programmide hindamise ja uurimuste teostamise juhendmaterjalid (nt UNAIDS: *National Programmes – A Guide to Monitoring and Evaluation*, 2000).
 - Teadusartiklid konkreetsete interventsioonide hindamispraktikate kohta (nt Pearlman, Camberg, Wallace, Symons, Finison: *Tapping Youth as Agents for Change: Evaluation of a Peer Leadership HIV/AIDS Intervention*, *Journal of Adolescent Health*, 2002).

Intervjuu kui andmete kogumise meetod

Uurimusintervjuu on domineeriv andmete kogumise strateegia nii kvalitatiivsel kui kvantitatiivsel uurimisel. Kvantitatiivsete meetodite puhul saab kasutada struktureeritud intervjuud ning teised intervjuu meetodid on valdavalt kasutatavad kvalitatiivse lähenemise korral. Intervjuu tüüpide määratlemisel on erinevate autorite poolt kasutusel suur hulk erinevaid termineid. Bryman'i poolt esitatud (2001: 106-110, 337) intervjuude liikide koondanalüüsist lähtudes on magistritöö raames andmete kogumiseks valitud semi-struktureeritud intervjuu meetod, kus intervjuueerijal on olemas seeria küsimusi üldises intervjuu kava vormis, kuid küsimuste järjekord võib varieeruda. Intervjuueerijal on teatud paindumus küsida ka kohapeal tekkinud jätkuküsimusi vastavalt intervjuueeritava poolt antud olulistele vastustele.

Semi-struktureeritud intervjuu meetodit on teistele võimalikele andmete kogumise viisidele eelistatud järgnevatel põhjustel:

- Uuritavateks on esindajad seitsmest organisatsioonist ehk respondentide hulk on väike. Seetõttu ei võimalda anketeerimine ega struktureeritud intervjuu saada piisavalt informatsiooni kvantitatiivse analüüsi teostamiseks. Lisaks on teemat arvestades oluline innustada respondente esitama põhjendusi ja oma seisukohtade tagamaid ning mitte piirduma ette antud valikvastustega.
- Fookusgrupi intervjuu meetodit ei ole valitud, kuna uurimise eesmärgiks ei ole vaadelda uuritavate omavahelist kommunikatsiooni ja tähenduste loomist omavahelises suhtluses. Intervjuueeritavate arvu vähesuse tõttu on oluline, et iga intervjuueeritav panustaks teemade käsitlemisse nii palju kui võimalik. Fookusgrupi intervjuus annab üks osaleja paratamatult välja vähem informatsiooni, kui ühte või kahte inimest korraga intervjuueerides. Lisaks, väike uuritavate koguhulk võimaldaks moodustada vaid kaks fookusgruppi.
- Vaatlus kui meetod ei sobi uurimusteema spetsiifika tõttu, kuna tegemist ei ole vajadusega jälgida inimeste käitumist ja nende vahelist interaktsiooni mingis situatsioonis.

Valitud andmekogumist on võimalik teostada nii telefoni teel kui näost-näku intervjuuna. Magistritöö raames teostati näost-näku intervjuud, kuna uurimise käigus oli oluline märgata, millisel määral intervjuueeritavad hindamistemaatikast aru saavad. Lisaks oli vajalik, et intervjuueeritavad saaksid näidata või uurijale kaasa anda materjale organisatsioonis tegevuste ja teostatud M&H kohta.

Intervjuud toimusid noored-noortele koolitajatega tegelevate organisatsioonide võtmeisikutega. Võtmeisikud (*key informant*) on inimesed, kes tänu oma positsioonile või kogemustele omavad teadmist ja informatsiooni uurimise all oleva probleemi ulatusest, karakteristikutest, sellega seotud vajadustest mingite teenuste või tegevuste järele (Rossi, Lipsey & Freeman 2004: 114-115, 132). Valitud on võtmeisikute intervjuueerimine, kuna need samad võtmeisikud peaksid organisatsioonis hea seisma M&H tegevuse tähtsustamise ja selle komponentide elluviimise eest.

Seega, eeltoodud kirjelduste alusel valiti andmekogumise meetodiks näost-näku semi-struktureeritud intervjuud võtmeisikutega. Ühes intervjuus osalesid korraga 1-2 inimest ühest ja samast organisatsioonist. Intervjuueeriti kõikide noored-noortele koolitajatega tegelevate organisatsioonide esindajaid ning kõik intervjuud lindistati.

Valimi moodustamine

Kuigi kvalitatiivne uurimus ei võimalda representatiivsust ja üldistatavust laiemale populatsioonile, on ka siin oluline määratleda valimi moodustamise kriteeriumid, et vältida segastel alustel teostatud ja empiirilisel pealiskaudset uurimust (Seale jt 2004: 435-436). Kvalitatiivses uurimuses peab valim suutma anda uurija jaoks vajalikku ja sisukat empiirilist informatsiooni määratletud teemal. Mason (2002: 123-127) pakub välja kolm erinevat valimi moodustamise alust:

- **Strateegiline valim:** Valimi moodustamise kaudu luuakse nii öelda asjakohane valik seotuna mingi konteksti või nähtusega, mis võimaldaks põhjendatud argumentatsiooni

loomist. Asjakohane valik võib baseeruda uuritavate kogemustel, karakteristikutel, protsessidel, juhtumitel vms ning lähtuda sobivusest uurimisküsimuste ning arendatava argumentatsiooniga. Valiku moodustamisel peab olema strateegiline põhjendus. See tähendab, et suhe valimi ja laiema populatsiooni vahel ei ole juhuslik.

- **Esinduslik valim:** Valim on esinduslik laiema populatsiooni suhtes, mida soovitakse uurida ehk valimis on teatud karakteristikud esindatud sarnases proportsioonis kogu populatsiooniga, mille kohta soovitakse tulemusi üldistada. Antud lähenemine eeldab, et kogu populatsiooni parameetrid on teada. Kvalitatiivsete meetodite puhul kasutatakse taolist lähenemist harva, kuna see nõuab suurte valimite moodustamist, andmekogumine jääb pealiskaudsemaks ja saadud info sisaldab vähem nüansse.
- **Illustratiivne valim:** Antud lähenemise kaudu esitatakse eriti elavaid või valgustavaid näiteid. Ka sellisel juhul tuleb teha valikuid. Näiteks selekteerida, millised andmeallikad on tähendusrikkad ja suudavad esitada parima illustratsiooni.

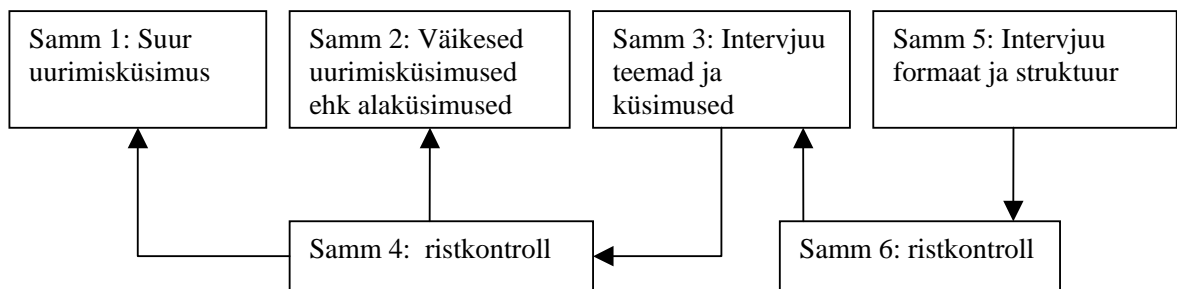
Arvestades magistritöö vajadusi otsustati strateegilistel alustel moodustatud valimi kasuks. Ei ole oluline, et valimi sotsiaal-demograafilised karakteristikud oleks esinduslikud mingi laiema populatsiooni suhtes ning ei ole vaja leida eriti eredaid ja illustriivseid näiteid. Kriteeriumid, millele valim peab eelkõige vastama on: intervjueeritavad peavad omama kogemust noored-noortele tegevuste valdkonnas, intervjueeritavad peavad olema võimelised selgitama organisatsiooni seniseid praktikaid ning edastama erinevate tegevustega seotud vajadusi. Kuna HIV/AIDS-i ennetamise valdkonnas tegelevad noored-noortele koolitajatega Eestis kokku üksnes 7 organisatsiooni⁶, moodustati valim inimeste hulgast, kes antud organisatsioonides töötavad (mitte esmalt organisatsioonide endi hulgast) ning uurimisse kaasati kõik seitse organisatsiooni. Et valitud respondendid suudaksid täita eeltoodud kriteeriume, planeeriti intervjueerida igast organisatsioonist kahte inimest. Üheks neist on noored-noortele tegevuse projekti juht ning teiseks noored-noortele koolitajate koolitaja. Seega sooviti ühest organisatsioonist intervjueerida üldisema tasandi esindajat, kes haarab tegevuste tervikut ning töötajat, kes ise õpetab noori. Eelistatud oli ühest organisatsioonist kahe isiku samaaegne intervjuerimine, et võimaldada teineteise poolt antud informatsiooni

⁶ Valdkonnas tegutsevate organisatsioonide hulga teema räägiti üle MTÜ Kita&P esindajaga intervjuud tehes, kuna antud organisatsioon haldab noored-noortele koolitajatega tegelejate võrgustikku.

täpsustamist ning vajadusel omavahelist arutelu. Kui organisatsioonil oli koolitajaid mitu, valis organisatsioon ise, kes intervjuus osaleb.

Intervjuu kava

Intervjuu kava ülesse ehitamisel lähtuti joonisele 2 esitatus skeemist.

Joonis 2: Intervjuu kava koostamise skeem. Allikas: Mason 2002:72

Suureks uurimisküsimuseks on magistritöö kaks esimeses uurimisküsimust, mis on eelnevalt esitatud. Alaküsimused:

- Milliseid tegevusi organisatsioonid ellu viivad ehk milline on noored-noortele koolitajatega tegelejate kogemuslik taust?
- Milliseid monitooringu ja hindamise komponente on senise tegevusega kaasnevalt rakendatud?
- Milliseks peetakse oma tegevuse tulemusi?
- Mille kohta seotuna tegevuste tulemustega ei saa organisatsioonid täna piisavalt informatsiooni?
- Milliseid võimalusi nähakse hindamistegevuse arendamiseks?

Uurimisküsimuste baasilt koostati intervjuu kava, mis oli jaotatud kolmeks põhiteemaks ja nende alla kuuluvateks intervjuu küsimusteks. Intervjuu kava on esitatud lisas 4. Peamisi küsimusi täiendati intervjuu käigus jooksvalt jätkuküsimustega vastavalt iga intervjuu kulgemise eripäradele. Rubin H. ja Rubin I. kohaselt (2005: 152, 173) toovad intervjuu

peamised küsimused esile intervjueeritava üldised kogemused ja arusaamad, kuid ei pruugi pakkuda vajalikku sügavust uurimusalusest küsimusest arusaamiseks. Jätkuküsimused lähtuvad sellest, mida konkreetne intervjueeritav on vastanud, jõudmaks parema ja sügavama arusaamani intervjueeritava poolt väljendatust. Peamised küsimused on uurija poolt ette valmistatud ning jätkuküsimused moodustuvad kohapeal. Uurimise võtmeks on panna intervjuu jooksul tähele neid kohti, mis vajavad enam selgitusi.

Intervjuu küsimusi testiti esimese teostatud intervjuu käigus. Peale intervjuu toimumist vaatas uurija üle, kas planeeritud intervjuu struktuur võimaldas saada piisavad informatsiooni uurimise eesmärgi täitmiseks. Lisaks, kas küsimused olid intervjueeritavale arusaadavad, võimaldasid anda piisavalt selgitusi ja innustasid intervjueeritavat kõnelema, kas intervjuu ei veninud intervjueeritava jaoks liiga pikaks ning kurnavaks jms. Kuna intervjuud lindistati, sai üle kontrollida ka intervjueriija käitumisega seotud aspektid. Kriitilisteks momentideks võivad olla näiteks suunav küsimuste esitus, kaks küsimust ühes lauses, liiga pikad ja segased laused. Samuti võib probleemiks osutuda ebapiisav jätkuküsimuste esitus teemaga sügavuti minekuks.

Intervjuude teostamine

Kõigile organisatsioonidele (kas varasemast töökogemustest teadaolevale kontaktisikule või projekti juhile) saadeti märtsi keskpaigas e-kiri informeerimaks uurimuse eesmärgist ja intervjuude korraldamise viisist ning küsimaks valmisoleku kohta uurimuses osaleda. Kõigi organisatsioonide tagasiside intervjuude teostamise suhtes oli positiivne ning intervjuud õnnestus läbi viia kahe nädalase perioodi vältel – ajavahemikus 28. märts kuni 07. aprill 2006.

Organisatsioonide inimressursid osutasid uurimuse teostamise plaanis arvestatust väiksemaks ning kokku teostati 6 intervjuud, milles osales 9 inimest. Kahes organisatsioonis oli noored-noortele koolitamise ja jätkutegevuste koordineerimisega seotud vaid üks inimene ning kahe organisatsiooni esindajad olid korraga mitme organisatsiooni tegevusse kaasatud.

Ehk kaks inimest esindasid kokku kolme organisatsiooni. Ühe organisatsiooni puhul õnnestus intervjuerida ainult ühte inimest seetõttu, et teine töötaja ei viibinud intervjuude teostamise perioodil Eestis. Seega osales kolmel intervjuul üks inimene ning kolmel intervjuul oli intervjueeritavaid kaks. Noored-noortele tegevusega seotud organisatsioonid on toodud peatükis 6.1. Intervjueeritustest 5 olid projektijuhid või tegevuse koordinaatorid; nendest 4 tegelesid ka ise koolitamisega. 4 intervjueeritut olid noorte koolitajad.

Intervjuud kestsid 0,5 kuni 1,5 tundi – ühe intervjueeritava osavõtul alla tunni ning kahe intervjueeritava osavõtul enam kui tund aega. Intervjuud lindistati täispikkuses ja transkribeeriti. Intervjuude transkribeerimisel ei pööratud rõhutatud tähelepanu viivituste, naeru, sidesõnade korduste jms täpsele ülesse tähendamisele, kuna eesmärgiks ei olnud analüüsida respondentide kõneviisi või omavahelist interaktsiooni. Transkribeerimine toimus paralleelselt uute intervjuude teostamisega, et järgmisel intervjuul oleks uurija eelmistest õppinud.

Ülesse tähendati intervjuu kuupäev, ajaline kestvus, koht, organisatsioon, intervjueeritute nimed ning positsioon organisatsioonis. Intervjuu käigus kirjutas uurija ülesse märksõnu, mille kaudu intervjuuga edasi minna, et ei ununeks intervjueeritava poolt öeldu täpsustamine. Intervjuude teostamise perioodil pidas uurija nn märkmete faili, kuhu täheldas ülesse jooksvad mõtted seotuna intervjuude kulgemise, nendest tehtavate järelduste ja edasiste uurimissammudega.

Esimene teostatud intervjuu osutus testimise jaoks keeruliseks, kuna intervjuu kava sai planeeritud kujul jälgida suhteliselt vähe. Intervjueeritavad hakkasid kohe ise rääkima sellest, mis neile seostus hindamise temaatikaga. Kohati kalduti ka intervjuu teemast kõrvale. Seetõttu pidi intervjuerija kogu intervjuu ülesehituse osas väga paindlik olema. Esimese intervjuu järel jõudis uurija järeldusele, et küsimuste esitamise viisi tuleb osaliselt muuta. Nii kohandati küsimuste esitus esialgselt kavast lihtsamaks, teooria vabaks ning organisatsiooni igapäevatöö konteksti põhiseks. Nii näiteks asendati abstraktset laadi küsimus „Mida teie jaoks tähendab mõiste tegevuste tulemuslikkus?“ küsimusega „Millised

on teie jaoks teie tegevuse tulemused?“. Teine intervjuu näitas, et muudetud intervjuu kava andis parema ülevaate organisatsioonis toimuvast ning sellele vastavalt oli ladusam küsida ja vastata. Ka peale igat järgmist intervjuud mõtles uurija läbi, mida ta nüüdseks on intervjuudest teada saanud ning kas mõningaid küsimusi tuleks mugandada või midagi lisaks küsida vastavalt sellele, mida huvitavat on eelnevalt ilmnenu.

Intervjuu kulgemine varieerus osati vastavalt sellele, kas tegemist oli organisatsiooniga, kes tegutses GFATM programmi raames, või mitte. Uurija ise on antud programmi tegevusi koordineeriva ning organisatsioone finantseeriva asutuse esindaja ning tunneb organisatsioonide projektijuhte. See mõjutas intervjuude käiku järgmiselt:

- Osasid organisatsiooni tegevusi puudutavaid küsimusi GFATM programmiga seotud organisatsioonide esindajatelt ei küsitud, kuna uurija oli sellega juba eelnevalt kursis. Näiteks millist ametit intervjuueeritav oma organisatsioonis peab, milliseid näitajaid esitatakse aruandluses.
- Intervjuueeritavate puhul, kes ei olnud seotud GFATM programmiga, sai hästi jälgida planeeritud intervjuu kava ning intervjuueeritavad vastasid just esitatud küsimusele. GFATM programmi kaudu finantseeritud organisatsioonide puhul tuli intervjuueerijal olla paindlikum ja loovam, kuna mõnda asja võeti iseenesest mõistetavana (niigi teada olevana mõlemale osapoolle) või kalduti küsimuste teemast ka mõnevõrra kõrvale. Viimast ilmselt seetõttu, et seoses uurija ja intervjuueeritavate üksteise tundmisega oli intervjuu õhkkond vabam.
- Ühe intervjuu puhul tekitas asjaolu, et uurija esindas tööalaselt ka antud organisatsiooni tegevuste finantseerijat, kohatist umbusaldust. Intervjuueeritaval tekkis kahtlus, et intervjuu käigus saadud infot organisatsiooni töö kulgemise ning esinenud takistuste kohta võidakse kasutada finantseerija huvides. Uurija kinnitas intervjuu käigus korduvalt, et antud vestlus ei mõjuta tööalaseid suhteid ning kuuldu põhjal ei kavatse finantseerija antud organisatsiooni suhtes otsuseid langetada. Uurija kinnitas, et antud isiku magistr töö ning lepingulised suhted kahe institutsiooni vahel on kaks täiesti erinevat asja.

Uurimise eetika

Et tagada uurimise arusaadavus ja eetilisus intervjueeritavate jaoks, võeti ette järgmised sammud:

- Kui intervjueeritav ja uurija üksteist eelnevalt ei tundnud, tutvustas uurija esmalt oma tausta ning andis visiitkaardi. Kõikide intervjuude puhul tutvustati enne intervjuuga alustamist magistritöö ja intervjueerimise eesmärki.
- Intervjueeritavatele tutvustati intervjuu tingimusi. Selgitati, et intervjueeritava isik on konfidentsiaalne ehk andmete analüüsis ei kasutata respondentide nimesid. Töös võidakse kasutada anonüümseid tsitaate intervjuudest (ilma inimese ja organisatsiooni nimeta) ning nimetatakse ära organisatsioonid, kelle töötajatega intervjuu teostati. Öeldi, et intervjuu lindistatakse. Selgitati, et intervjuu käigus ei küsita isiklikku laadi ega intrigeerivaid küsimusi. Intervjueeritavatelt küsiti, kas nad on esitatud tingimustega nõus. Kõik 9 respondenti nõustusid intervjuu tingimustega.
- Andmete kogumisega ei soovitud anda hinnangut organisatsiooni senisele tegevusele, vaid määratleda vajadusi hindamisvaldkonna edasiseks arendamiseks.

Andmete analüüs

Kogutud andmeid analüüsidest löödi intervjuud lahti andmeühikuteks ehk informatsiooniblokkideks, mida uuriti koos. Analüüsi käik kulges Rubin H. ja Rubin I. (2005: 206-209) teooriast lähtudes. Esimene analüüsi faas oli äratundmine. Intervjuudest leiti asjakohased mõisted ja teemad. „Mõiste“ on sõna või termin, mis esindab olulist ideed uurimisprobleemi jaoks ning „teema“ on summaarne seisukoht, väljaütlemine või selgitus. Seejärel vaadati, mida intervjuudes erinevate mõistete ja teemade all silmas peetakse ning järgnes erinevate intervjuu osade kodeerimine. Mõeldi välja tunnus, millega igat teemat ja mõistet tähistada ning loodud koodide alusel märgistati need kõigi intervjuude tekstides. Ühe koodiga andmed grupeeriti omavahel ning saadud andmete grupid sünteesiti kokku üldisteks uurija järeldusteks selle kohta, milles seisneb antud praktika, probleem, vajadus vms.

6. INTERVJUUDE ANDMETE ANALÜÜS

6.1. Organisatsioonide tegevused

Eestis tegelevad seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDS-i valdkonnaga seotud noored-noortele koolitamisega kokku 7 organisatsiooni (kõigi nende esindajatega teostati ka intervjuud):

- Eesti Arstiteaduste Üliõpilaste Selts (EAÜS) – Tartus
- Eesti Punane Rist (EPR) – peakontor Tallinnas, 15 seltsi üle Eesti
- Eesti Seksuaaltervise Liit (ESTL) – peakontor Tallinnas, 18 Noorte Nõustamiskeskust üle Eesti
- MTÜ KITA&P (K&P) – Tallinnas
- MTÜ Kohaliku Regionaalarengu Partnerid (KRAP) – organisatsioon Tallinnas, noored Lõuna- ja Lääne-Eestis
- Living for Tomorrow (LFT) – organisatsioon Tallinnas, noored Põhja- ja Kesk-Eestis
- SA Anti-Liew ja Hingehooldus (ALHH) – organisatsioon Tallinnas, noored Põhja- ja Kirde-Eestis

Antud organisatsioonidest kolm (K&P, KRAP, LFT) viivad ellu eelkõige noored-noortele koolitajatega seotud tegevusi ning kolm (EPR, ESTL, ALHH) tegelevad lisaks antud valdkonnale ka muu noortetöö või ennetustööga. Mitmed intervjuueritud organisatsioonide esindajad ise olid valdkonnas tegutsemist alustanud omasuguste hulgas ennetustöö teostajana peale noored-noortele koolituse läbimist.

Erinevate organisatsioonide tegutsemise periood ning praktikad on mõnevõrra erinevad. Järgnevalt on organisatsioonide tegevust kirjeldatud vastavalt intervjuudes esitatule.

- **Eesti Arstiteaduste Üliõpilaste Selts:** Seltsis tegutseb reproduktiivtervise töögrupp, mille üheks koordineeritavaks tegevuseks on töö noored-noortele koolitajatega. Seltsi juures on grupp koolitatud üliõpilasi, kes käivad lähemate linnade ja maakondade koolides õpilastele seksuaaltervisest, HIV/AIDS-ist jms rääkimas. Vajadusel abistatakse ESTL-i Tartu Noorte Nõustamiskeskust loengute elluviimisel. Lisaks korraldatakse

temaatilisi üritusi (nagu seksuaalervise päev, Tartu Ülikooli väitlusklubi jms). Seltsi enda kaudu uute üliõpilaste juurdekoolitamist ei toimu. Sügissemestri on aga võimalik Tartu Ülikooli arstiteaduskonna valikainena läbida ainet „Seksuaalkasvatuse alused noored-noortele metoodika põhjal“. Kursuse läbijad saavad liituda tegevusega EAÜS-s. Tegevusega alustati aastatel 2000-2001.

- **Eesti Punane Rist:** Organisatsioon tegeleb noored-noortele koolitajatega laiemal ulatusel noorsootegevuse raames. Noorte ettevalmistamisel kasutatakse Punase Risti Rahvusvahelise Föderatsiooni poolt välja töötatud programmi, mille alusel koolitatakse noori kohalikes Punase Risti seltsides. Igas seltsis on grupp noori, kes käivad lähikonna koolides või ka muudes noorte koondumise kohtades õpilastele HIV/AIDS-i ja seotud teemadel rääkimas. Noored-noortele tegevusega alustati umbes 1997. aastal.
- **Eesti Seksuaalervise Liit:** Uute noorte juurdekoolitamist praegu ei toimu ning tegevus on viimasel ajal suhteliselt mitteaktiivne. Viimase projekti raames koolitati vene keelt kõnelevaid noori ning mõned antud projektist välja kasvanud noored on tänaseni ESTL juurde püsima jäänud. Noored-noortele koolitajad on ESTL tegevuse raames käinud koolides õpilastele infot edastamas, osalenud ennetustegevuslikel üritustel ning organisatsiooni töö planeerimises. Antud tegevusega alustati umbes 1995. aastal.
- **MTÜ KITA&P:** Organisatsioon on 2004. aastal välja kasvanud ESTL-i noored-noortele tegevusest ning korraldab võrgustikutööd valdkonnaga seotud organisatsioonide vahel. K&P on koostöös ÜRO Rahvastikufondiga teostanud täiskasvanud koolitajate (kes omakorda hakkavad välja õpetama noored-noortele koolitajaid) koolitust. Eesti keelde on tõlgitud koolituse käsiraamat koos abivahenditega. Tegeletakse võrgustiku strateegia loomisega.
- **MTÜ Kohaliku Regionaalarengu Partnerid ning SA Anti-Liew ja Hingehoidus:** Organisatsioonid alustasid noored-noortele koolitajate ettevalmistamisega 2004. aastal ning on tegutsenud suhteliselt sarnastel alustel. Tänapäevaks on jõutud tegevuse teise etappi, kus väljakoolitatud noored korraldavad omasugustele ennetustegevuslikke üritusi ning otsivad oma koolikaaslaste, tuttavate jt noortega kontakti, et anda edasi teavet HIV/AIDS-i ennetamisega seotud teemadel. KRAP-i noorte omaalgatusel on välja kasvanud uus organisatsioon Noored Narkootikumide Vastu.

- **Living for Tomorrow:** Esimene pilootprojekt leidis aset 1998. aastal ning organisatsioon Living for Tomorrow loodi 1999. aastal. Sealt edasi on noored-noortele tegevus toimunud pidevalt. LFT poolt koolitatud noored osalevad ennetustegevusliku sisuga üritustel (nt AIDS-i päevale pühendatud vabaõhuürituste elluviimisel) ning astuvad muul viisil kontakti omasugustega. Lisaks teostavad noored ise tervisenädalate projekti, mille käigus viiakse läbi interaktiivseid tegevusi ja antakse teavet erinevate koolide ja klasside õpilastele.

Noored-noortele koolitajate määratlemine

Mitmetes läbiviidud intervjuudes tõstas intervjueritute poolt initsieerituna teema: kes need noored, keda kutsume noored-noortele koolitajateks, tegelikult on. Seejuures kasutati koolitatud noorte iseloomustamisel lisaks noored-noortele koolitajate mõistele järgmisi erinevaid väljendeid: „liider“, „arvamusliider“, „initsiaator“, „nõustaja“, „misjonär“, „vabatahtlik“, „infoinimene“. Osade väljenditega seotud selgitused on järgnevalt intervjuu lõikudena esitatud.

I1R2N:⁷ „Nad on liidrid. Kes julgevad välja öelda omi arvamusi. Ja võiks öelda veel, et nende eest natuke seista. /.../ Ta kannab teatud mõttes vastutust, jaksab seda kanda.“

I1R1N: „Et alguses me kasutasimegi väga palju sõna „arvamusliider“. Tõime paralleeli nagu selle nõustajaga. Et lihtsalt selgemaks rääkida seda nõustaja rolli. Et nende noorte positsioonilt võtta. Ja praegu mina vaatan nüüd, et kuidas ma juba tahaksin, et neid võiks nimetada juba koolitajateks.“

I1R1N: „Et nende najal püsib nagu võrgustik. Ja nemad toovad neid uusi inimesi siis sisse. Ja nemad on nagu initsiaatorid, kes siis oma tegevuse kaudu annavad seda informatsiooni oma eakaaslastele edasi.“

I5R1N: „Ja siis me saime aru, et okey, see mida me teeme on tegelikult mitte... Jah ta on peer education, aga mitte ainult. Väga paljud noored ei jää ju konkreetselt mitte koolitajateks, aga nad jäävad vabatahtlikeks. Osad. Ja veel kolmas grupp käib lihtsalt asja läbi. Ja läheb edasi oma teed.“

I5R2N: „Nii mõneski koolis on mõni olnud, kelle käest käiakse küsimas. Et nagu väike infoinimene. Et kui on mingi mure, siis käiakse rääkimas. Kuna on teada, et ta on käinud mingil koolitusel, tema teab.“

⁷ Intervjuudest välja toodud tsitaatide koodide tähendused on esitatud lisa 5.

Koolitatud noorte erinevad nimetused on intervjueeritute jaoks seega seotud ka tegevustega, mida need noored peale koolituse läbimist organisatsiooni juures täpsemalt teostama hakkavad. Kas nad hakkavad läbi viima lühikesi seksuaaltervise ja HIV/AIDS-i teemalisi koolitusi kooliõpilastele, kas nad korraldavad lisaks ka kõikvõimalikke ennetustegevusliku sisuga noorteüritusi, kas nende ülesandeks on ka individuaalsete või väikese grupi osalusel kontaktide otsimine omasugustega, et neile selgitada turvaseksi põhimõtteid jms. Organisatsiooniti on jätkutegevuste sisu erinev ning mõnevõrra varieerub ka arusaamine sellest, kes koolitatud noortest saanud on ning mida neilt oodatakse.

6.2. Senine monitooringu ja hindamise praktika

Hindamise tähendus

Hindamise tähendust selgitasid intervjueeritud enda jaoks lahti järgnevatel viisidel: hindamine kui ülevaade sellest, mis on tehtud ning kui hästi või halvasti see on tehtud; hindamine kui tagasiside ja tegevuste tulemuslikkus. Üks intervjueeritu märkis: selleks, et üldse midagi mõõta või hinnata, peavad esmalt olema tegevuse eesmärgid selgelt määratletud.

I2RH: „*See tähendab seda, et ma saan ülevaate selle kohta, mis ma olen teinud. Ja saan vastavalt sellele nagu korrekture teha. Et saan teada, mis ma tegin hästi ja mis ma tegin halvasti.*“

I3RH: „*Et see oli kuidagi tagasiside või tulemuslikkus nagu, mis me oma tööst saime. Noorte tagasiside – kuidas meil nagu loengud läksid. Ja sealt edasi oli see hindamine kuidagi ka jätkusuutlikkuse seisukohalt. Kas tuleb seda järeltulevat põlvkonda nagu peale või. Et kas me motiveerime nagu piisavalt inimesi oma tegevustega haakuma.*“

Ühes intervjuus kasutati rohkelt mõistet „möödik“, mille all peeti silmas näitajat, mille seisu fikseerimise või mõõtmise kaudu näeme oma tegevuse tulemusi. Siinjuures toodi veel eraldi välja mõisted „arvuline möödik“ ja „organisatsiooniline möödik“. Esimest neist kasutati rääkides noorte hulgast, kes peale koolitust on jäänud organisatsiooni juurde aktiivselt

tegusema ning teist mõistet kasutati rääkides sellest, kuidas koolitatud noorte enda initsiatiivil on loodud uus noorteorganisatsioon ning on arenenud koostöösuhted teiste organisatsioonidega.

Olulise aspektina esitati ühe intervjuu käigus seda, et hindamist ei peaks kasutama relvana organisatsiooni vastu (ilmselt siis finantseerija poolt), vaid abivahendina paremate tulemusteni liikumisel. Samuti võiks hindaja olla eelkõige organisatsioonile nõuandja rollis.

IIR2P: „Kui teda ei kasuta relvana, vaid kui abivahendina, siis ma arvan, et siis on ta, siis on ta õiges kohas. Aga mida nagu läbiviijad ju väga kardavad – et see on kohtuotsus. Mida ta tegelikult ei ole ju.“

IIR1P: „/.../ kõik see mis puudutab – lähen hoopis teise valdkonda – auditeerimise poolt, siis vot siin pannakse kokku see ideoloogia, et audiitor lihtsalt tuleb ja kontrollib. Tegelikult audiitor on tänapäevases mõistes nõuandja ikkagi eelkõige ja siis alles kontrollija. Ta kontrollib, aga tegelikult ta ikkagi on abistaja, nõuandja. Aga vat siin on need vanad arusaamad asjadest. Täpselt samamoodi ka nende mõõtmistulemuste juures, et kui mul ikka ei ole seal koolitusel käinud see 30 inimest ja kõik aktiivselt osa võtnud, siis järelkult on asi halb.“

Üldine monitooringu ja hindamise praktika

Mitmed organisatsioonid kasutavad noored-noortele koolitajate ettevalmistamisel rahvusvaheliselt väljatöötatud programmi, mille efektiivsust pole küll hinnatud konkreetselt Eesti kontekstis, kuid mida on eelnevalt katsetatud erinevates regioonides ning vajadusel Eesti jaoks kohandusi tehtud. Mitmetel puhkudel on programm organisatsiooni enda poolt kujundatud ning programmi terviku toimimise hindamist pole ellu viidud. Monitooringu ja hindamise tegevuse komponentidena, mida on praktiseeritud, mainiti intervjuudes seoses noored-noortele koolitajate koolitamisega järgmist:

- Andmete jooksev kogumine (ja vajadusel aruandluse kaudu edastamine) selle kohta, kui palju on koolitusi tehtud ja kui palju noori on koolitatud, mitu tundi koolitust keegi on saanud, mis teemasid on koolitusel kajastatud.

- Tagasiside lehed koolituspäeva või terve koolituse lõpus saamaks ülevaadet sellest, millisel määral osalejad päevaga ning koolitajate tööga rahule jäid. Koolitajad räägivad ja analüüsivad omavahel tagasiside lehtedele kirjutatu läbi.
- Osalejate teadmiste kontroll ankeeti või testi kasutades. Teadmiste kontrolli viidi ellu ka koolituse käigus suuliselt ilma paber kandjal testi kasutamata. Mitmel juhul oli koolitusprogrammi osaks komponent, kus noored ise viisid läbi näidisloengu või seminari, mille kaudu vaadati, millisel määral on vajalike teadmisi ja oskusi omandatud.

Noored-noortele koolitajate ettevalmistamise eesmärgiks on see, et nemad omakorda hakkaksid ennetusalaseid sõnumeid ja teavet omasuguste noorteni viima. Seetõttu uuriti, milliste komponentide kaudu jälgitakse noorte endi edasist tegevust. Intervjuude käigus toodi esile järgmist:

- Andmete jooksev kogumine selle kohta, kui palju seminare või loenguid, üritusi jms on koolitatud noored läbi viinud. Kui palju õpilasi või teisi noori on osalenud. Kui paljude koolikaaslaste, tuttavate jm noortega on koolitatu olnud individuaalses kontaktis selleks, et HIV/AIDS-i ja seotud teemadel vestelda (nn nõustamiskontaktid).
- Õpilastele suunatud loengute ja infopäevade puhul kasutatakse mitmes organisatsioonis samuti tagasiside küsimist osalejate käest. Seda kas suuliselt või kirjalikus vormis. Olenevalt osalejate vanusest varieerub ka tagasiside küsimise viis. Järgnevalt on esitatud näide, kuidas väiksematelt koolilastelt päeva kohta hinnanguid küsitakse:

ISR1M: „Lapsed hindavad neid ka. Neil on selline oma hindamissüsteem – meil on värvidega. Punane, roheline, kollane. Ja nagu rõõmu ja kriipsu ja sihused kurvad näod. Lastele õudsalt meeldib nagu olla selline hindaja. Aga mitte nende, noorte hindaja, vaid päeva hindaja.“

- Mitmel puhul mainiti ka nn praktika perioodi, kus uus koolitatud noor käib mingi aja jooksul koolides õpilastele loenguid/seminare tegemas koos vanema ja kogenuma koolitajaga. Ning peale seminari saab vanem uuele tulijale anda tagasisidet selle kulgemise plusside ja miinuste kohta. Või käivad noored üldse kahekaupa koolides ning annavad pärast ise üksteisele tagasisidet.
- Ühel juhul toodi esile teadmiste ankeedi kasutamist ka noored-noortele koolitajate endi poolt koolides käies. Küll aga ei olnud siiski tegemist seminari tulemuse hindamise, vaid

eelkõige selle läbiviimise vahendiga, kus näiteks osalejad täidavad seminari alguses küsimustik ning siis arutatakse koos õiged-valed vastused läbi.

Lisaks mainiti mitmes intervjuus, et oma organisatsiooni suhtes vaadatakse tegevuse jätkusuutlikkust ehk kas koolitatud noored jäävad organisatsiooni juurde tegutsema, kas nad toovad ise juurde uusi noori ning kas kasvab järjest peale uusi noored-noortele koolitajate põlvkondi. Esile kerkis asjaolu, et koolituse järgne nn kadu on suhteliselt suur. Ehk suur osa koolitatutest ei jätku ise aktiivse ennetustegevusega. Koolitatutest koorub välja väiksem grupp noori, kes jäävad organisatsiooniga edaspidi aktiivselt seotuks. Lisaks on mingi osa koolitatuid, kes käivad näiteks kohal ühistel kogunemistel, kuid ei näita ülesse aktiivsust omasugustega kontakti võtmisel. Ning kolmas hulk noori osaleb koolitusel, kuid peale seda enam organisatsiooniga ühenduses ei ole.

GFATM programmi praktika

GFATM programmi raames on noored-noortele tegevusi ellu viiva 3 organisatsiooni jaoks M&H komponente rakendatud ühesugustel alustel. Intervjuude käigus kogutud informatsiooni põhjal tundub, et antud programmi raames on M&H tegevus olnud ka kõige järjekindlam.

Noored-noortele koolitajate ettevalmistamisega seotult on M&H komponentideks:

- Jooksvalt andmete kogumine koolituste ja koolitatute arvu kohta (registreerimislehed ja nende koondid). Hilisemalt koolituse järgsete supervisioonide ja nendel osalenute arvu kohta. Andmed esitatakse igakuiselt finantseerijale.
- Tagasiside lehtede täitmine koolituse lõpus ning saadud koondtulemuse (koolituse heaks või väga heaks hinnanute osakaal) edastamine finantseerijale.
- Koolitatavate anketeerimine vahetult enne esimese koolituspäeva algust ning uuesti peale koolituse läbimist. Ühe organisatsiooni puhul teostati järelküsitlus kohe peale koolitustsükli lõppu ning kahe organisatsiooni puhul umbes kuus kuud peale koolitust,

kuna antud organisatsioonides jätkusid sama finantseerimisallika toel ka supervisioonid juba koolitatud noortele.

Noorte edasise tegevuse osas peale koolitust koguvad organisatsioonid jooksvaid andmeid noorte poolt või noorte osalusel korraldatud ürituste arvu ja nendel osalenute arvu kohta, üritustel jagatud kondoomide ja infomaterjalide arvu kohta, nõustamiskontaktide hulga kohta teiste omasugustega, toimunud täiendkoolituste ja supervisioonide hulga kohta. Noorte nõustamiskontaktide kohta täidetakse spetsiaalne vorm, kus on noored-noortele koolitajate kaupa toodud kontaktide arv, kajastatud teemad ning kellega kontaktis oldi.

Seoses nõustamiskontaktide ülesmärkimisega esitati intervjuude käigus probleemina seda, et keeruline on öelda, millal on toimunud piisav kontakt noored-noortele koolitaja ja teise noore vahel selleks, et saaksime seda määratleda ennetustegevuslikku sisu ja eesmärki täitva kontakti või vestlusena. Noored-noortele koolitajate koolitamise käigus kasutatud tagasisidelehtede koha pealt esitati vastakaid arvamusi. Üks intervjuueeritu märkis, et taolisest tagasiside küsimisest pole erilist kasu; teisel juhul leiti, et kui vastused vahetult peale koolitust läbi analüüsida, annavad nad koolituse teostajale palju vajalikku informatsiooni.

IIR2P: „Et, mida nende andmetega teha, keda need aitavad ja kuidas neid kasutada. Sest näiteks küsimuse peale, et kuidas lektor valdas oma teemat, siis ma väidan, et 16-aastane laps ei oska eriti öelda, kuidas lektor oma teemat edasi andis või kuidas ta valdas näiteks, kui küsimus on suguhaigustest.“

IIR1M: „Vaata tegelikult me oleme neid koolituse tagasisidelehti ikkagi päris põhjalikult iga kord läbi vaadanud. Ja selle konkreetse grupiga nagu seostanud. Et selle grupi kohta räägib see tagasiside leht kaunikesti palju. /.../ See hinnang lektori tööle ja koolitaja tööle näitas nagu meile kätte paar momenti, mida me pärast ise analüüsisime. Ja kus nagu koolitaja ei olnud pannud tähele seda meeletu, mis oli grupis tekkinud teatud situatsioonile. /.../ Et tagasiside leht – ta on vaieldav, aga ta on vajalik. /.../ Ta räägib ka meile sellest, et kui on ikka tõsine häire selles lektoritöös, siis me ei saa seda kasutada.“

Koolitustegevuse eesmärgiks oli võetud suurendada koolituse kaudu noorte teadmisi HIV-nakkuse levikuteedest, muuta nende suhtumist HIV-nakkuse kandjatesse tolerantsemaks

ning suurendada oskusi, mis on vajalikud noored-noortele koolitaja tööks. Antud näitajate mõõtmiseks kasutati anketeerimist. Teostatud anketeerimisega seotud probleemidena nähti intervjuude käigus järgmisi aspekte: kõik küsimused ei suuda mõõta seda, mida tahame mõõta; olenevalt vastaja vanusest võivad osad küsimused olla raskesti arusaadavad.

I5R1P: „Et kui sa saadad mulle neid blankette, siis ma ju ise ka vaatan ja mõtlen, et okey, kas see töötab või ei tööta. Me ei tea, ma ei oska sulle öelda kohe, kas see töötab või see ei tööta. Mõnest asjast ma saan alles siis aru, kui sa võtad need andmed kokku ja ma mõtlen, et okey, tegelikult see küsimus ei tööta, ta ei tööta mitte kuidagi. Mida see andis see küsimus? Mitte midagi.“

I5R1P: „Näiteks kui me tahaksime seda mõõta mingisuguse küsimustiku abil eksju. Et kas ma olen mingi asja suhtes tolerantsem. Sõnades ma ju võin olla eksju. Sa tead ise. Kas ma teos olen? Näiteks HIV-positiivne, kas ma julgeksin temaga juua-süüa... Ta võib panna „jah“. Ja me võimegi mõelda, okey kõik on toimind eksju. Ta on nüüd tolerantsem.“

I1R1P: „Kuna meil oli tõesti nii, et meil oli 14 kuni 24 eksole. Ja siis mõni juhtus seal veel 13-ne ka. Et siis oli nende mõõdikutega selles suhtes küll raskusi jah. Et see, mis oli 13-14-aastasele tõsine probleem, see 24-sele enam ei olnud. Õnneks seal võeti arvesse, et ankeedi peal oli see vanus vaja märkida. /.../ Lihtsalt arengutase on erinev.“

Üks intervjuueeritu andis GFATM programmi M&H osale järgmise koondhinnangu:

I5R1Ü: „Et ma arvan, et praegu seoses selle Global Fund'iga on enam vähem minu arust suudetud seda mõõta, seda tegevust. Kuigi ma arvan, et see on väga numbriline ikkagi. Aga ma arvan ka, et inimesed ei viitsi lugeda, kes aruandeid pärast loevad, seal mingeid emotsioone ekju. Nad tahavad ikkagi saada konkreetseid tulemusi. Nad tahavad näha, kas see asi töötab või ei tööta.“

6.3. Tegevuse tulemused

Et teada saada, millised on need aspektid, mida üldse tasuks üritada mõõta või hinnata, küsiti intervjuude käigus, mida organisatsioonide esindajad peavad oma tegevuse tulemusteks või mida soovitakse tegevusega saavutada. Intervjuueeritud defineerisid positiivseid tulemusi eelkõige läbi selle, kuidas on muutunud noored, keda on koolitatud noored-noortele tegevuste elluviimiseks.

Kindlasti on koolitatud noored juurde saanud suure hulga teadmisi. Lisaks märgiti, et noored on muutunud tolerantsemaks erinevate tundlike teemade ja erinevate inimeste suhtes. Näiteks muutub nende suhtumine homoseksuaalsetesse inimestesse, HIV-i nakatunutesse, narkomaanidesse jms. Noored vabanevad varasematest eelarvamustest, muutuvad avatumaks ning on võimelised teisi inimesi enam aktsepteerima. Nad hakkavad ka ise mõtlema, mis on tegelikult ühiskonnas laialt levinud hoiakute taga ning millest need on tingitud.

I2RT: „Tolerantsemaks muutuvad kindlasti väga paljude küsimuste suhtes. /.../ Alguses, kui nad tulevad, on nad stigmasid täis. Eelarvamusi. Aga peale seda kahte-kolme päeva lähevad nad nagu lahti ja näevad avatud silmadega asju. Et HIV-positiivne on ka inimene ja narkomaan on ka inimene ja homoseksuaalsus ei olegi midagi väga hirmsat.“

I5R2T: „Mõistmine võib-olla. Mingil määral on seda raske mõõta. Aga nii mõnedegi inimeste puhul me oleme näinud nagu seda, et kui alguses sa oled nii jäik oma arvamustes, siis tegelikult selle seminari lõpus sa oled tolerantsem mõne asja suhtes. /.../ Ja on hakanud aktsepteerima, et igapähele on õigus ise otsustada.“

Palju toodi intervjuudes esile seda, et noortes on tekkinud julgus minna ja rääkida teiste inimestega erinevatel seksuaaltervise, HIV/AIDS-i jms teemadel. Sellega käib kaasas ka paranenud suhtlemise, eneseväljenduse ning argumenteerimise oskus. Samuti julgevad nad ise küsimusi esitada ning enda eest seista. Noored on koolitust läbides ja noored-noortele tegevusi ellu viies juurde saanud enesekindlust.

I5R2T: „Et see tohutult andis enesekindlust juurde. Et ma julgen sellel teemal sõna võtta. /.../ Esimesed loengud on, kus nad on niimoodi... Kuulavad, mõni naeratab, läheb punaseks ja. Aga siis viimastel päevadel, kui teeme mängu ja etteasteid, siis igasugu asju ikka täitsa julgelt teevad.“

I1R2T: „Et noorte hulgas on tekkinud julgus rääkida teemadest. Isekeskis, ja veel parem – on julgus ka küsida. Nõu, abi ja sellist nagu infot selle kohta. Et see näitab jällegi seda, et see koolitajaks kasvamine on ikkagi ka selline protsess, et kui mul hakkavad küsimused tekkima, siis järelikult järgmine samm on see, et ma otsin neile vastust. Ja ma ei piirdu ainult sellega, mis meile pakutakse.“

I6RT: „Mis ma ikka kiidan, on see suhtlemisoskus inimestega ja esinemisjulgus. /.../ Et julgus lihtsalt minna ja rääkida teise inimesega. /.../ Ja see tegevus erinevate inimestega, erinevate noortega kohtumine. Erinevate situatsioonide kogemine. /.../ See on see põhimuutus. Ja lisaks saab seksuaalelu puudutavaid faktiteadmisi ka. Need on sellised tundlikumad teemad, mida ei mõelda läbi. Kasvõi homoseksuaalsuse teemad või enda suhtumine kogu sellesse teemasse. Abort või ja nii edasi. Saavad selgemaks need asjad. Ja tuntakse ennast kindlamalt.“

Seotuna lisandunud teadmiste ja suhtlemisjulgusega on juurde tulnud ka aktiivsust, motiveeritust ning teha tahtmist. Osad noored on aru saanud, et ka konkreetselt tema tegevusest sõltub palju. Organisatsioonide juurde on tekkinud teatud hulk aktiivseid noori, kes hoiavad noored-noortele tegevust organisatsioonis üleval. Nad on võimelised ise koolitama või tegevusi ellu viima, toovad uusi noori juurde, on algatanud uute noorteorganisatsioonide teket jms. Seega on suurenenud koostöö tahe ja tegutsemise oskus.

I4R1T: „Aga mõned on täiesti tublisti üle võtnud või omandanud sellise müügitehnika nagu mulle meeldib, eks. See tähendab seda, et minnakse kellelegi ja räägitakse auk pähe näiteks. Kondoomi kasutamise mõttes või milleski muus mõttes. /.../ Et nad on aru saanud sellest, et midagi on vaja teha, eks. Nad saavad aru, kui nendelt küsida... Noh tagasiside käigus ja. Et mis me koos teeme ja mis meie tegutsemise eesmärk on. Nad nagu saavad aru, et nad ei ole ükski. Et ühiskonnas võiksid nagu sõbrad ka terved olla.“

Nendes noortes, kellega noored-noortele koolitajad omakorda kontakti astuvad (näiteks koolitusi või infopäevi korraldades), soovitakse suurendada teadmiste taset diskuteeritud teemadel nagu seksuaalsus, turvaseks, HIV/AIDS jms. Tegeletakse ka sotsiaalsete oskuste õpetamise ning suhtumise kujundamisega. Samuti soovitakse noorteni viia arusaama, et seksuaalsus ja sellega seotud teemad ei ole midagi häbenemisväärset.

I6RT: „Nende teadmised erinevates seksuaalrühade küsimustes. Mis on suguhaigused mingis vanuses või lihtsalt murdeea muutused. Aga poolteise tunniga sa niikuinii kõike ju ei saavuta. Me käime ühes klassis poolteist tundi. /.../ Üks väga suur eesmärk on lihtsalt see, et see teema on lihtsalt räägitav. Kui seal on seksuaalsusega seotud teemadel mingisugused küsimused või mured, siis on olemas inimesed, kelle poole pöörduda. Ja me jagame alati ka infot. /.../ Pigem selle teadlikkuse tõstmine, et see teema ei ole mingisugune tabuteema. See on täiesti normaalne osa inimese elust.“

6.4. Võimalused ning vajadused monitooringuks ja hindamiseks

Monitooringu ja hindamise vajaduste ning võimaluste määratlemisel lähtusid organisatsioonide esindajad eelkõige enda senisest M&H kogemusest ja juba kasutatud tagaside saamise või tegevuse tulemuste mõõtmise viisidest.

Jooksvad protsessi näitajad

Tegevuste otseste väljunditena pidasid organisatsioonide esindajad oluliseks jälgida järgmisi näitajaid:

- Noorte arv, kes on organisatsiooni juurde aktiivsete noored-noortele koolitajatena püsima jäänud. Ehk motiveeritud noorte hulk.
- Noorte endi poolt algatatud ja/või ellu viidud tegevuste ning koostööprojektide hulk.
- Olemasolevate noored-noortele koolitajate poolt organisatsiooni juurde toodud uute noorte hulk.
- Noored-noortele koolitajate poolt kontakteerunud või koolitatud omasuguste arv.

Aktiivsete noored-noortele koolitajate kokkulugemise juures esitati raskusena seda, et aktiivne ja mitteaktiivne noor ei ole nii üheselt määratletav. Noored-noortele koolitaja võib mingil perioodil olla väga tegutsemisvalmis, teisel perioodil aga olla hõivatud millegi muuga, kuivõrd noortel inimestel on palju erinevaid huvisid ning ka õppetöö seab periooditi suuri koormusi. Lisaks nähti probleemina seda, kuidas määratleda noored-noortele koolitaja poolset kontakti (nn nõustamiskontakti) teise noorega. Mis peab olema kahe noore vahel toimunud selleks, et me peaksime seda ennetusalaseks kontaktiks ning kuidas nende tingimuste täitmist fikseerida.

I4R2P: „Ja teine küsimus mis minul tekib siia juurde – mida kontakti all mõeldakse? See, et me teretasime üksteist, kas see on kontakt või ei ole kontakt? Kui ma ütlesin kolm korda sõna „HIV“, kas see on kontakt või ei ole kontakt?“

Olulise aspektina kerkis mitmest intervjuust taas esile väljend „jätkusuutlikkus“ või „järjepidevus“. Eelkõige nähti jätkusuutlikkust ja järjepidevust organisatsiooni võimena

tuua organisatsiooni juurde aina uusi noori ning järjest vahetada välja noored-noortele koolitajate põlvkondi, kui osad jõuavad noored-noortele koolitajana tegutsemise east välja. Leiti, et organisatsiooni tegevuse jätkusuutlikkus on ka oluline näitaja, mida mõõta ja dokumenteerida.

I1R1Ü: „Ja nüüd on selline 10-lükmeline punt olemas... Või noh neid on, inimesi tuleb palju rohkem kokku, aga see on see aktiivne punt. Aga sinna on nüüd liitunud igalt poolt neid uusi inimesi. Ta on jätkusuutlik – see protsess on jätkusuutlik.“

I5R1V: „Ja see ongi võib-olla see peer education'i nagu... Et kuidas seda saada mõõta. Saabki näha nagu number üks ma arvan, kas see tegevus on olnud järjepidev. Kui pikk on see ajalugu. Muidugi võib hakata üks organisatsioon nagu üks päev tegelema sellega. Ja loomulikult tal ei saa olla siis väga pikk ajalugu. Siis ma arvan, et see ajalugu, tema tuleb alles tulevikus. Et siis on näha.“

Rahulolu koolitusega

Organisatsioonide esindajad pidasid oluliseks koolituse tagasisidelehtede traditsiooni säilitamist või tekitamist, kui see oli vahepeal soiku jäänud. Sellest räägiti seoses nii noored-noortele koolitajate endi koolitamisega kui ka seotuna noorte edasise tegevusega ehk omasuguste poolt kooliõpilaste koolitamisega.

Tagasisideleht annab infot kasutatud lektorite või koolitajate töö kohta ning konkreetse koolitatava grupi enda kohta. Kuna iga noored-noortele koolitajate grupp on erinev ja ainulaadne, tuleks tagasisidelehti vaadata just antud grupi kontekstis ning vahetult peale koolitusetapi toimumist. Antud infost on kõige rohkem kasu nn värskest peast. Kui on tegemist pikemaajalise koolitusega, mis toimub mitmes etapis (noored-noortele koolitajate puhul see enamasti nii ka on), siis oleks kasulik koguda tagasisidet ka koolituse vahepeale, et vajadusel saaks mõnevõrra muuta käimasoleva koolituse suunda või meetodeid. Vaid koolituse lõpus kogutud tagasisidelehtede kaudu saab õppida üksnes järgmiste koolituste tarvis. Vaheanalüüside ja -kokkuvõtete tegemist peeti oluliseks nii koolitajate kui osalejate jaoks.

I3RV: „Vahel on olnud koolitused mitmes etapis. Et kui vaheküsitlused on, siis kindlasti saab nagu nende järgi joonduda või grupi vajadustele kuidagi orienteeruda. Aga kui on selline üks ja pikem koolitus, siis tihtipeale nagu... No nad annavad võib-olla tagasisidet endale, et kuidas seda järgmist koolitust veel paremini planeerida. Aga jah, vahel on isegi hea kuskil koolituse vahepeal, kui see on võimalik. Mingit tagasisidet. Täpsemalt, kui ainult naerunäod või midagi sellist.“

Tagasisidelehega seotud probleemina esitati intervjuude käigus seda, et noored ei pruugi osata hinnata lektori poolset teema valdamist ja selle edasi andmist. Taolise hinnangu andmine nõuab juba antud teema teadmist. Üks intervjuueritu leidis, et kui noored-noortele koolitajad ise teevad omasugustele koolitust, siis ei saa tagasisidelehti tihtipeale väga tõsiselt võtta, sest noor ise alles õpib ja areneb antud protsessi kaudu. Ühe teise organisatsiooni esindaja nägi tagasisidelehel siiski ka noore koolitaja üldise taseme selgitamise funktsiooni. Lisaks peeti seda positiivse ja motiveeriva emotsiooni saamise võimaluseks, kui koolitus on osalejatele meeldinud.

Muutused koolitatud noortes

Organisatsioonide esindajad esitasid oma tegevuse positiivsete tulemustena (ptk 6.3) eelkõige seda, kuidas noored-noortele koolitaja saadava koolituse käigus areneb. Esile toodi teadmiste taseme ja tolerantse suhtumise suurenemist, julguse ja enesekindluse kasvu, suhtlemis- ja eneseväljendusoskuse arenemist, aktiivsuse ja ise teha tahtmise taseme suurenemist. Antud arengute mõõtmisel M&H süsteemi kaudu nähti aga olulisi raskusi.

Konkreetsete faktiteadmiste taset on suhteliselt hõlbus ankeedi või testi abil mõõta. Vaja oleks jälgida aga ka selliseid aspekte nagu: kuidas noored oskavad ennast väljendada ja argumenteerida, kui valmis on noor minema ja teistega rääkima turvaseksi jms teemadel, kas ta on omandanud selleks vajalikud tehnikad. Intervjuueritud leidsid, et väga keeruline on mõõta muutusi noores seoses näiteks parema mõistmise ja avatuma suhtumisega teistesse inimestesse, suurenenud loovuse ning motivatsiooniga jms. Samas koolitusega nende muutuste teket taotletakse.

I5R1P: „Seda ma olen hästi tihti kuulnud: „Ma ei teadnudki enne seminari, et venelased võivad olla nii normaalsed.“. Ja seal seminaris ta sai teada, et venelased on täiesti normaalsed inimesed. /.../ Tähendab et kaks erinevat nagu gruppi. No see on üks pool, mis on seotud rahvusega. Aga kuidas ma seda mõõdan? Eksju see on raske. Ma võin need üles kirjutada, nad jäävad mulle kõik siia*.“

(*näitab käega oma pead)

I1R1P: „Kui ma tegelikult siia tulin, siis ma mõtlesingi just, kuidas inimese loovust iseendaga töötada mõõta. Või kuidas mõõta inimese emotsiooni või kuidas mõõta, kuidas inimene märkab kõike iseenda ümber. Vot see oli minu jaoks tõeline küsimus. /.../ Tegelikult on selle üks näitaja inimeseks olemise oskus. Aga kuidas me mõõdame inimeseks olemise oskust?“

Iga koolitav noorte grupp on omanäoline ning sellest tingituna varieerub mõnevõrra ka koolituse sisu. Koolituse alguses puudub päris täpne teadmine sellest, milliseks just antud koolitus kujuneb. Sellest tulenevalt arvati, et erinevaid gruppe võib olla keeruline täpselt ühel alusel (nt ühesuguste ankeedi küsimustega) mõõta ja omavahel võrrelda.

I3RP: „Aga iga koolitus on alati erinev ja tahaks erinevaid küsimusi sinna sisse panna ja. Natuke mingeid muid näitajaid võtta. See koolitus võib-olla kujuneb teiseks. Või osalejad on võib-olla teistmoodi, kui me oleme esialgu ette kujutanud.“

Organisatsioonide esindajad leidsid, et vajalik oleks saada informatsiooni ka selle kohta, millised on noored-noortele koolitajate endi poolt läbi viidud koolituste, seminaride ja muude tegevuste tulemused. Siinjuures märgiti probleemina, et seminari tulemust võib küll näiteks ankeedi kaudu hinnata, kuid individuaalse või väikese grupiga nõustamiskontakti puhul ei ole võimalik mõõta seda, kuidas noored-noortele koolitaja teist noort tegelikult mõjutas. Lisaks, kuna väljakoolitatud noorte näol on tegemist vabatahtlikega ehk tasuta oma aega ja energiat andvate inimestega, on keeruline neile määrata lisakohustusi seotuna hindamistegevustega.

I4R1V: „Aga loomulikult ma selle kohta tahaksin mõnikord nagu teada, et kas see, mida nad mulle ütlevad ja kuidas nad tegutsevad, et kui efektiivne see ikka tegelikult on. Ma ikka tahaksin küll seda, aga ma ei suuda seda.“

Noored-noortele koolitajate poolt läbi viidud loengutel/seminaridel osalejate teadmiste tasemega seoses tõstatas üks intervjuueritu küsimuse, kui adekvaatne on teadmiste taset

uuesti mõõta peale 1,5 tundi ehk kohe peale noored-noortele koolitaja poolt peetud loengut. Ning pakkus seejärel kohe ka ise lahendust – koostööd õpetajatega selleks, et tuvastada kui palju õpilastele veidi pikemas perspektiivis tegelikult meelde on jäänud.

I6RV: „*See ka kindlasti, kui palju on koolitatud. Aga tore oleks ka leida teadmistes. Aga kui hästi see süsteem tegelikult funktsioneerib, kui pooleteise tunni pärast mõõta. Kui seda just räägiti tund aega tagasi. Sa ikka ju mäletad midagi. Ma olen ka mõelnud sellele, et ehk paari nädala pärast koostöös õpetajatega. Tean, et välismaised kolleegid kasutavad näiteks sellist meetodit, et paluvad õpetajatel lasta õpilastel kirjutada näiteks mingisuguse essee teemal. Kus siis mingisugused muutused hoiakute pool, teadmiste suhtes võiks välja tulla. Või siis õpetajaga koostöös tehakse mitte kontrolltöö päris, aga viktoriinilaadne asi. Ja siis antakse tagasiside tudengitele, koolitajatele.*“

Lisavõimalused

Lisaks eelnevalt toodud mõttele loengu järgse teadmiste mõõtmise kohta õpetajate kaasabiga, pakkusid intervjuueeritud välja veel mõningaid ideid hindamistegevuseks või vajalike andmete fikseerimiseks.

Eestis üle võetud rahvusvaheline või mõnest teisest riigis kasutusel olev koolitusprogramm peaks eelnevalt Eestis läbima kontrolli või katseaja, mille kaudu programmi vajadusel eestindada.

I3RV: „*Et kui ma olen Põhjamaade metoodikat vaadanud, siis see on nagu sarnane Eesti kontekstile. Et varasemad sihukssed Ameerika kirjatükid, mis on nagu tõlgitud, on ka päris huvitavad, aga päris üks-ühele ei saaks üle võtta. Et peaks ennem läbima mingisuguse kontrolli või katseaja. /.../ Ja mõnel maal on võib-olla soorollidega midagi või vägivallast või sellised tundlikud teemad. Ei ole igas riigis nagu ühtemoodi. /.../ Sellised kriitilised kohad kindlasti tuleks läbi katsetada.*“

Mitmeetapilise noored-noortele koolitajate koolituse korral võiks korraldada osalejate anketeerimist ka koolituse vahepeal (lisaks vahepealsele tagasiside küsimisele). Sel juhul saab paremini koolituse jooksul antud grupi vajadustele orienteeruda, kui selgub, et mingis küsimuses ei ole piisavalt teadmisi omandatud. Kuna paljusid olulisi aspekte noored-noortele koolitajate arenemises ei saa kvantitatiivselt mõõta, võiks kasutusele võtta noored-

noortele lugude kogumise ning kvalitatiivsel viisil kogemusi ja tegevuste nn elulugu ülesse täheldada.

I1R2V: „Aga laeva teekonda pannakse kirja logiraamatu järgi. Ja seal ei ole mingeid mõõdikuid. Seal on see, et mida keegi tegi. On mälestused, on asjad ja nii edasi. Ja see ei ole, logiraamat ei ole ju „kell kuus tõusin“. Vaid seal on midagi veel. /.../ Et tegelikult küsimus on selles, et igal kursusel on oma elulugu. Ja ma arvan, et üks sihuke võimalus on see, kuidas kirja panna seda elulugu ja uskuda seda, mis seal kirjas on.“

Üks intervjuueritu märkis, et on väga hea, kui on olemas noored-noortele koolitusega seotud juhendmaterjal, mis sisaldab ka koolituse tagasisidelehtede ja ankeetide näidiseid, kust vajadusel saab hindamisega seotud instrumente kasutusele võtta. Sel juhul on ka tõenäolisem, et taolisi andmete kogumisi koolituste käigus läbi viiakse.

I3RPV: „Aga kõikide nende asjade kõrvalt, mida peab kogu aeg korraldama ja majandama nagu noortega ja nende projektidega. Siis vahel jääb selleks õudsalt vähe aega. Et sellisel juhul on hea, kui sul on võtta mingisugune manuaal või kui sul on midagi tagataskus olemas. Need tagasiside lehed või midagi sellist. Mis peab olema iga koolituse juures. Kipuvad ära ununema või tahaplaanile jääma.“

Kokkuvõttes leidsid mitmete organisatsioonide esindajad, et hindamistegevus on vajalik, kuid sellega liiale ei saa ka minna:

I6RÜ: „Päris ilma selleta* ka ju ei saa. On vaja ju endale mingit tagasisidet, et sa teed midagi asjalikku. Sest et niisama rahmeldada... võib ka väljas kätega ringe teha. Aga palju sellest ka kasu on. Palju sellest tuult kasvab, ei tea. No muidugi bürokraatia on kah halb. Väga hulluks ei saa ka mingite hindamisega minna. Et iga viimast kui faktorit ei saagi ära hinnata ja mõõta kindlasti.“

(* hindamiseta)

I4R1Ü: „Tehakse hulga tegevusi või on tehtud hulk tegevusi enne meid, pärast meid ja meie ajal, mille puhul meil seda kontrolli efekti üle peaaegu et ei olegi võimalik saavutada. Lahti võib arutada ju väga palju erinevaid detaile. Kuidas moodi ma kellelgi mõjun. /.../ Aga see on väga ressursi mahukas ja ma ei ole kindel, et selle meie konkreetse eesmärgi saavutamiseks on vaja maailma absoluutselt kõiki tingimusi jälgida.“

7. MONITOURINGU JA HINDAMISE SÜSTEEMI ARENDAMINE

Eelnevatest peatükkidest ilmnes, et noored-noortele tegevus jaguneb kahte suuremasse gruppi: noored-noortele koolitajate koolitamine ning koolitatute poolt teostatav ennetustöö. M&H osas tuleks mõlemat alavaldkonna vaadata nii protsessi kui tulemuste hindamise seisukohalt ning formatiivset hindamist saab rakendada näiteks enne uute noored-noortele koolitajate väljakoolitamisega alustamist.

Intervjuudes ilmnenu põhjal vajaksid edasiste M&H arengute tarvis muuhulgas tutvustamist järgmised hindamisvaldkonna võimalused:

- Teiste osapoolte kaasamine väljapool suhet koolitaja-koolitav: Tänane hindamispraktika ja nägemus M&H tegevustest seisneb suures osas selles, et koolitav annab hinnangut koolitajale ning jälgitakse muutusi koolitavates. Seda nii noored-noorte koolitajate väljaõpetamisel kui omasugustele suunatud tegevuste osas. Seetõttu tuleks vaadata, kas M&H-s saab kasutada näiteks ka programmi meeskonna, finantseerija või kohaliku omavalituse panustamist programmile hinnangu andmisel.
- Kvalitatiivsed meetodid M&H tegevuses: Senise noored-noortele tegevuse M&H-ga seotult on kvalitatiivseid meetodeid kasutatud limiteeritult. Toimunud on uute noored-noortele koolitajate poolt läbi viidavate loengute või koolituste osalusvaatlus vanema ja kogenuma koolitaja poolt koos suulise tagasiside andmisega ning ka seda ei pruugita näha kui hindamistegevuse osa. Samas tuli intervjuudest kvalitatiivsete meetodite kasutamise vajadus selgelt esile, kuna vaid kvantitatiivse anketeerimise või testimisega ei suuda me näha kogu progressi ning probleemküsimusi positiivsete muutusteni jõudmisel. Samuti leiti, et kõiki noored-noortele koolitajate grupe on keeruline ühesugustel alustel mõõta, kuna iga grupp on erinev ja iga koolitus kujuneb natuke erinevaks. Täpsemat informatsiooni konkreetsetes koolitavates gruppis ja noortes toimuva kohta suudaksime saada kvalitatiivseid uurimismeetodeid kasutades.
- Sisehindamise võimalused: Intervjuudest tuli esile, et M&H tegevust nähti osati teiste tegevuste välise lisavaldkonnana, mis nõuab sellisena lisavõimalusi ja aega, mida sageli

ei ole nn päris töö ja tegevuse kõrvalt. GFATM programmi raames tegutsevate organisatsioonide puhul oli tegemist vaid finantseerija poolt juhitud hindamistegevusega, mis sisaldab üksnes kvantitatiivseid komponente. Samas peeti oluliseks, et hindamisest ei jääks muljet nagu seda kasutataks relvana organisatsiooni vastu. See peaks olema eelkõige abivahend paremate tulemuste poole liikumisel. Toodu viitab vajadusele tutvustada organisatsiooni arengule suunatud sisehindamise võimalusi.

- Eraldiseisev hindamisuurimus uue programmi piloteerimisel: Ühegi täna kasutatava noored-noortele koolitajate koolitusprogrammi suhtes pole läbi viidud interventsiooni- ja kontrollgrupiga hindamist või muul viisil hindamis- ja koolituseksperide abil teostatud koolitusprogrammi terviku tulemuslikkuse jälgimist suuremahulise uurimuse kaudu. Samas nähti vajadust, et uus Eestisse toodud programm läbiks mingi kontrolli või katseaja.

Järgnevalt tuleb intervjuudest johtuvalt sisse tuua veel üks lühike teoreetiline selgitus sellest, mida kujutab endast organisatsiooni arengule suunatud hindamine sisehindamise näol. Kvalitatiivseid meetodeid on lähemalt tutvustatud peatükis 2.4 ning teiste osapoolte kaasamist hindamistegevusse puudutatakse peatükis 7.5 (kuna siinjuures kasutatakse ikkagi samu kas kvalitatiivseid või kvantitatiivseid meetodeid). Uue programmi piloteerimisele on pühendatud alapeatükk 7.2.

Organisatsiooni arengule suunatud hindamine

Programmi meeskond võib hindamistegevust näha kas kui vahendit, mille abil rahuldada finantseerija nõudmisi või kui mehhanismi oma tegevuste paremaks muutmiseks. Esimesel juhul on tegemist finantside poolt juhitud hindamisega, et õigustada ning garanteerida tegevuste finantseerimist, mis on paratamatult oluline kõigi tegevuste puhul. Teisel juhul on tegemist osalejate poolt juhitud hindamisega, mis on disainitud selleks, et programmi teostajad suudaksid ennast ise abistada oma tegevuse tõhustamisel. (EMCDDA 2001: 17-18)

Programmi meeskonna otsesel osalusel läbi viidud hindamine on seotud mõistega **neljanda põlvkonna hindamine**. Kolm esimest hindamise põlvkonda on keskendunud mõõtmisele (nt koolilaste faktiteadmiste testimine), kirjeldamisele (programmi tugevuste ja nõrkuste selgitamine) ning otsustamisele või kohtumõistmisele (hindaja ütleb, kas teenus või tegevus on väärtuslik) välise hindaja poolt. Neljanda põlvkonna hindamisel on produktiks programmi erinevate osapooltega läbi diskuteeritud ühislooming. Antud nägemuse kohaselt osalevad grupid, keda hinnatakse, ka ise hindamise läbiviimises. Neil tekib hindamise tulemuste suhtes omanditunne ning kaasava protsessi kaudu on programmi meeskond motiveeritud hindamise tulemuste kasutamiseks tegevuste tõhusamaks muutmisel. Neljanda põlvkonna hindamises kasutatavat põhimeetodit nimetatakse erinevate riikide teadlaste poolt varieeruvatel viisidel – „inimlik uurimine“ (*human inquiry*; inimlikel viisidel läbi viidud uurimine), „tegevusuurimus“ (*action research*; uurimus, mille eesmärgiks on selle tulemuste kaudu soodustada tegutsemist), „arengule suunatud hindamine“ (*developmental evaluation*; hindamine, mis arendab hinnatavate asjadest arusaamist ning ressursse olukordadele reageerimiseks). (Carney 1991) Palju räägitakse ka „võimestavast hindamisest“ (*empowerment evaluation*), mille raames kasutatakse hindamise kontseptsioone ja tehnikaid arendamiseks inimeste oskusi, et neist saaksid iseseisvad probleemi lahendajad ning otsustajad (Fetterman 1995). Kokkuvõtvalt on neljanda põlvkonna hindamise viisid disainitud selleks, et enesehindamise ja refleksiooni kaudu aidata inimestel iseennast abistada.

Neljanda põlvkonna hindamise raames kasutavatesse hindamisteooriatesse ja meetoditesse sügavuti minek nõuaks omaette uurimistööd. Seetõttu võetakse nendest ideedest antud magistritöösse kaasa mõte, et hinnatavad või uuritavad saavad ka ise olla kaasatud kui informeeritud kaastöötajad, mitte üksnes kui uurimisalused isikud. Sellisel juhul on hinnatavad ja hindajad omavahel tihedalt seotud ning eesmärgiks on vastastikune harimine, süvendatud arusaamise ja kõrgendatud motivatsiooni tekitamine tegutsemaks hindamise tulemustele vastavalt (Carney 1991). Üldisemas plaanis saab siin rääkida **enesehindamisest ehk sisehindamisest**, mis seob hindamise tihedalt juhtimise ja tegevuste ellurakendamise ja uurib, kuidas näevad asju organisatsiooni juhid, töötajad, kliendid (mitte mis on oluline uurijatele või organisatsioonist väljapool seisvatele isikutele). Siinjuures on võimalik

kasutada sisehindamise meetodeid valdava hindaja abi või vastava teadmise olemasolul tegutseda ka ilma hindajat kaasamata ehk organisatsiooni oma jõududega.

Sisehindamine ja välishindamine erinevad omavahel vastavalt personali kaasatuse astmele ning kontrolli paiknemisele hindamise protsesside üle (Qureshi 1998). Täpsemalt selgitades (Love 1998):

- Sisehindamise läbiviijad jagavad vastutust organisatsioonis toimuva hindamise eest organisatsiooni juhtkonnaga. Väishindamise korral on peamine vastutus enamasti hinnatavast organisatsioonist väljapool (nt valdkonna ministeeriumi kanda).
- Sisehindamine on fokuseeritud teemadele, mis on olulised organisatsiooni juhtkonna ja töötajate jaoks. Välishindamine tegeleb sageli nende küsimustega, mis on olulised organisatsiooni või hinnatava programmi välistele isikutele (nt poliitika kujundajatele).
- Sisehindamise läbiviija on aruandekohustuslik hinnatava organisatsiooni ees. Väishindaja on organisatsiooni ja programmi suhtes iseseisev.

Sisehindamise kasutamine ei tähenda teiste hindamise viiside kõrvaleheitmist. Hindamistegevuses ei pea kasutama vaid üht tüüpi lähenemist, kuna ükski lähenemine ei suuda rahuldada kõiki M&H süsteemi vajadusi. Mitmekülgne M&H võib omada elemente nii finantseerija poolt kui programmi meeskonna poolt juhitud hindamisest, nii välis- kui sisehindamisest, kasutada nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid meetodeid, pakkuda informatsiooni nii tegevuste protsessi kui ka tulemuste kohta. Seetõttu vaadataksegi järgnevalt noored-noortele koolitajatega seotud tegevuste hindamist läbi erinevate võimalike aspektide ning pakutakse M&H valdkonna arendamiseks erinevate meetoditega lähenemist, mis võtaks omaks senisest enam koostööle suunatud ja osalevat hindamise vormi.

7.1. Vajaduste määratlemine

Noored-noortele koolitajatega seotud tegevuste puhul saab formatiivset ehk vajaduste hindamist kasutada selleks, et enne interventsiooniga alustamist selgitada:

- Täpsemat piirkonda (kas linna või valdasid), kus võiks noored-noortele koolitajaid välja koolitada. Lisaks saab määratleda konkreetseid koole, kuhu tegevusi eelkõige suunata. Seda vastavalt piirkonna või kooli noorte probleemkäitumise ulatusele.
- Täpsemaid teemasid, millele antud piirkonnas noored-noortele tegevustes enam kontsentreeruda. Vastavalt sellele, millised probleemid seotuna noorte käitumisega vajavad piirkonnas enam lahendamist. Näiteks, kas probleemiks on noorte alkoholi tarvitamine või lisaks alkoholile ka narkootikumide kättesaadavus ning milline on riskikäitumise tase seksuaalsuhetes. Kas probleemkäitumises on erinevusi soo, rahvuse, vanuse lõikes.
- Millist rakendust välja koolitatud noored-noortele koolitajad antud regioonis leiaksid. Näiteks milline on kohalike koolide huvi taolise interventsiooni vastu, kas on olemas kohaliku tasandi organisatsioonid, kes saaksid koolitatud noori edaspidi toetada ja neile rakendust leida.

Formatiivse hindamise juures tuleb esmalt koguda kokku olemasolevad andmed antud regiooni kohta – piirkonna elanikke puudutav statistika, noorte seas teostatud uurimused, kohaliku omavalituste ja kohalike organisatsioonide dokumendid, mis kirjeldavad probleemseid valdkondi piirkonnas jms. Läbiviidud uurimuste korral tuleks kontrollida andmete esinduslikkust kogu piirkonna või kooli noorte suhtes. Lisaks tuleb kaardistada noortega tegelevad organisatsioonid ning noortele suunatud programmid või projektid regioonis. Järgmise sammuna saab kokku kogutud dokumentide ja andmete baasil määratleda, milline andmevajadus on juba kaetud ning mida tuleks juurde koguda, et omada head ülevaadet huvialuse probleemi olemusest ja ulatusest, sihtrühma karakteristikutest ja vajadustest. Kui regioonis ei ole eelnevalt kogutud vajalikke andmeid või neid on ebapiisavalt, võib formatiivse hindamise käigus informatsiooni hankida nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid lähenemisi kasutades ja kombineerides.

Esimesest faasist edasi minnes on hea kasutada regiooni võtmeisikute intervjuerimist. Piirkonna võtmeisikuteks on näiteks kohaliku omavalituse, koolide ning noortega tegelevate organisatsioonide esindajad. Intervjuude kaudu on võimalik tuvastada, mida noortega tegelevad spetsialistid näevad oma piirkonna noorte probleemidena. Samuti saab võtmeisikutega vesteldes informatsiooni selle kohta, mida ja kuidas on varasemalt piirkonna noortele suunatud interventsioonidena tehtud, mida on kohalikud spetsialistid varem kuulnud noored-noortele tegevusest ning kui valmis nad on toetama taolise tegevuse käivitamist oma piirkonnas. Võtmeisikute tuvastamisel on asjakohane kasutada nn lumepalli meetodit. Kuna valdkonna inimesed üksteist tunnevad, palutakse esimestena intervjueritud isikutel identifitseerida järgmisi võtmeisikuid, keda võiks huvialuse teema raames intervjuerida. Ning järgmistel intervjueritavatel palutakse teha seda sama. Kui antud protsessiga edasi liikudes ei tuvastata enam uusi nimesid, on ilmselt kõik piirkonna võtmeisikud identifitseeritud. (Rossi, Lipsey & Freeman 2004: 129) Kui võtmeisikuid on palju, tuleks nende hulgast teha põhjendatud valik.

Teiseks formatiivse hindamise komponendiks võib olla fookusgruppide teostamine regiooni noortega määratlemaks, millised on noorte seas levinud arvamused ja müüdid (nt seotuna alkoholi tarvitamise või sugulisel teel levivate infektsioonidega) ning milliseks kujuneb tõstatatud teemadega seoses nende endi vaheline kommunikatsioon. Lisaks saab uurida, mida noored ise eakaaslaste käitumises probleemseks peavad ning kuidas noorte arvates võiks nende teemadega tegeleda. Fookusgruppides peab osalema eri vanusest, soost ja rahvusest noori ning piirkonna erinevate koolide õpilasi.

Kvalitatiivsete meetodite osas on üheks võimaluseks ka huvialuses piirkonnas läbiviidud vaatlus. Noored-noortele tegevuse juures saaks vaatlust kasutada jälgimaks, kus antud regiooni noored kogunevad ja kuidas nad kogunemiskohtades käituvad. Samas on antud aspektide kohta võimalik andmeid koguda ka mitme teiste uurimismeetodiga (nagu antud lõigu eel ja järel kirjeldatud viisid) ning jälgida saab vaid neid noori, kes tänavatel kogunedes aega veedavad. Taoline vaatlus sobib eelkõige kaardistamiseks varjatud iseloomuga sub-populatsioonidega seonduvat (vt nt Aral & Lawrence 2005; Bourgois,

Lettiere & Quesada 1997). Näiteks on sellisel viisil võimalik tuvastada prostitutsiooni kaasatud isikute või süstivate narkomaanide paiknemist linna erinevates regioonides. Antud interventsiooniga alustamisele eelnevat formatiivset hindamist saab edukalt teostada ka ilma vaatluse komponendita.

Kui formatiivse hindamise teostamiseks on võimalused laiemad, tuleks ühe andmekogumise viisina lisada regiooni koolinoorte anketeerimine määratlemaks erineva probleemkäitumise tegelikku ulatust, kuna kvalitatiivsed meetodid seda informatsiooni ei anna. Siinjuures tuleb arvestada esindusliku valimiga meid huvitava piirkonna noorte suhtes, et tulemus oleks üldistatav nii piirkonnale tervikuna kui ka igale küsitluses osalenud koolile. Viimast juhul kui soovime koole omavahel võrrelda, et valida välja konkreetsed koolid interventsiooni läbiviimiseks. Koolinoorte kohta kogutud andmeid saab interventsiooni elluviimise käigus kasutada baasandmetena jälgimaks, kas piirkonna noorte teadmised, arvamused ja käitumine on aja jooksul muutunud. See puudutab juba ka tegevuste tulemuslikkuse hindamist ning võiks sellisel juhul olla korraldatud organisatsiooni väliste isikute poolt, et säilitada erapooletust laiemate tulemuste kvantitatiivse mõõtmise juures (mis ei välista antud isikute palkamist tegevusi elluviiva organisatsiooni poolt).

On üsna tõenäoline, et interventsioonile eelnevas staadiumis ei ole võimalik taolise põhjalikkusega – ehk kasutades nii olemasolevate andmete kaardistamist, intervjuusid, fookusgrupe kui anketeerimist – vajaduste hindamise teostamiseks ressursse leida. Finantseerija poolne huvi võiks neljakomponendilise lähenemise puhul olemas olla eelkõige siis, kui on tegemist eraldiseisva uurimustööga. See aga võtaks palju aega ning ei saaks pretendeerida kiirele asjade seisu ja vajaduste selgitamisele.

Kui eelduseks on, et organisatsioonil tuleb formatiivse hindamisega võimalikult väikese ressursi ja oma jõududega hakkama saada, käiks üle jõu piirkonna kohta esindusliku anketeerimise teostamine, kuna siinjuures on tarvis statistiku abi ning veidi pikemat ajaperioodi andmeanalüüsiks. Noored-noortele tegevustega seotud organisatsioonid ise tuleksid toime piirkonna kohta olemasoleva informatsiooni kokku kogumise ning

võtmeisikute intervjuerimisega. Fookusgrupi intervjuud on juba keerulisem ülesanne, kuna nõuavad grupis toimuva diskussiooni juhtimise oskust. Arvestades aga noored-noortele koolitajatega töö spetsiifikat (nt grupi supervisioonide korraldamine koolitatud noortele), võivad organisatsiooni töötajad ka sellega edukalt hakkama saada. Organisatsiooni töötajate endi poolne formaalse hindamise komponentide elluviimine on oluline ka edasiste koostöösuhete arendamiseks piirkonnas. Seejuures on siiski vaja eelnevalt tutvuda metoodiliste juhendmaterjalidega selle kohta, kuidas individuaalintervjuusid ning fookusgruppe läbi viia.

Et intervjuude ja fookusgruppide abil andmekogumine liiga mahukaks, kulukaks ja aeganõudvaks ei läheks, võiks seejuures kasutada kiirhindamist, mille kaudu kogutakse vajalik informatsioon kokku mõne nädala jooksul. Kiirhindamise puhul ei saa teostatud intervjuude ja fookusgruppide koguhulk eriti suur olla.

Kui organisatsioonil puuduvad ressursid ja oskused ka fookusgruppide või intervjuude teostamiseks, on üheks võimaluseks piirduda olemasolevate andmeallikate kokku koondamise ehk andmete kaardistamisega. Sellisel viisil saab ülevaate piirkonna sotsiaal-demograafilistest karakteristikutest, noorte seas läbi viidud uurimustest ja nende tulemustest, piirkonnas tegutsevatest organisatsioonidest ning eelnevalt läbi viidud või käimasolevatest projektidest. Kui programmi elluviimiseks on vaja leida kohalik partnerorganisatsioon, on oluliseks kaardistada piirkonna organisatsioonide senised kogemused, üldised eesmärgid, mille raames tegutsetakse, ning valmisolek koostööks noored-noortele meetodi rakendamisel. See nõuab organisatsioonidega ka otsesesse kontakti astumist.

Mis iganes viisil on andmeid kogutud ja analüüsitud, on edasise tegevuse huvides oluline tehtud järeldusi tutvustada kohalikele võtmeisikutele. See aitab viia piirkonna spetsialiste kurssi noored-noortele temaatikaga ning arendab positiivseid suhteid, et kohalik tasand oleks vastuvõtlikum interventsiooniga alustamise suhtes. Samuti on oluline jõuda võtmeisikutega konsensusele selle osas, millised on piirkonnas noortega seotud esmatähtsad probleemküsimused ning milline peaks olema noored-noortele tegevuse täpsem sihtrühm.

7.2. Uue koolitusprogrammi piloteerimine

Nagu eelpool (ptk 6.2) selgitatud, kasutavad osad organisatsioonid rahvusvaheliselt väljatöötatud ja Eestisse toodud koolitusprogrammi ning osad on töö käigus koolitusprogrammi ise kujundanud. Ühegi organisatsiooni puhul ei ole programmi esmakordse käivitamise või piloteerimise protsessis viidud läbi suuremahulist hindamist, mis võimaldaks öelda, et just antud programm suudab koolitavates noortes tekitada üht- või teistsuguseid muutusi.

Konkreetses interventsiooni tulemuste hindamises all (ptk 2.3) kirjeldatud meetodikate põhjal näeme, et üksnes interventsiooni- ja kontrollgrupiga ning juhuslikku gruppidesse määramist kasutava hindamismeetodi korral saab olla kindel, millisel määral on interventsiooni grupis toimunud muutus seotud just ja ainult antud koolitusega. Hindamismeetodina on tegemist keerulise, kuluka, oskusi ja aega nõudva uurimusega. Noored-noortele koolitajate koolitamise puhul eksperimentaalse hindamismeetodi kasutamine eriti ei sobi, kuna noored-noortele koolitajate koolitusele tulevad noored omal initsiatiivil ning väga oluliseks on nende motivatsioon osalemiseks. Seetõttu ei saa koolitavaid juhuslikult valida näiteks kolme väikelinna koolide noorte hulgast. Juba soovi avaldanud noori juhuslikult interventsiooni- ja kontrollgruppi määrates tekib eetilise küsimuse, kuna osad noortest, kes tahaksid saada noored-noortele koolitajateks, osaleda ei saa. Lahenduseks ei ole ka lähenemine, kus kontrollgrupile pakutakse sama interventsiooni läbitegemist peale hindamisuurimuse lõppu, kuna taoline andmete kogumine võib kesta väga pikalt – ka enam kui aasta. Olenevalt sellest, kui pika aja jooksul soovitakse koolitavaid jälgida ning mitmel korral viiakse läbi järelküsitlust. Taoline meetod sobib paremini, kui interventsiooni sihtrühm on piisavalt suur, et mõlemad grupid juhuslikkuse alusel määrata. Näiteks uue tervisekasvatuse programmi rakendamisel koolides, kus juhuslikkuse alusel saab võrdleva eksperimendi tarvis selekteerida koolid ja klassid, kus piloteeritakse uut programmi (interventsiooni grupp) ning kus jätkatakse vana programmiga (kontrollgrupp). Noored-noortele tegevuse puhul saaks taoliselt omavahel võrrelda koolinoori, kes saavad seksuaalkasvatust noored-noortele koolitajate poolt läbiviiduna ning kes saavad seda

õpetajate kaudu edastatuna. Taoline hindamine kuulub aga juba noored-noortele koolitajate poolt ellu viidava ennetustegevuse tulemuslikkuse alla.

Eeltoodust johtuvalt võiks noored-noortele koolitusprogrammi tõhususe hindamisel enam sobida pool-eksperimentaalne lähenemine, kus juhuslikku valikut ei kaasne. Sellisel juhul tuleb kontrollgrupp interventsiooni grupiga siiski sobitada sotsiaal-demograafiliste näitajate lõikes. Pool-eksperimentaalset uurimisdisaini on kasutanud Pearlman jt (2002) USA-s Massachusettsi osariigis. Uurimuse eesmärgiks oli hinnata kogukonna põhise HIV/AIDS-i ennetusprogrammi mõju uutele noored-noortele koolitajatele ning noortele, kes on tegutsenud noored-noortele koolitajatenä enam kui ühe aasta. Interventsiooni grupp jagunes kaheks: uued koolitavad ning varasemalt koolituse läbinud noored-noortele koolitajatenä tegutsevad noored. Võrdlusgrupp koosnes noorukitest, kes osalesid teistes kooli ja kogukonna põhistest programmides, mis keskendusid reproduktiivtervisele ning ei kasutanud noored-noortele meetodikat. Uute noored-noortele koolitajate grupp ja võrdlusgrupp kombineeriti sarnaselt vastavalt osalejate vanusele, soole ning rahvusele. Interventsioon koolitavale noorte grupile koosnes kahest komponendist (koolitus ja sellele järgnevad grupitööd) ning kestis kokku 9 kuud. Teostati kaks andmete kogumist struktureeritud küsimustiku abil kõigis kolmes grupis. Esmalt enne interventsiooni algust ning teistkordselt peale 9-kuulise interventsiooni lõppu. Uurijate sõnul võimaldas selline andmekogumine jälgida interventsiooni lühiajalist mõju uutele noored-noortele koolitajatele ning pikaajalist mõju juba varem koolitatud ja ennetustööga tegelevatele noortele.

Ka pool-eksperimentaalse meetodi puhul on taolise mastaabiga hindamist konkreetse noored-noortele koolitamise programmi raames kasutada suur luksus. Seega, üksnes pilootprojektide puhul, millega testitakse uue interventsiooni tõhusust või uuritakse seni vastamata uurimisküsimust, on nii põhjaliku ja täpse hindamisdisaini kasutamine õigustatud (Rehle jt 2001: 109-110). Väljapool uute meetodikate piloteerimist peaks tulemuste hindamine olema kooskõlas organisatsiooni enda võimekuse ja võimalustega. See võib tähendada kvalitatiivsete lähenemiste või kiirhindamise eelistamist suure ulatusega ja esinduslikele kvantitatiivsetele uurimustele.

7.3. Noored-noortele koolitajate koolitamine

Protsess

Intervjuude andmete analüüsi põhjal on senise noored-noortele koolitajatega seotud tegevuse raames kõigi organisatsioonide puhul kasutatud jätkuvat programmi/interventsiooni protsessi valitud aspekte kajastavate indikaatorite seisu jälgimist nn tegevuste logiraamatu või organisatsiooni registri alusel (vt selgitust ptk 2.2 tabel 1). Lisaks on enamus organisatsioone kasutanud tagasiside ankeete koolitusel osalejate rahulolu taseme tuvastamiseks, mis kuulub samuti protsessi hindamise valdkonda. Seejuures on kasutatud nii kvantitatiivset kui kvalitatiivset lähenemist. Kvantitatiivse lähenemise puhul on küsitud mitmepallilisel skaalal hinnangut koolituse sisu, korralduse jms kohta. Sellele on lisandunud noorte väljendatud arvamused kas kirjalikult – vastustena avatud küsimustele tagasisidelehel, või suulises vormis.

Ei ole mingit põhjust, miks seni kasutatud protsessi hindamise praktikatega ei peaks analoogsel viisil jätkama. Jooksvatest tegevusnäitajatest on noored-noortele koolitajate koolitamise puhul kõige olulisemaks indikaatorid: mitu noort koolitusega alustas ning kui palju nendest läbisid koolituse kõik etapid. Suur väljalangemine koolituse käigus on märgiks, et koolitusprogramm ei pruugi noortele piisavalt huvitav olla. Jooksvate tegevusnäitajate registreerimiseks peaks olema sisse seatud ühtne ja võimalikult lihtne süsteem (millise sagedusega milliste indikaatorite seisu kuhu märgitakse), mis on kõigi meeskonna liikmete jaoks arusaadav ja aktsepteeritav. Taoline protsessi kulgemise jälgimine on kõige elementaarsem ning kuulub paratamatuna iga tegevuse läbiviimise juurde. Interventsiooni finantseerijal võivad olla oma nõudmised selles osas, millised indikaatorid peavad aruandluses kajastatud olema. Samuti võib finantseerija pidada vajalikuks omapoolset tegevusnäitajate õigsuse kontrollimist.

Tagasiside andmist koolituses osalejate poolt peaks kasutama peale igat koolituspäeva (noored-noortele koolitajate koolitamine toimub etappides), et oleks võimalik tuvastada

positiivsed kogemused ja probleemküsimused kohe, just antud päeva temaatika ning koolitajaga seotult. Ka organisatsioonide esindajad leidsid intervjuude käigus, et tagasisidet võiks koguda mitte ainult koolituse lõpus, vaid ka vahepeal. Juhendmaterjal „Noored noortele koolitus. Koolitajate koolituse käsiraamat“ (ÜRO Rahvastikufond 2004: 136-137) on pakutud koolitusele tagasiside andmise vormi, kus osaleja saab 5-pallisel skaalal anda hinnangu koolituses kasutatud tehnikatele, grupitööde läbiviimisele ning koolitusmeetoditele. Tavaliselt piirduvad tagasisidelehed suhteliselt üldise hinnangu küsimisega selle kohta, kas koolitusega jäädi rahule ning kas saadi piisavalt uut informatsiooni. Antud juhul on tegemist põhjaliku vormiga, kus osaleja annab hinnanguid palju detailsemalt. Koolitustehnikate puhul näiteks koolitaja poolsele silmside pidamisele, kuulamisoskusele, mängude selgitamisele. Läbiviidud grupitööde puhul hinnatakse osalejate juhtimist, gruppide juhendajate vahelist koostööd; koolitusmeetodite puhul toimetulekut osalejate tüdimusega, osalejate julgustamist, päevakavast kinni pidamist jms. Taoline pikk vorm võib olla koolituses osalejale suhteliselt keeruline täita, seetõttu tuleb jälgida, et kasutavad mõisted ja küsimused oleks noortele üheselt arusaadavad ning ei käiks neile üle jõu. Selline tagasisideleht näitab üsna konkreetset ära nõudmised, mis on koolitajale esitatud ehk tagasisideleht on ühtlasi ka standardiks koolitajale. Koolitust läbi viiv meeskond peaks koolitusele eelnevalt need standardid enda jaoks paika panema ning sellele vastavalt tagasisidelehe koostama. Koolitustegevuse standardiks ehk tegevuse spetsifikatsiooniks on ka detailne koolitusprogramm.

Taolisele tagasisidelehe täitmisele järgnevalt on hea korraldada lühike suuline diskussioon selle kohta, mida osalejad pidasid koolituse juures kõige positiivsemaks, millega ei jäänud rahule ning miks. See aitab pallides määratletud hinnangutele ka põhjendusi leida; eeldab aga koolitaja ja osalejate vahelist avatust, kuna koolitajale tuleks rääkida ka tema puudujääkides. Taolise hindamisega tegeleb koolitav organisatsioon ise.

Koolituse protsessi M&H-d on võimalik seniste praktikatega võrreldes ka mitmekesistada. Siia alla kuuluvad kõik tegevused, mida võetakse ette selleks, et saada informatsiooni, mis

võimaldab vastavalt vajadustele muuta koolitamise ja õppimise protsessi. Näiteks koolituse kulgemise vaatlus või koolitatavate vahepealse progressi analüüs.

Päeviku pidamise või tabeli täitmise vormis saab teostada koolituse vaatlust kas mõne teise koolitaja või organisatsiooni suhtes väljapool seisva isiku poolt. Ülesse märgitakse, millised koolituse läbiviimisel oluliseks peetavad tegevused on toimunud, kuidas need on toimunud ning millised aspektid ei ole piisavat tähelepanu saanud. Näiteks kas ja kuidas toimub erinevast soost osalejate aktiveerimine, kuidas koolitaja kasutab esitlustehnikat ja muid abivahendeid, kuidas ta tuleb toime tekkinud küsimustele vastamisega jms. Taolise tabeli näidist on pakutud M&H juhendmaterjalides – näiteks UNAIDS-i poolt välja antud manuaalis „*Monitoring and Evaluation Operations Manual*“ (2002: 31).

Vaatluse näol võib tegemist olla kas sise- või välishindamise komponendiga vastavalt sellele, kes koolituse vaatlust teostab. Kui noorte koolitajaks on oma praktikat alles alustav koolitaja, võiks taolist vaatlust läbi viia antud organisatsiooni kogenum koolitaja. Ülestähendustele peaks kindlasti järgnema diskussioon sellest, mis sujus koolituses hästi ning milliste meetodite või teadmiste osas peaks koolitaja ennast veel täiendama. Samuti tuleb vaateleja ülestähendusi võrrelda koolituses osalejate tagasisidelehtedel antud hinnangutega. Taolist vaatlust võib teostada ka näiteks koolituse finantseerija. Sellisel juhul on oluline, et vaatlus ei võta koolitust segavat ega koolitajat hirmutavat (st kohut mõistvat) vormi ning vaateleja poolsed tähelepanekud tuleks samuti pärast kas koolitaja või kogu programmi meekonnaga läbi arutada. Vaatluse teostamise vajadus oleneb eelkõige organisatsiooni ja konkreetse koolitaja senistest kogemustest ning see ei pea sugugi iga koolitusega kaasas käima.

Jälgimaks, kas koolitus liigub tulemuste saavutamise osas õigel teel, võib iga koolituspäeva lõpus sisehindamise komponendina teostada noorte lühikest anketeerimist. Taolise lähenemise suhtes tehti ettepanek ka intervjuude käigus. Sellisel juhul sisaldaks ankeet väga konkreetseid antud koolituspäevaga seotud küsimusi uute faktiteadmiste omandamise kohta. Kui anketeerimise põhjal selgub, et noored ei ole osadest asjadest õigesti aru saanud, saab

need järgmise koolituspäeva alguses üle korrata. Koos tagasisidelehtedelt saadud informatsiooniga on sellisel viisil võimalik koolitust enam kohandada just antud grupi eripäradele vastavaks. Faktiteadmiste küsimused saab paigutada hinnangute andmise küsimustega ühte vormi.

Tulemused

HIV/AIDS-i valdkonnaga seotud noored-noortele koolitajate koolitamise programmide puhul on kõige levinumaks hindamismetoodikaks mingis vormis eel- ja järelküsitluse kasutamine noorte teadmiste, hoiakute ja praktikate kohta või siis osalejatega intervjuude tegemine (UNAIDS 1999: 25). Kuna pool-eksperimentaalset hindamist on mõtet teostada üksnes uue koolitusprogrammi piloteerimisel ning ka siis käiks see paljudele organisatsioonidele üle jõu, tuleks igapäevases töös koolituse tulemuste tuvastamiseks kasutada lihtsamat viisi.

Eestis on seni teostatud mitme interventsioonigrupiga (koolitatavaid grupe on enam kui üks) eel- ja järelküsitlust, kus andmeid kogutakse vaid antud programmis või tegevuses osalevate noorte kohta. Finki (2005: 85-86) järgi on taolisel juhul tegemist enese kontrollil põhineva hindamisega (*evaluation with self-controls*), kus interventsioonis osalejate grupp on iseenda võrdluseks. Issel (2004: 339) räägib taolisest andmekogumisest kui sobitatud tsüklilist (*patched-up cycle*), seejuures toimuks aga esimese interventsioonigrupi puhul vaid järelküsitlus. Isseli poolsed meetodite liigitused on esitatud peatükis 2.3. Taoline andmekogumine on logistiliselt suhteliselt kerge ning võimalik on võrrelda omavahel erinevaid interventsiooni grupe. Siinjuures jäävad aga arvestamata teised tegurid, mis lisaks meepoolsele tegevusele võivad olla antud ajavahemikus noori mõjutanud (nt meediakampaaniad, teabe edastamine koolitundides jms). Taoline andmekogumine näitab, kas programmis osalejates on toimunud muutusi. Samuti on võimalik jälgida, kas planeeritud eesmärgid on saavutatud. Selle meetodi juures ei saa aga vastust küsimusele, kas noortes toimunud muutused on just ja ainult antud interventsiooni poolt põhjustatud. Kui toimunud ei ole mingeid muutusi, saab siiski teha järeldusi programmi ebaefektiivsuse

kohta. Aset leidunud positiivsete muutuste korral võime arvata, et need on seotud programmis osalemisega.

GFATM programmi raames teostatud noored-noortele koolitajate anketeerimisega seoses on siinkirjutajal tekkinud mitmeid mõtlemist väärivad küsimusi. Esiteks, eelküsitlemisel vahetult enne koolituspäeva algust osalesid kõik koolitusele tulnud noored. Organisatsioonide puhul, kus järelküsitlust teostati umbes 6 kuud peale koolitust, sai teistkordselt anketeerida vaid neid noori, kes olid noored-noortele koolitajatena organisatsiooniga seotuks jäänud. Järelküsitluse osalesid 54% eelküsitletud noortest (Trummal & Lõhmus 2005a). Et järelküsitluse andmed oleksid eelküsitlemusega paremini võrreldavad, võiks edaspidi rakendada vastajate anonüümset kodeerimist. Näiteks Mellanby jt (2001) kasutasid Suurbritannia koolides noorte eel- ja järelanketeerimisel süsteemi, kus vastaja kirjutas ankeedi algusesse koodi, mis koosnes vastaja soo tähisest, sünnikuu numbrist, vastaja eesnime kolmandast tähest ning klassi numbrist. Guzman jt (2003) kasutasid koodi, mis koosnes vastaja soo tähisest, sünnikuupäevast ning ema eesnime esitähdest. Nii saab analüüsis kasutada just nende noorte andmeid, kes osalesid nii eel- kui järelküsitlusel; samas jäävad vastajad endiselt anonüümseks.

GFATM programmi raames toimus kahe organisatsiooni puhul koolituse järgne küsitlus 6 kuud peale kõigi koolitusetappide lõppu, kolmanda organisatsiooni puhul kõige viimase koolituspäeva lõpus, kuna antud juhul koolitusele järgnevaid tegevusi ei finantseeritud. (Toodud hindamistegevus oli finantseerija poolt juhitud.) Võimalik on teha ka teistsuguseid otsuseid selle suhtes, mitu nädalat või kuud peale koolitust järelküsitlust teostada ning mitu korda seda teha. Erinevates organisatsioonides toimunud praktikad võiks omavahel ühendada ehk teostada anketeerimist kolmel korral: vahetult enne koolituse algust, vahetult peale viimase koolituspäeva lõppu ning 6 kuu peale koolitust. Viimase koolituspäeva kõige lõpus toimunud anketeerimisel ilmnenud puudujäägid teadmistes, oskustes vms saab läbi arutada koolituse järgsetel supervisioonidel. Noored-noortele koolituse protsessi hindamise raames oli eelnevalt esitatud soovitusena kasutada lühikest anketeerimist iga koolituspäeva lõpus, et tuvastada kas noored on omandanud sellel päeval edastatud info. Viimase

koolituspäeva lõpus asenduks lühike päeva kohta käiv ankeet suure koolituse lõpuküsitlusega.

Anketeerimine 6 kuud peale koolitust näitab, kas koolituse ja sellele järgneva tegevuse jooksul edastatud teadmised ning oskused on noortes kinnistunud. Samuti on pikema perioodi jooksul paremini tuvastatav noorte suhtumise muutumine teistesse inimestesse (nagu nt HIV-i nakatunutesse), kuna selle saavutamine võtab enam aega, kui konkreetsete faktiteadmiste omandamine. Noored-noortele koolitajaid on võimalik jälgida ka pikema perioodi jooksul, kui pool aastat, kuid see võtaks juba eraldiseisva uurimustöö vormi oma pikaajalisuse ja analüüsi mahukuse tõttu. Ka kolmel korral anketeerimise teeb kokkuvõttes keeruliseks asjaolu, et andmeanalüüsis on vaja kasutada statistiku või sotsioloogi abi tuvastamiseks statistiliselt olulisi erinevusi eel- ja järelküsitluse andmete vahel. Seetõttu on äärmiselt oluline taolised kulutused programmi tegevuste planeerimise järgus kohe sisse arvestada ehk mitte alustada hindamise küsimuste üle mõtlemist alles siis, kui programm on juba poole peal või lõppfaasis.

Ankeedis kasutatavate küsimustega seoses tuli intervjuudes esile kaks probleemset valdkonda. Ühe organisatsiooni esindajad esitasid probleemina seda, et suur ealine varieeruvus koolitatute hulgas muutis noorematele küsimustest arusaamise keerulisemaks. See viitab vajadusele esitada erinevas vanuses noortele erineva ülesehitusega küsimusi. Samas, kui koolitusprogramm on ühesugune nii teismelisele kui täiskasvanud noorele, ei saa erineda ka ankeedis kasutatavad küsimused. Küsimused peavad olema väga konkreetselt kooskõlas tegevuste eesmärkidega ehk sellega, mida tahetakse, et noored koolituse käigus omandaksid. Selleks peab küsimuste koostaja olema hästi kursis koolitusprogrammi sisuga ning ankeet tuleb korralikult läbi arutada programmi meeskonnaga. Seda seoses nii küsimuste esitusviisiga kui ka sellega, mille kohta küsida. GFATM programmi raames sisaldas noored-noortele koolitajate ankeet küsimusi teadmiste ja vaeleusaamade kohta seotuna HIV-i ja STLI-de levikuga, valmisoleku kohta puutuda kokku HIV-i nakatunud inimestega ning noored-noortele koolitajate oskuste kohta. Käsiraamat koolitajate koolitamiseks (ehk nende täiskasvanute koolitamiseks, kes hakkavad noored-noortele

koolitajaid välja õpetama) toob ära näidisankeedi, mis aitab edasi arendada mõtteid ka koolitavate noorte küsitlemiseks. Näidisankeedis on muuhulgas küsimused seoses sellega, kui valmis osaleja enda arvates on teistele koolituse läbiviimiseks või milliste meetodite valdamise osas ta ennast kindlalt tunneb (ÜRO Rahvastikufond 2004: 133-134). Taoline lähenemine ei tegele üksnes faktiteadmiste mõõtmisega, vaid pöörab tähelepanu ka sellele, milline on osaleja sisemine valmisolek noored-noortele koolitaja tegevuseks.

Üks intervjuueeritav tundis muret selle üle, kas ankeedis väljendatud salliv suhtumine HIV-i nakatunusse seda ka praktikas tähendab. Tolerantsuse küsimuste juures on tõesti olemas oht, et aru saades mida oodatakse (valmisolekut kokkupuuteks HIV-i nakatunud inimesega), üritab respondent valida ootustele vastava vastusevariandi. On olemas meetodeid, kuidas minimeerida tundlikele küsimustele vastamisega kaasnevat viga. Näiteks kuulub siia alla vastaja anonüümsuse tagamine ning ausate vastuste väärtuse rõhutamine. Samuti on võimalik vastajas vähendada tunnet, et vastus võib näidata teda negatiivsest küljest või et selle alusel tema kohta midagi otsustatakse (vt Fowler 1995: 28-45). Kui on tegemist küsimustega, millele respondentil on kiusatus vastata tegelikkusest erinevalt, peab selle probleemiga süvendatult tegelema ning võimaliku vastamise viga vähendavaid meetodeid kasutusele võtma.

Lisaks eeltoodule tuleb koostatud ankeeti enne kasutusele võtmist vastavas vanuses noorte peal piloteerida, et tuvastada, kas küsimuste esitus on noorte jaoks arusaadav ning kas küsimused suudavad mõõta seda, mida me mõõta soovime. Küsimuste esitusviisi hindamise ja küsimuste piloteerimise kohta on leida juhtnööre näiteks Fowler'i raamatust „*Improving Survey Questions. Design and Evaluation*“ (1995).

Vastavalt vajadusele võib anketeerimist korraldada nii sise- kui välishindamisena. Sisehindamisena juhul, kui taolise tegevuse vastu ei tunne finantseerija või mõni väljapool organisatsiooni seisev koordineeriv osapool eraldi huvi. Välishindamiseks muutub eel- ja järelküsitlus siis, kui selle korraldamist juhib organisatsiooni väline üksus. Kui programmi tõhusus on juba tõestatud, programmi sisu oluliselt ei muudeta ega uusi koolitajaid juurde ei

võeta, ei pea eel- ja järelküsitluse vormis anketeerimine kaasas käima iga koolitusega – seda saab teostada aeg-ajalt (nt iga X-inda koolitatava grupi puhul).

Kindlasti peaks ka edaspidi alles jääma osade organisatsioonide poolt praktiseeritav näidisseminaride korraldamine noorte poolt koolituse lõpus, kus esimese praktilise kogemuse andmise käigus saab jälgida koolitatu oskusi ja teadmisi. Nagu näiteks esinemis- ja argumenteerimisoskus, abivahendite kasutamise oskus, faktiteadmised seksuaaltervisest, HIV/AIDS-ist ja seotud valdkondadest. Näidisseminaridel on vaateleja rollis koolitaja ning vajadusel saab vaatejaks olla ka organisatsiooni väline isik. Vastkoolitatute poolt korraldatud näidisseminarile järgneks põhjalik tagasiside koolitaja poolt. Seda tegevust saab vaadata üheaegselt nii koolituse enda kui ka hindamistegevuse osana.

Intervjuudes esitasid organisatsioonide esindajad tulemuste mõõtmise juures murena seda, et paljusid noortes toimunud positiivseid muutusi on keeruline dokumenteerida. Nagu näiteks suurenenud enesekindlust, motiveeritust tegutsemiseks ja aktiivsust. Sisehindamise seisukohalt ei olegi ilmselt oluline antud aspekte uurimismeetodeid rakendades dokumenteerida, kuna koolitajad ning noorte juhendajad näevad neid positiivseid muutusi noortega suheldes niikuinii. See tuli välja ka intervjuude käigus. Taolisi positiivseid tulemusi saab ülesse märkida nn lugude dokumenteerimise käigus (vt ülejärgmine lõik). Organisatsiooni väliselt initsieeritud hindamise korral saab ankeediga kogutud kvantitatiivsetele andmetele lisaks korraldada koolitatud noortega fookusgrupi intervjuusid, et noored ise saaksid vabas vormis kirjeldada, kuidas nad koolituse ja edasise tegevusega seotult arenenud on ning kas neil on piisavalt teadmisi ja oskusi neile antud ülesannetega toime tulemiseks. Taolist andmekogumist võiks teostada koos teise järelküsitlusega 6 kuud peale koolitust. Anketeerimisega paralleelselt on noorte HIV/AIDS-iga seotud teadmiste ja arusaamade uurimisel (mitte tegevuste hindamisel) fookusgruppe teostanud näiteks Pötsönen ja Kontula (1999). Toodud viisil oli võimalik sügavuti informatsiooni saada eelkõige selle kohta, kui ohustatuna noored ise ennast HIV-nakkusest tunnevad ning kuidas tõlgendada küsimustikku märgitud suhteliselt sallivat suhtumist HIV-i nakatunud inimestesse.

Intervjueeritud ise pakkusid välja koolitavate gruppide nn elulugude ülesmärkimist ning noored-noortele tegevuse kohta lugude kogumist laiemalt. Organisatsiooni kogemuste talletamise ja saavutuste esitlemise jaoks oleks taoline lähenemine kindlasti lisaväärtust andev. Iseasi, kas seda saab võtta hindamistegevuse osana, kuna sellisel juhul peaks lugudesse ülesse tähendama mitte üksnes positiivsed kogemused vaid ka ebaõnnestumised ja negatiivsed aspektid, kuna hindamine ei saa temaatikale vaid ühekülgselt läheneda.

7.4. Noored-noortele ennetustegevus

Protsess

Peale koolituse läbimist on noored-noortele koolitajate edasiste tegevuste osas olulisemateks jooksvateks tegevuse kulgemist näitavateks indikaatoriteks noorte poolt läbi viidud koolituste ja ürituste arv, koolitustel ja üritustel osalenud omasuguste arv ning individuaalselt või väikese grupi vormis kontakteerunud omasuguste hulk (väljapool ürituste korraldamist). Viimasel juhul tuleb programmi meeskonna ja noored-noortele koolitajate vahelises diskussioonis paika panna kontakti definitsioon. Ehk mis täpsemalt peab olema noored-noortele koolitaja ja teise noore vahel toimunud selleks, et võiksime seda liigitada ennetustegevusliku sisuga kontaktiks (millised vestlusteemad, milline ajaperiood jms). Lisaks peab noored-noortele koolitajatel igapäevaseks kasutamiseks olemas olema lühike vorm, kuhu jooksvalt ülesse märkida oluline info kontakti kohta omasugusega – kellega, millal ja kus kontakteeruti, millest räägiti. Taoline kontaktide ülesmärkimine võib noortele osutada pingutavaks, kuid analoogset viisi on kasutatud ka teistes riikides elluviidud omasuguste koolituse programmide juures (vt nt Ziersch, Gaffneym & Tomlinson 2000) ning mõningal määral praktiseeritud GFATM programmi raames.

Intervjuudes tõid organisatsioonide esindajad esile vajaduse dokumenteerida ka järgmisi näitajaid:

- Noorte arv, kes on peale noored-noortele koolituse läbimist organisatsiooni juurde aktiivselt tegutsema jäänud. Antud indikaatorit on tõesti äärmiselt oluline fikseerida, kuna see kajastab organisatsiooni suutlikkust noorte motiveerimisel omapoolseteks

tegevusteks. Intervjuudest saadud informatsiooni põhjal tuleks siinjuures eristada kolme koolitatud noorte gruppi: 1) aktiivselt ennetustegevusi läbi viivad noored; 2) organisatsiooni poolt korraldatud ühistest kokkusaamistest osa võtvad või muul viisil kontaktis olevad, kuid omasugustele suunatud ennetustöö osas väheaktiivsed noored; 3) välja kukkunud noored ehk need, kes organisatsiooniga enam ei suhtle. Siinjuures tuleb täpsemalt kokku leppida, millise ajaperioodi jooksul organisatsiooniga kontaktis mitte olnud noort lugeda väljakukkunuks, mida tähendab „väheaktiivne noor“ jms.

- Noored-noortele koolitajate endi poolt organisatsiooni juurde toodud noorte hulk. Ka see näitaja kajastab koolitatud noorte võimet omasugustega kontakti saada ning ennetustegevuse ideed „maha müüa“. Antud näitajat tuleks järjekindlalt dokumenteerida juhul, kui organisatsioon on omale konkreetseks eesmärgiks seadnud, et ka koolitatud noorte kaudu saabub organisatsiooni juurde uusi noori, keda ennetustegevuses rakendada.
- Noored-noortele koolitajate endi poolt algatatud tegevuste või projektide hulk. Koos eeltoodud indikaatoriga tundub antud näitaja eelkõige lisaväärtusena, mida saavutuste kohta info kogumisel ülesse tähendada ning noored-noortele lugudesse talletada. Kuna noorte tegevuse eraldi eesmärgiks ei ole ilmselt seatud omapoolsete projektide algatamist ning see toimub pigem üksikutel juhtudel, ei saa antud näitaja kaudu vaadata planeeritud tulemuste saavutamist.

Noored-noortele koolitajate poolt teostatud loengute, koolituste või infopäevade puhul on samuti võimalik kasutada tagasiside andmist osalejate poolt nii kirjalikult kui suuliselt. Arvestades sellega, et noored-noortele koolitajad võivad infopäevi korraldada ka endast noorematele õpilastele, peaks tagasisidelehed olema eakohases vormis, nagu neid ka juba praktikas kasutatud on – näiteks väljendumine värvide või näo kujutiste abil. Mellanby jt (2001) on hindamistegevuses kasutanud tagasisidelehte, kus noored-noortele koolitajate poolt läbiviidud õppesessioonides osalenud kooliõpilased andsid 4-pallisel skaalal tagasisidet nende kaasatuse astme kohta erinevatesse tegevustesse. Neli võimalikku vastust varieerusid vahemikus „osalesin palju“ kuni „ei osalenud üldse“. Taoline tagasiside kasutamine annab koolituse läbiviijatele detailsemat infot, kui lihtsalt naervate ja kurbade näokujutiste kasutamine.

Kuna noored-noortele koolitaja on tegevusega alustades alles ise veel õppiija, on siinjuures äärmiselt oluline säilitada juba mitmetes organisatsioonides kasutatavat traditsiooni, et noorega käib vähemalt teatud aja koolitustel kaasas vanem ja kogenum koolitaja, kes teostab koolituse vaatlust. Seda osalusvaatluse vormis, et vajadusel ka ise koolituse läbiviimisele kaasa aidata. Ning peale koolitust arutatakse toimunu plussid ja miinused omavahel korralikult läbi.

Eeltoodud näitajate fikseerimine kuulub sisehindamise alla. Tähtsamate indikaatorite seis edastatakse aruandluse kaudu tegevuste finantseerijale.

Ka jätkutegevuse M&H juures on võimalik kasutada rohkem andmekogumise viise, kui eelnevalt esitatud. Hea näite sellest toob Visser oma 2004. aastal ilmunud artiklis, mis kajastab noored-noortele toetajate (tema räägib mitte koolitajatest, vaid toetajatest – *supporters*) tegevust Lõuna-Aafrika Vabariigis. Omasuguste toetamise süsteemi arendati kahe aasta jooksul 13 koolis. Programmi elluviimisel kasutati tegevusuurimuse põhimõtteid, kus kogutud andmeid rakendati kohe ka tegevuste paremaks elluviimiseks. M&H osas viidi läbi koolides toimuvale interventsioonile eelnenud formatiivset hindamist ning mitmekülgselt protsessi hindamist. Formatiivse hindamise kaudu koguti ankeetküsitlusega informatsiooni programmis osalevate koolide õpilaste riskikäitumise taseme kohta ning sekkumistegevused loodi vastavalt kooliõpilaste vajadustele. Programmi protsessi hindamine koosnes mitmest erinevast komponendist:

- Noored-noortele toetajatele toimusid iga nädal supervisioonid. Noorte juhendajad koostasid iganädalase raporti omapoolse vaatluse ja supervisiooni tagasiside põhjal.
- Noore-noortele koolitajad täitsid päevikut kontaktide kohta omasugustega.
- Kaks korda aastas toimusid noored-noortele toetajate fookusgrupi diskussioonid, kus räägiti ellu viidud tegevustest, saadud kogemustest, saavutustest, väljakutsetest ja võimalikest viisidest tegevuse efektiivsemaks muutmiseks.
- Fookusgrupi diskussioone peeti ka õpetajatega. Teemaks oli noored-noortele toetajate tegevus koolis ning raskused programmi elluviimisel.

- Valim programmis osalevate koolide õpilasi vastasid ankeedile, kus küsiti selle kohta, kas nad on teadlikud noored-noortele tegevusest nende koolis ning kuidas nad sellesse suhtuvad.

Taolisel viisil on võimalik protsessi hinnata, kui noored-noortele koolitajate tegevus on suunatud eelkõige oma koolis muutuste tekitamisele. Eestis on aga noored-noortele tegevus hajutatud ning ei ole kontsentreeritud just nendele koolidele, kus väljakoolitatud noored ise õpivad. Seetõttu on eeltoodust võimalik vajadusel rakendada fookusgrupe noored-noortele koolitajatega ning supervisioonidel toimuvat tagasiside andmist. Supervisioon on iseenesest ka analoogne fookusgrupile, kus superviisori juhtimisel arutatakse grupis läbi vahepeal toimunu. Sisehindamise komponendina on fookusgrupi diskussioonid väga heaks viisiks noored-noortele koolitajate endi poolt regulaarse hinnangu andmiseks oma saavutustele. Lisaks annab see võimaluse fikseerida ja läbi arutada probleemküsimused ning nende võimalikud lahendused. Supervisioonide käigus midagi taolist täna ilmselt ka vähemal või rohkemal määral tehakse; samas teadvustamata seda kui hindamistegevuse komponenti. Seetõttu võib regulaarsetele supervisioonidele lisada kord poolaastas või aastas toimuvad fookusgrupi diskussioonid, mis on diskussiooni läbiviija poolt hindamistegevusena ning metoodiliselt just fookusgrupina ette valmistatud. Diskussiooni sisu ja tulemused vajaksid seejuures konkreetset fikseerimist.

Tulemused

Peale noored-noortele koolitajate väljaõpetamist on tulemuste hindamise juures peamiseks küsimuseks see, millist mõju noored-noortele tegevus avaldab sihtrühmale ehk teistele noortele. Täna antud teemal hea ülevaade puudub. Kasutatud on küll tagasiside andmist osalejate poolt, samas aga puudub teadmine sellest, kas koolitus või infopäev teiste noorte asjadest arusaamist muutnud on. Ka intervjueeritud organisatsioonide esindajad märkisid vajadust taolise informatsiooni järele.

Nii nagu noored-noortele koolitajate endi puhul, on ka siin võimalik kasutada eel- ja järelküsitlemise süsteemi. Eelküsitlust saavad läbi viia noored-noortele koolitajad ise

koolitusega alustades. Järelküsitlemise juures on vajalik otsustada kaks küsimust: kes järelküsitlemise ellu viib ning millise aja jooksul peale koolitust seda tehakse. Kõige lihtsam oleks teha ka järelküsitlus noored-noortele koolitaja poolt kohe toimunud koolituse lõpus. Samas on noored-noortele koolitajate poolt korraldatavad koolitused või infopäevad väga lühikesed (u 1,5 tundi) ning tegevuse tulemuslikkus on kunstlik, kui küsime teadmiste kohta põhimõtteliselt kohe peale seda, kui õpilane antud infot kuulnud on. Taolist arvamust väljendas ka üks intervjuueritu. Oluline on teada, kas edastatud informatsioon osalejatesse kinnistub.

GFATM programmi raames täiskasvanud koolitajate poolt teostatud (noored-noortele tegevusega mitte seotud) kooliõpilaste HIV/AIDS-i teemaliste massikoolituste puhul kasutati eel- ja järelküsitlemise süsteemi nii, et eelküsitlemist teostas koolitaja ise ning järelküsitlemist korraldas tegevuse finantseerija 2 kuud peale koolituse toimumist. Selleks kasutati eraldi küsitlajaid, kes kooli kohale läksid. Eel- ja järelküsitlemine ei toimunud kogu koolitusperioodi vältel vaid lainetena ehk kaks korda aastas ühe kuu jooksul koolitatud õpilaste hulgas (vt Trummal & Lõhmus 2005b).

Antud juhul oli taolise hindamistegevuse jaoks olemas finantseerija poolne huvi ja lisaressurss. Kui taolist küsitlemist korraldab organisatsioon ise, on vaja leida vahendeid esmalt küsitlajate palkamise jaoks ning teiseks ankeetide andmete sisestaja ning statistilise andmeanalüüsi jaoks, kuna kooliõpilasi on kokku sadades. Üks intervjuueritustest pakkus järelküsitlemiseks välja koostöö võimalust õpetajatega kas anketeerimise või millegi viktoriinilaadse korraldamise näol. Viimane on hea kooliõpilastega teema veelkordseks ülekordamiseks, küll aga ei näita iga koolituses osalenud noore teadmiste taset.

Mellanby jt (2001) kasutasid noored-noortele koolitajate versus täiskasvanute poolt läbi viidud seksuaalkasvatuse tundide tulemuste hindamisel anketeerimist tundide alguses ning üks nädal peale viimase tunni lõppu. Eelküsitlust korraldasid tundide läbiviijad ning järelküsitlust kooli õpetajad. Ka Eestis võiks kooliõpilasi koolituse järgselt küsitleda õpetajate abiga ning teha seda periooditi nagu GFATM programmi puhul. Organisatsiooni

enda läbi arutada ja otsustada on eel- ja järelküsitlemise teostamise sagedus ning see, kui kaua peale koolitust teistkordset anketeerimist läbi viia.

Kooliõpilaste seas läbiviidava küsitluse puhul saab samuti kasutada vastajate koodide ankeedile märkimise süsteemi selleks, et analüüsida vaid nende noorte andmeid, kes osalesid nii eel- kui järelküsitusel. Nimelt võib klassides olla õpilasi, kes koolituse ajal puudusid, kuid järelküsitusel ajal on koolis kohal. GFATM programmi raames küsiti järelküsitusel vastajate käest, kas nad on kaks kuud tagasi organisatsiooni X poolt korraldatud koolitusest osa võtnud ning eitavalt vastanutega analüüsis ei arvestatud. Siinjuures võivad aga osad noored valesti aru saada, millist koolitust täpselt silmas peetakse ning ka mäletamisega võib probleeme tekkida.

Toodud viisil küsitlemise näol on tegemist enese kontrollil põhineva hindamisega, nagu ka noored-noortele koolitajate õpetamise tulemuste hindamise juures välja pakuti. Kooliõpilaste koolitamise korral on põhimõtteliselt võimalik teostada ka pool-eksperimentaalsel meetodil (vt nt Aten jt 2002) või eksperimentaalset hindamist (vt nt Hayes jt 2005, Mellanby jt 2001). Kui aga ühele noorte grupile (klassile) on suunatud nii väikesemahuline interventsioon, nagu seda on 1,5 tunnine koolitus, ei ole hindamisele taolise rahalise ja ajalise ressursi kulutamine mõistlik ega kooskõlas tegevuse enda maksumusega. Ka osalenute intervjuerimistele või fookusgruppidele ei ole üksikute koolituste puhul otstarbekas aega ja ressursi kulutada. Parem oleks anketeerimise andmeid vaadata seoses protsessi hindamise tulemustega ehk seotuna koolituse vaatlusel ja osalejate tagasiside kogumisel tuvastatuga, jälgides kas protsessi hindamine ning tulemuste hindamine viitavad ühes suunas.

Anketeerimise võimalust saab kasutada siis, kui on tegemist noored-noortele koolitaja poolt läbi viidava koolituse või infopäevaga. Kõige probleemsemaks peeti intervjueritute poolt tulemuste hindamist aga sellisel juhul, kui noored-noortele koolitaja ja omasuguste vahel on toimunud individuaalne kontakt. Kui noored-noortele koolitaja poolt initsieeritud kontaktid omasugustega toimuvad eelkõige tema enda koolis ning kontakte on piisavalt palju selleks,

et tegevus võiks mõjutada mingis vanuses kooliõpilasi laiemalt, on võimalik teostada antud kooli õpilaste anketeerimist või intervjueerimist. Samuti oleks see mõeldav juhul, kui ühes koolis tegutseks mitu noored-noortele koolitajat ning lisaks kontaktidele korraldaks nad oma koolis ka ennetustegevuslikke üritusi ja koolitusi. Siis saaks formaalse hindamise käigus anketeerimisel kogutud andmeid vaadata baasandmetena (vt ptk 7.1) ning teatud aja (nt aasta) möödudes korraldada sama meetodiga küsitlemist samades koolides uuesti. Sellisel juhul oleks oluline ka kontrollgrupi kaasamine mõnest teisest koolist, kus noored-noortele tegevust ei toimu. Tegemist oleks pool-eksperimentaalse uurimismeetodiga.

Eesti kontekstis on noored-noortele tegevus aga teistmoodi ülesse ehitatud. Ennetustöö ei ole kontsentreeritud mitte konkreetsele koolile, vaid koolitamas käiakse kõikvõimalikes koolides, kes selle vastu huvi tunnevad ning üritusi korraldatakse varieeruvatest kohtades. Nõustamiskontaktid toimuvad eelkõige oma tuttavate ning tuttavate-tuttavate ringis, kuid ka siin ei piirduta vaid oma kooliga ning individuaalseid nõustamiskontakte ei ole ilmselt nii massiliselt, et sellega muuta kogu kooli õpilaste teadmiste taset. Üksikute nõustamiskontaktide kvaliteeti ja konkreetset tulemust me paratamatult teada ei saagi. Seetõttu on esmaoluline panustada noored-noortele koolitajate väga heal tasemel koolitamisse ning ettevalmistamisse praktiliseks ennetustööks.

7.5. Organisatsiooni toimimine

Üks osa protsessi hindamisest on seotud organisatsiooni üldise toimimisega (nagu selgitatud ptk 2.2). Teostatud intervjuude andmetel seda valdkonda täna hindamistegevuse ühe konkreetse osana ei nähtud. Organisatsiooni toimimise hindamisel tuleks tähelepanu pöörata tegevuste spetsifikatsioonide olemasolule ja nende vastavusele tegelikkuses toimuvale, tegevuste kättesaadavusele sihtrühma jaoks, personali pühendumise ja kompetentsuse tasemele, toetavate funktsioonide elluviimisele, tegevuste jätkusuutlikkusele.

Toodud loetelust viimase komponendi jälgimise vajadust hindamistegevuse raames tõid esile siiski ka intervjueeritud isikud. Jätkusuutlikkust nähti eelkõige organisatsiooni võimena

kasvatada peale üha uusi noored-noortele koolitajate põlvkondi. See näitab, kas tegemist on projektipõhise ühekordse tegevusega või järjekindla tegevussuunaga. Kegler jt (1998) on alaealiste raseduste ennetamise programmi (USA, Oklahoma) pikaajalise hindamistegevuse raames jätkusuutlikkust vaadanud läbi programmi institutsiooniks muutumise (*institutionalization*) taseme. Otsiti vastust küsimusele, millisel määral on programmi tegevus organisatsiooni külge kinnistunud. Selleks vaadati, kuidas programm on üle elanud selle erinevad etapid, kui rutiinseks on muutunud programmi tegevused organisatsioonis, kas antud osa täidab organisatsiooni tegevusvaldkondade hulgas kindla niši. Täpsemalt saab jätkusuutlikkuse juures vaadata järgmisi komponente: pikaajalise finantseerimise kindlustamine, programmi nõukogu ja töögruppide püsimine ning kinnistumine organisatsiooni struktuuri, vajaduse nägemine tegevusega jätkamiseks programmiga seotud osapoolte poolt, teiste valdkonnaga seotud organisatsioonide toetus antud tegevusele.

Taolist organisatsiooni toimimise terviku ning noored-noortele tegevuste jätkusuutlikkuse hindamist võiks ellu viia juhtumi analüüsina organisatsiooni suhtes väljapool seisva üksuse poolt. Juhtumi analüüs uurib mingit „juhtumit“ tervikuna seda ümbritsevas kontekstis. See annab programmi tervikust läbiva pildi ning pakub uusi vaatenurki.

Et välishindaja poolt teostatav ei oleks organisatsiooni jaoks nendest täiesti väljapool toimuv protsess, millega ei suudeta suhestuda, tuleks hindaja ja programmi meeskonna vahele tekitada pidev kontakt. Seda juba hindamise planeerimise protsessis, et hindamine vaataks organisatsiooni enda, mitte üksnes välishindaja, jaoks olulisi aspekte. Siinjuures on sobiv rakendada ka meeskonna liikmete endi poolt oma tegevustele hinnangute andmist fookusgrupi diskussiooni vormis juhitud hindaja poolt. Meeskonna poolt antud hinnanguid on võimalik võrrelda teiste andmeallikatega. Teiste andmeallikatena saab juhtumi analüüsis kasutada:

- Programmitööga seotud dokumentatsiooni ning organisatsiooni enda poolt kogutud protsessi ja tulemuste hindamisega seotud andmeid.
- Programmi meeskonna, finantseerija, kohaliku omavalituse, partnerorganisatsioonide esindajate ning noored-noortele koolitajate individuaalset intervjuerimist, fookusgrupi intervjuerimist või anketeerimist.

- Programminõukogu koosolekute, noored-noortele koolitajate supervisioonide, korraldatavate noorteürituste jms vaatlust.

Juhtumi analüüsi kaudu on lisaks protsessi hindamisele võimalik selgitada ka programmi tulemuslikkust ning edukuse või läbikukkumise põhjusi (GAO 1990: 54). Näiteks UNICEF (2002) võttis korraga vaatluse alla nii protsessi kui ka tulemused ning korraldas ulatusliku juhtumi analüüsil baseeruva uurimuse seotuna HIV/AIDS-i valdkonna omasuguste koolituse programmidega noortele ja prostitutsiooni kaasatutele Ghanas. Hindamise eesmärkideks oli tuvastada projekti nii kavatsatud kui mitte planeeritud saavutused, kirjeldada õppetunde ning parimaid praktikaid, pakkuda ettepanekuid edasisteks arenguteks programmi elluviimisel, laiendamisel ja kordamisel. Selleks uuriti nii programmi sihtrühmas toimunud muutusi kui programmi elluviivate organisatsioonide toimimist (programmi struktuur ja juhtimine). Korraga kasutati mitmeid andmete kogumise ja analüüsi meetodeid: külastused projekti elluviimisega seotud organisatsioonidesse, vaatlus, süvaintervjuud, fookusgrupi diskussioonid, dokumentide ja raportitega tutvumine. Peale andmeanalüüsi korraldati seminar tagasiside andmiseks omasuguste koolitajatele, programmi juhtkonnale ning töötajatele.

Kindlasti ei ole siinjuures aga tegemist regulaarselt teostatava hindamisega. Taoline juhtumi analüüs on suuremahuline, väga keeruline ja ressursi nõudev ettevõtmine, mille teostamiseks peab olema konkreetne põhjus – näiteks esineb tõsiseid probleeme tegevuste elluviimises või soovitakse dokumenteerida ennetustegevuse parimaid praktikaid.

Kui nii suuremahulise organisatsiooni terviku hindamise läbiviimiseks ei ole põhjust, oleks hea aeg-ajalt korraldada programmi meeskonna poolset juhitud diskussiooni koos hinnangute andmisega teostatule (ehk fookusgrupi diskussiooni). Seda kas peale programmi iga suurema etapi lõppu või näiteks regulaarsusega kord aastas, kui noored-noortele tegevus on organisatsioonis kinnistunud ja juba aastaid teostatud tegevussuund. Seda harjutust võiks esmalt läbi viia taolist meetodit valdava hindajaga ning järgmistel kordadel jätkata mõne

programmi meeskonna liikme poolt juhitud. Meeskonna poolt antud hinnangutele lisandub noored-noortele koolitajate fookusgruppide (millest räägiti ptk 7.4) saadud informatsioon.

7.6. Monitooringu ja hindamise koondsüsteem

Ideaalis peaks hindamine olema praktika jaoks asjakohane, lihtne, ajastatud, kulu-tulus, lühike, koostööle suunatud, integreeritud programmi protsessi, nii kvalitatiivne kui kvantitatiivne ning väärtuslik õppimise kogemus (Love 1998). Antud juhtlausest (saades samas aru, et tegemist on ideaaliga), hindamisteooriatest, Eesti senisest praktikast, teiste riikide näidetest ning organisatsioonide poolt määratletud vajadustest johtuvalt jõuti magistrisüsteemi ettepanekuteni M&H süsteemi arendamiseks järgmistes suuremates valdkondades:

- interventsioonile eelnev hindamine;
- noored-noortele koolitajate koolituse monitooring ja hindamine;
- noorte poolt ellu viidava ennetustegevuse monitooring ja hindamine;
- organisatsiooni terviku hindamine.

Tabelis 4 on välja pakutud hindamismeetodid eeltoodud valdkondade kaupa esitatud. Eraldi on märgitud, milliste meetodite kasutamine oleks maksimaalne lähenemine M&H tegevusele ning milline on kõige minimaalsem andmete kogus, mis programmitööga kindlasti peab kaasas käima. Keskmises tulbas on esitatud magistrisüsteemi autori poolt välja pakutud optimaalne lähenemine, mis ei nõua M&H tegevuse elluviimiseks ülepaisutatud ressursse, pakub edasise tegevuse tõhustamiseks suhteliselt kiireid vastuseid ning aitab parandada tegevuste kvaliteeti. Tabelis on välja pakutud nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid meetodeid. Oluline on panna erinevad andmekogumise viisid üksteist täiustama – kui anketeerimise kaudu saame vastuse küsimusele „Kui palju?“, siis lisatud intervjuud või fookusgrupid aitavad sealt edasi leida vastust küsimusele „Miks?“. Mitme andmeallika paralleelset kasutamist ehk triangulatsiooni on tõhus sisse tuua ka jälgides seoseid tulemuste ja protsessi vahel. Nii on antud peatükis näiteks eelnevalt pakutud, et noored-noortele

koolitajate poolt koolitatud õpilaste küsitlemise tulemusi tuleks vaadata seotuna tagasisidelehtede ning koolituse vaatluse andmetega.

Eelkõige protsessi tasandi M&H-d tuleks teostada võimalikult palju sisehindamise vormis, millega professionaalsed hindajad on võimalikult vähe seotud. Kui protsessi hindamine on periooditi tellitud välishindamine, ei pruugi programmi meeskond selle tulemusi omaks võtta ega edasist tegevust sellest johtuvalt kohandada. Sooviks oleks aga liikuda peatükis 1.1 esitatud Alkini ja Christie (2004) hindamisteooria puu haru mööda, mille pealkirjaks on „kasutamine“. Seetõttu on oluline, et programmi meeskond ise oleks otseselt haaratud M&H tegevustesse. Et organisatsiooni töötajatel tekiks omanditunne hindamise protsessi ja selle tulemuste suhtes ning hindamistegevuse tulemusi võetaks edasise tegevuse kujundamise ühe alusena. Sise- ehk enesehindamise protsesside sissetöötamiseks võiks võimalusel mingi perioodi vältel (kuni on toimunud üks koolitamise ja jätkutegevuste elluviimise tsükkel) kasutada M&H valdkonna konsultandi abi, kes aitaks läbi mõelda, millal ja milliseid hindamise viise kasutada ning kuidas neid teostada.

Et taoline hindamistegevus ka praktikas teostuda saaks, tuleb juba programmi väljatöötamise etapis juurde tuua M&H tegevuse planeerimine, vajalike rahaliste vahendite täpsustamine ning hindamisega kaasas käivate instrumentide (nagu tagasisideleht või ankeet) väljatöötamine. Monitooringu ja hindamise valdkonda kuuluv tegutsemine algabki juba selles etapis, kui pannakse paika oma tegevuse konkreetsed eesmärgid. Eesmärkidele lisatakse indikaatorid, mille abil nende saavutamist jälgida ning meetodid, mida kasutades indikaatorite seisuga mõõta. Selliselt toimides on edaspidise töö jaoks olemas M&H plaan ja selle elluviimise vahendid. Ehk monitooringu ja hindamise manuaal, mille vajadust üks intervjueritu märkis. Nii ei unustata hindamistegevust muu töö käigus ära ning M&H-st võib saada programmi igapäevase toimimise loomulik osa, mitte poole pealt juurde tekitatud tüütu lisategevus. Monitooringut ja hindamist tuleks vaadata eelkõige kui juhtimisvahendit organisatsiooni enda jaoks integreerituna programmi rutiinsesse informatsiooni süsteemi. Oluline on, et hindamistegevused oleksid kooskõlas seatud eesmärkide ja oodatud

tulemustega ehk mõõdaksid seda, mida oleme soovinud mõõta ega kogu informatsiooni, mida ei ole otseselt vaja tegevuste tõhustamiseks ja tulemuste nägemiseks.

Tabel 4: Hindamismeetodid vastavalt minimaalsele, optimaalsele ja maksimaalsele monitooringu ja hindamise süsteemile

<i>Meetod</i>	<i>Sagedus</i>	<i>Vastab küsimustele</i>	<i>Mini- mum</i>	<i>Opti- mum</i>	<i>Maksi- mum</i>	
INTERVENTSIOONILE EELNEV HINDAMINE						
Olemaolevate andmete kaardistamine	* Sisehindamine * Kvalitatiivne	Ühekordne, uues piirkonnas tegevust alustades	* Milline on piirkonna noorte sooline, rahvuseline ja vanuseline lõige? * Millised organisatsioonid ja noortele suunatud projektid piirkonnas tegutsevad? * Milline on piirkonna noorte riskikäitumise, teadmiste jms tase? Viimast juhul, kui taolised andmed on piirkonna kohta juba olemas.	X	X	X
Võtmeisikute intervjuerimine	* Sisehindamine * Kvalitatiivne	Ühekordne, uues piirkonnas tegevust alustades	* Millised probleemid puudutavad piirkonna noori valdkonna võtmeisikute arvates? * Milliseid noortele suunatud tegevusi on toodud probleemide leevendamiseks varasemalt teostatud? * Kui valmis on valdkonna spetsialistid toetama noored-noortele tegevuse käivitamist antud piirkonnas?		kirjandamise vormis	X
Fookusgrupi intervjuude teostamine piirkonna noortega	* Sisehindamine * Kvalitatiivne	Ühekordne, uues piirkonnas tegevust alustades	* Milliseid arvamusi ja müüte on leida piirkonna noorte seas? * Mida noored ise eakaaslaste käitumises probleemiks peavad? * Kuidas noorte arvates võiks probleemsete temadega tegeleda?		kirjandamise vormis	X
Piirkonna kooliõpilaste anketeerimine	* Sise- või välis hindamine * Kvantitatiivne	Ühekordne, uues piirkonnas tegevust alustades	* Milline on riskikäitumise tase piirkonna noorte hulgas, millised on noorte teadmised ja suhtumine? * Millised on riskikäitumise erinevused sotsiaal-demograafiliste näitajate ning erinevate piirkonna koolide lõikes?			X

<i>Meetod</i>	<i>Sagedus</i>	<i>Vastab küsimustele</i>	<i>Mini- mum</i>	<i>Opti- mum</i>	<i>Maksi- mum</i>
NOORED-NOORTELE KOOLITAJATE KOOLITUSE M&H					
PROTSESS					
Jooksvate tegevusnäitajate ülesmärkimine	* Sisehindamine koos välise verifikatsiooniga * Kvantitatiivne	Pidevalt	* Milliseid tegevusi, millises mahus ja millise ajaperioodi jooksul on teostatud? * Kas võrreldes planeeritud tegevuste mahuga on tekkinud mahajäämusi?	X	X
Tagasisidelehtede täitmine ja suulise tagasiside andmine	* Sisehindamine * Kvantitatiivne ja kvalitatiivne	Iga koolitusega kaasnevalt	* Kui rahul on osalejad koolitusega? * Millised on koolituse positiivsed ja negatiivsed aspektid osalejate seisukohalt?	kogu koolituse lõpus	iga päeva lõpus
Koolituse kulgemise vaatlemine koos tagasiside andmisega	* Sise- või välishindamine * Kvantitatiivne ja kvalitatiivne	Aeg-ajalt	* Millisel määral koolitus vastab standarditele (nagu koolitusprogrammi teemad, ajaline kestvus jms)? * Millised on koolitaja oskused?		vaid siis, kui koolitaja on vähekoogenud X
Osalejate lühike anketeerimine iga koolituspäeva lõpus	* Sisehindamine * Kvantitatiivne	Iga koolitusega kaasnevalt	* Kas osalejad on koolituspäeva lõpuks omandanud soovitud informatsiooni?		X
TULEMUSED					
Pool-eksperimentaalne interventsiooni- ja kontrollgrupi eel- ja järelküsitlemine	*Välishindamine *Kvantitatiivne	1 kord programmi ajaloos	* Mis on koolitatud noortes muutunud võrreldes programmis mitte osalenutega?		vaid uue programmi piloteerimisel
Interventsioonigrupi eel- ja järelküsitlemine	* Sise- või välishindamine * Kvantitatiivne	Aeg-ajalt	* Kas programmis osalejates on toimunud muutusi?		X

<i>Meetod</i>		<i>Sagedus</i>	<i>Vastab küsimustele</i>	<i>Mini- muu</i>	<i>Opti- muu</i>	<i>Meksi- muu</i>
Näidissemi- naride vaatlemine koos tagasiside andmisega	* Sise- või välishindamine * Kvalitatiivne	Iga koolitusega kaasnevalt	* Kuidas on noored omandanud noored-noortele koolitaja tegevuseks vajalikud oskused ja faktiteadmised?	X	X	X
Fookusgrupi intervjuud noortega	* Välishindamine * Kvalitatiivne	Aeg-ajalt (koos anketeerimi- siga 6 kuud peale koolitust)	* Kuidas noored nende endi arvates koolituse ja sellele järgnenud tegevuste käigus arenenud on? * Milliseks koolitatud hindavad nende ettevalmistuse taset noored- noortele tööks?		kui välis- hindaja näeb vajadust	X
NOORTE POOLT ELLU VIIDAVA ENNETUSTEGEVUSE M&H						
PROTSESS						
Jooksvate tegevus- näitajate ülesmärki- mine	* Sisehindamine koos välise verifikatsiooniga * Kvantitatiivne	Pidevalt	* Milliseid tegevusi, millises mahus ja millise ajaperioodi jooksul on teostatud? * Kas võrreldes planeeritud tegevuste mahuga on tekkinud mahajäämusi?	X	X	X
Tagasiside- lehtede täitmine ja suulise tagasiside andmine	* Sisehindamine * Kvantitatiivne ja kvalitatiivne	Iga koolitusega kaasnevalt	* Kui rahul on osalejad koolitusega? * Millised on koolituse positiivsed ja negatiivsed aspektid osalejate seisukohalt?	X	X	X
Koolituse osalusvaatlus koos tagasiside andmisega	* Sisehindamine * Kvalitatiivne	Iga uue koolitatu tegevusega kaasnevalt	* Millisel määral vastab koolitus/ infopäev planeeritule (käsitletavad teemad, ajaline kestvus jms)? * Millised on koolitaja oskused ja teadmised?	praktika perioodi jooksul	vähemalt praktika perioodi jooksul	vähemalt praktika perioodi jooksul
Fookusgrupi diskussioonid noored- noortele koolitajatega	* Sisehindamine * Kvalitatiivne	Aeg-ajalt	* Milliseks hindavad noored- noortele koolitajad oma saavutusi? * Millised on tegevust takistavad tegurid? * Millised on pakutavad lahendused probleemidele?		võib piir- ruda vaid supervisi- onidega	X

<i>Meetod</i>	<i>Sagedus</i>	<i>Vastab küsimustele</i>	<i>Mini- mum</i>	<i>Opti- mum</i>	<i>Maksi- mum</i>	
TULEMUSED						
Intervent- sioonigrupi eel- ja järel- küsitlemine	* Sise- või välishindamine * Kvantitatiivne	Aeg-ajalt	* Kas koolitusel/infopäeval osalejates on toimunud muutusi?		X	X
ORGANISATSIOONI TERVIKU HINDAMINE						
Juhtumi analüüsi teostamine	*Välishindamine *Kvantitatiivne ja kvalitatiivne	1 kord programmi ajaloos	* Kui hästi toimib organisatsioon tervikuna? * Kui jätkusuutlik on organisatsiooni tegevus?			vaid otsese vajaduse korral
Fookusgrupi diskussioon ja koond- hinnangu andmine programmi meeskonna poolt	* Sisehindamine * Kvalitatiivne	Peale igat programmi etapi lõppu või 1 kord aastas	* Milline on programmi meeskonna koondhinnang teostatud tegevustele? * Mis on läinud hästi, mis halvasti ning millised on olnud probleemid? * Millised on pakutavad lahendused probleemidele?		X	X

KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös – „HIV-nakkuse ennetamisega seotud noored-noortele tegevuse monitooringu ja hindamise süsteemi kujundamine“ – tegeletakse monitooringu ja hindamise temaatikaga kolmel tasandil. Nendeks on formatiivne, protsessi ja konkreetse interventsiooni tulemuste hindamine. Formatiiivne hindamine kaasneb programmi planeerimisega ning uurib vajadust interventsiooni järele. Protsessi monitooring ja hindamine vaatleb ellu viidavate tegevuste sisu, ulatust ja kvaliteeti. Tulemuste hindamise juures jälgitakse muutusi tegevuse sihtrühma teadmistes, oskustes, käitumises jms.

Magistritöös analüüsitakse monitooringu ja hindamise küsimusi noored-noortele meetodil läbi viidava ennetustegevuse raames. Eestis on seksuaalkasvatuse ja HIV/AIDS-i valdkonna noored-noortele tegevusega seotud seitse organisatsiooni, mis korraldavad noored-noortele koolitajate koolitusi ning koolitatute poolt elluviidavat ennetustööd omasuguste hulgas. Seoses noorte väljakoolitamisega on senise praktika raames jälgitud jooksvaid tegevusnäitajaid teostatud koolituste kohta, kogutud osalejate hinnanguid tagasisidelehtede kaudu ning ankteeritud koolitatavaid või lastud läbi viia näidisseminare selgitamiseks nende teadmiste ja oskuste taset. Noored-noortele koolitajate poolt läbiviidava ennetustöö raames on jooksvalt kogutud andmeid korraldatud koolituste, ürituste ja kontaktide kohta omasugustega. Kooliõpilastele suunatud infopäevade või koolituste korral on küsitud osalejatelt kirjalikku või suulist tagasisidet. Mitmel juhul kasutatakse praktika perioodi, kus uue noored-noortele koolitajaga käib kaasas kogenum koolitaja.

Lisaks mainitule pidasid organisatsioonide esindajad vajalikuks fikseerida andmeid selle kohta, kui palju inimesi on peale koolituse läbimist jäänud organisatsiooni juurde aktiivselt tegutsema ning kas organisatsioon suudab järjepideva tegevusena peale kasvatada uusi noored-noortele koolitajate põlvkondi. Koolituse tagasisidelehtede praktikat tuleb jätkata või taaselustada nii noored-noortele koolitajate kui omasuguste koolitamise korral. Intervjueeritud leidsid, et koolitatavate noorte faktiteadmiste taset on suhteliselt hõlbus ankeedi abil mõõta. Probleemaatiliseks peeti selliste muutuste fikseerimist, nagu avatum

suhtumine, suurenenud motivatsioon või parem mõistmine. Veel leiti, et uus koolitusprogramm peab esmalt läbima kontroll- või katseaja, noored-noortele koolitajate koolituses saab anketeerimist teha ka koolitusetappide vahepeal, kooliõpilaste ehk omasuguste eel- ja järelküsitlemise sisseviimisel saab kasutada õpetajate abi, kvalitatiivselt võib ülesse märkida noored-noortele lugusid, hindamistegevusel oleks abiks vastav manuaal.

Intervjuudest selgus, et senine hindamistegevus on kontsentreerunud eelkõige suhtele koolitav-koolitaja. Vajaduste hindamise valdkonda esile ei toodud. Kvalitatiivseid meetodeid on kasutatud limiteeritult või pole praktiseeritud kvalitatiivseid lähenemisi vaadatud kui hindamistegevust. Noored-noortele koolitajate tegevuse tulemus on teadmata. Monitooringut ja hindamist nähti osati teiste tegevuste välise lisavaldkonnana. Mitme organisatsiooni puhul oli tegemist eelkõige finantseerija poolt juhitud hindamistegevusega.

Magistritöös on esitatud ettepanekud neljas valdkonnas: interventsioonile eelnev hindamine, noored-noortele koolitajate koolituse monitooring ja hindamine, noorte poolt ellu viidava ennetustöö monitooring ja hindamine, organisatsiooni terviku hindamine. Esimene neist on formatiivne ning viimane protsessi hindamine. Koolitamise ning noorte poolt teostatava ennetustöö raames vaadatakse eraldi nii protsessi kui tulemuste hindamist.

Formatiivset ehk vajaduste hindamist saab noored-noortele tegevuste puhul kasutada selleks, et enne interventsiooniga alustamist selgitada piirkonda ja koole, kuhu tegevus suunata ning teemasid, millele antud piirkonnas keskenduda. Siin on esmalt vaja kaardistada juba olemasolev informatsioon huvialuse piirkonna kohta. Kuna olemasolevad andmed ei pruugi olla piisavad ülevaate saamiseks regiooni noorte probleemidest ja vajadustest, saab seda infot täiendada kiirhinnangu vormis andmekogumisega piirkonna võtmeisikuid intervjuerides ning kohalike noortega fookusgrupe korraldades.

Noored-noortele koolitajate koolitamisel on protsessi hindamise raames oluline vaadata, kui palju noori on alustanute hulgaga võrreldes terve koolituse läbinud. Koolituse kvaliteeti ja osalejate rahulolu tuleb jälgida iga koolituspäeva lõpus. Seda nii kirjalikku

mitmepallisüsteemi kasutades kui suuliselt hinnangute põhjendusi küsides. Lisaks on hea iga koolituspäeva lõpus kasutada lühikest faktiteadmiste ankeeti, et näha, kas noored on aru saanud sellest, mida neile päeva jooksul edastada sooviti. Tuvastatud puudujäägid teadmistes saab järgmise koolituspäeva alguses üle korrata. Vahepealse anketeerimise ja tagasiside küsimisega saab hindamistegevuse tulemusi kasutada kohe, et kohandada koolitust just antud grupi vajadustele vastavaks. Vähekoogenud koolitaja korral on asjakohane rakendada koolituse vaatlust vanema koolitaja poolt koos põhjaliku tagasiside andmisega.

Koolituse tulemuste hindamisel saab üksnes eksperimentaalset meetodit kasutades väita, et noored-noortele koolitajates toimunud muutused on seotud just ja ainult antud koolituses osalemisega. Kuna koolituse puhul on väga oluline nooruki enda motivatsioon programmis osalemiseks, on otstarbekas kasutada siiski pool-eksperimentaalset meetodit, kus juhuslikku valikut ei rakendada. Nii suurt ressursi nõudva hindamisuurimuse korraldamine on aga õigustatud üksnes uue koolitusprogrammi piloteerimisel. Sellisel juhul on tegemist eraldiseisva pikaajase uurimisprojektiga, mitte igapäevase monitooringu ja hindamistegevusega.

Igapäevatöö raames on ettepanekuks rakendada periooditi enese kontrollil põhinevat eel- ja järelküsitlust, kus interventsioonis osalejad on iseenda võrdluseks. Taoline andmekogumine näitab, kas programmis osalejates on toimunud muutusi ning kas planeeritud eesmärgid on saavutatud. Ettepanekuks on anketeerimist teostada kas organisatsiooni enda või välishindaja poolt kolmel korral: koolitusele eelnevalt, koolituse lõpus ning kuus kuud peale koolitust. Kogutud kvantitatiivseid andmeid tuleks täiendada kvalitatiivsetega. Selleks on noored-noortele koolitajate poolt läbi viidavate nädisseminaride vaatlust koos tagasiside andmisega ning vajadusel fookusgrupid koolituses osalenutega. Viimast koos teise järelküsitlusega kuus kuud peale koolitust.

Noored-noortele koolitajate edasise tegevuse osas on protsessi hinnates oluline jälgida, kui paljud koolitatutest jäävad organisatsiooni juurde püsima. Individuaalsete kontaktide korral

omasugustega tuleb noored-noortele koolitajal kontaktid jooksvalt ülesse märkida vastavasse vormi, et tegevuse ulatus oleks mõõdetav. Jätkuvalt on vaja rakendada tagaside küsimist koolitusel või infopäeval osalejatelt ning kogenuma koolita poolset uue noored-noortele koolitaja tegevuse vaatlust koos tagasisidega. Sisehindamisena on heaks protsessi hindamise viisiks noored-noortele koolitajate endi poolt hinnangu andmine oma saavutustele fookusgrupi diskussiooni käigus. Fookusgrupiks võib aeg-ajalt kohandada regulaarselt toimuvaid grupi supervisioone.

Eeltoodule lisaks on vaja tekitada perioodilise anketeerimise praktika, et saada aimu noored-noortele koolitajate poolt teostatud koolituste tulemuslikkusest. Ka siin on soovitusena kasutada enese kontrollil põhinevat eel- ja järelküsitlust. Eelküsitlust saab läbi viia koolitaja ise ning järelküsitlemist on võimalik teostada mõni aeg peale koolitust koostöös õpetajatega. Anketeerimisel tuleb rakendada vastajate anonüümse kodeerimise süsteemi, et andmeanalüüsis mitte kasutada nende õpilaste vastuseid, kes osalesid küll järelküsitlusel, kuid koolituse ajal klassis ei viibinud. Küsitlustulemusi tuleb vaadata seotuna koolituse vaatlusel ja osalejate tagasiside kogumisel tuvastatuga. Kuna noored-noortele tegevus tervikuna ei ole Eestis kontserteeritud kindlatele koolidele, ei saa läbi viia esinduslikku interventsiooni eelset ja järgset anketeerimist terves koolis või piirkonnas.

Lisaks koolitav-koolitaja suunalisele hindamisele on ettepanekuks hinnata organisatsiooni kui tervikut. Selleks tuleb kas iga suurema programmitapi lõpus või regulaarsusega kord aastas teostada meeskonna liikmete endi poolt oma tegevustele hinnangute andmist fookusgrupi diskussiooni vormis juhitud hindaja või mõne meeskonna liikme poolt. Meeskonna poolt antud hinnangutele lisandub eelpool mainitud noored-noortele koolitajate fookusgruppidest saadud informatsioon.

Magistritöö analüüsi teostades on lisaks välja jõutud järgmiste üldiste põhimõtete:

- Hindamistegevuste elluviimine ei tohi nõuda ülepaistatud ressursse. Monitooring ja hindamine peab suutma anda kiireid vastuseid tegevuste kvaliteedi parandamiseks.

- Kasutada tuleb paralleelselt nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid lähenemisi, et panna erinevad andmekogumise viisid üksteist täiustama. Andmete triangulatsiooni põhimõtted tuleb sisse tuua ka vaadates tulemuste seoseid protsessiga.
- Eelkõige protsessi tasandil on monitooringut ja hindamist otstarbekas teostada sisehindamise vormis, et organisatsiooni töötajatel tekiks omanditunne hindamise teostamise suhtes ning selle tulemusi võetaks edasise tegevuse kujundamise alusena.
- Juba programmi väljatöötamise etapis tuleb planeerida ka monitooringu ja hindamise tegevused koos vajalike rahaliste vahendite ja hindamise instrumentidega. Vaid nii võib monitooringust ja hindamisest saada programmi igapäevase toimimise loomulik osa ning juhtimisvahend organisatsiooni enda jaoks.

Teostatud uurimustöö on praktilise suunitlusega, mille tulemusi on võimalik kasutada alusena noored-noortele tegevuse monitooringu ja hindamise valdkonna arendamisel. Edasise uurimustöö teemaks saab olla pakutud monitooringu ja hindamise süsteemi osade piloteerimine ning süvendatud analüüs erinevate meetodite toimimisest praktikas.

SUMMARY

Title of the Master Theses: “Developing the monitoring and evaluation system for youth peer education in HIV-prevention”

Monitoring and evaluation is regular collection and analyses of information about the intervention and episodic examination of its value and effect. In Estonia monitoring and evaluation in the field of HIV/AIDS prevention started its systematic development quite recently. The base of the Master Theses is the understanding that different possibilities, which can be used parallel and complement each other, are not tried out yet.

In the theses monitoring and evaluation issues are discussed in the context of one concrete intervention – youth peer education. The aim is to present a vision on how the optimal system for monitoring and evaluation of youth peer education should look like. For that the tasks were to get an overview of the present practices, to investigate what kind of needs for development peer education organisations see, to explore the possible ways for carrying out monitoring and evaluation and analyse the suitability of those methods in Estonian context.

To achieve the aim semi-structured interviews were conducted with representatives of all organisations active in youth peer education. Three kinds of materials were waded through for supplementing the empirical data: evaluation theories of social or public health interventions, guidelines for evaluating HIV/AIDS prevention programs and scientific articles with examples of evaluating concrete interventions.

Monitoring and evaluation issues are analysed in three levels – formative, process and outcome evaluation. Formative evaluation concurs to program planning and investigates the need for an intervention. Process evaluation looks at the content, extent and quality of activities. Outcome evaluation observes changes in knowledge, skills, behaviour of the target group.

In the Master Theses suggestions are made in four areas: needs assessment preceding the intervention, monitoring and evaluation of peer educators' trainings, monitoring and evaluation of peer to peer activities and evaluation of organisation as a whole. The first one is formative and the last is process evaluation. Peer educators' trainings and peer to peer activities are analysed from the angle of process and outcome evaluation.

The first suggestion is to start with formative evaluation, which has been lacking, when planning intervention in a new region. In process evaluation the suggestions are to keep the components of the present practises of monitoring and evaluation of trainings and peer to peer activities and expand those with some methodological adjustments to organisations that do not implement all its parts yet. Additionally to that, to start evaluating the organisation as a whole using regular self-assessments by the program team and peer educators. In case of outcome evaluation suggestions are to use periodically pre- and post questioning with self controls when training peer educators and when implementing educational lectures by peer educators themselves.

It is stated in the theses that monitoring and evaluation system must be able to give quick answers for improving the quality of intervention. Principles of triangulation must be used when choosing evaluation methods and connecting data on process to the results of outcome evaluation. Foremost in the level of process it is useful to conduct self-evaluation. Then staff of the organisation can feel ownership over conducting the evaluation and its results will be taken as bases for improving the work. Already in the phase of forming a program monitoring and evaluation activities have to be planned. Only this way monitoring and evaluation can become an administration tool for the organisation itself.

The research done has a practical orientation. Its results can be used as bases for developing monitoring and evaluation of youth peer education intervention. The subject of further research can be piloting the suggested monitoring and evaluation system and analysing the functioning of its different parts in practise.

KASUTATUD KIRJANDUS

Abercrombie, Nicholas; Hill, Stephen; Turner, Bryan S. (2000). *The Penguin Dictionary of Sociology*. 4th edition. London: Penguin Books Ltd.

Alkin, Marvin C.; Christie, Christina A. (2004). An evaluation theory three. *Sage Publications' home page*. www.sagepub.com/Alkin%20Chapthe%202_5074.pdf (25.11.2005)

Aral, Sevgi O.; Lawrence, Janet S. St. (2005). *The Dynamic Topology of Sex Work in Tallinn, Estonia. A Report of the Findings from a Rapid Assessment Conducted May 22-29, 2005.* (research report)

Aten, Marilyn J; Siegel, David M; Enaharo, Maisha; Auinger, Peggy (2002). Keeping Middle School Students Abstinent: Outcomes of a Primary Prevention Intervention. *Journal of Adolescent Health*, 2002, 31: 70-78.

Bourgois, Philippe; Lettiere, Mark; Quesada, James. Social Misery and the Sanctions of Substance Abuse: Confronting HIV Risk among Homeless Heroin Addicts in San Francisco. *Social Problems*, 1997, no 2: 155-173.

Bryman, Alan (2001). *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press.

Carney, Tom. Fourth Generation Evaluation (1991). *Canadian Journal of Communication*. (online journal) 1991, No 2. <http://www.cjc-online.ca/viewarticle.php?id=35> (15.04.2006)

CDC (Centers for Disease Control and Prevention) (1999). Framework for Program Evaluation in Public Health. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, Sept 17, 1999.

CDC (Centers for Disease Control and Prevention) (2000). Evaluating CDC-Funded Health Department HIV Prevention Programs. Glossary of Terms. *CDC's Home Page*. <http://www.cdc.gov/hiv/aboutdhap/perb/TERMSfinal.pdf> (15.11.2005)

Drew, Roger; Laukamm-Josten, Ulrich (2006). Evaluation of the Estonian GFATM Program. (evaluation report)

Eesti riiklik HIV-i ja AIDS-i strateegia aastateks 2006-2015 (2005). Riikliku HIV ja AIDS-i strateegia aastateks 2006-2015 tegevuskava aastateks 2006-2009. <http://www.sm.ee/est/pages/index.html> (15.02.2006)

EMCDDA (European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction) (2001). Guidelines for the evaluation of outreach work. A manual for outreach practitioners. Belgium: Office for Official Publications of the European Communities.

Fetterman, David M. (1995). Empowerment Evaluation: A Form of Self-Evaluation. Paper presented at the *American Educational Research Association's* annual meeting, 18-22 April 1995, San Francisco.
http://eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2/content_storage_01/0000000b/80/22/d0/85.pdf (04.05.2006)

Fink, Arlne (2005). Evaluation Fundamentals. Insights into the Outcomes, Effectiveness and Quality of Health Programs. 2nd edition. California: Sage Publications Inc.

Fisher, Andrew A.; Foreit, James R. (2002). Designing HIV/AIDS Intervention Studies. An Operations Research Handbook. *S.I.*: The Population Council Inc.

Fowler, Floyd J. (1995). Improving Survey Questions. Design and Evaluation. California: Sage Publications Inc.

GAO (United States General Accounting Office) (1990). Case Study Evaluations. *S.I.*: GAO.

Guijt, Irene; Woodhill, Jim (2002). Managing for Impact in Rural Development. A Guide for Project M&E. Rooma: IFAD.

Guzmán, Bianca L; Casad, Bettina J; Schlehofer-Sutton, Michele M; Villanueva, Christina M; Feria, Aida (2003). CAMP: A Community-Based Approach to Promoting Safe Sex Behavior in Adolescence. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 2003, 13: 269-283.

Hayes, Richard J; Chagalucha, T. John; Ross, David A; Gavyole, Awene; Todd, Jim; Obasi, Angela I.N; Plummer, Mary L; Wight, Daniel; Mabey, David C; Grosskurtha, Heiner (2005). The MEMA kwa Vijana Project: Design of a community randomised trial of an innovative adolescent sexual health intervention in rural Tanzania. *Contemporary Clinical Trials*, 2005, 26: 430-442.

Issel, Michele L. (2004). Health Program Planning and Evaluation. A Practical, Systematic Approach for Community Health. Sudbury: Jones and Bartlett Publishers, Inc.

Kegler, Michelle C; Rodine, Sharon; McLeroy, Kenneth; Oman, Roy (1998). Combining Quantitative and Qualitative Techniques in Planning and Evaluating a Community-Wide Project to Prevent Adolescent Pregnancy. *The International Electronic Journal of Health Education*, 1998, no 1: 39-48.

Love, Arnold J. (1998). Internal evaluation: integrating evaluation and social work practice. *Scandinavian Journal of Social Welfare*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 1998, 7: 145-151.

Lõhmus, Liilia; Trummal, Aire (2006a). HIV/AIDS-iga seotud teadmised ja käitumine gay-internetilehekülgi külastavate meeste seas. Tervise Arengu Instituut (uurimusraport). http://www.tai.ee/failid/MSM_netik_s.raport_10.02.2006.pdf (seisuga 05.2006)

Lõhmus, Liilia; Trummal, Aire (2006b). Süstlavahetusteenuse külastajate riskikäitumine ja teadmised. Esma- ning korduvkülastajate võrdlev analüüs 2005. Tervise Arengu Instituut. http://www.tai.ee/failid/SVP_esma__ja_korduvk_1._NETTI_12.01.2006.pdf (seisuga 05.2006)

Lõhmus, Liilia; Trummal, Aire (2005). HIV/AIDS-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Tallinn: OÜ Dada AD.

Lõhmus, Liilia; Trummal, Aire; Harro, Maarike (2003). HIV/AIDS-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Mason, Jennifer (2002). *Qualitative Researching*. 2nd edition. Wiltshire: Sage Publications Ltd.

Mellanby, A. R; Newcombe, R. G; Rees, J; Tripp, J. H. (2001). A comparative study of peer-led and adult-led school sex education. *Health Education Research. Theory & Practice*, 2001, vol 16, no 4: 481-492.

Pearlman, Deborah J.; Camberg, Lois; Wallace, Laurie Jo; Symons, Paul; Finison, Lorenz (2002). Tapping Youth as Agents for Change: Evaluation of a Peer Leadership HIV/AIDS Intervention. *Journal of Adolescent Health*. New York: Elsevier Science Inc, 2002, 31: 31-39.

Põlluste, Kaja; Meiesaar, Kersti (2001). Programmide ja projektide hindamine. *S.l.*: AS Võru Täht.

Pötsönen, Riikka; Kontula, Osmo (1999). Adolescent's knowledge and attitudes concerning HIV infection and HIV-infected persons: how a survey and focus group discussions are suited for researching adolescents' HIV/AIDS knowledge and attitudes. *Health Education Research. Theory & Practice*, 1999, vol 14, no 4: 473-484.

Qureshi, Hazel (1998). Internal and external evaluation of social work. *Scandinavian Journal of Social Welfare*. 1998, 7: 137-144.

Rehle, Thomas; Saidel, Tobi; Mills, Stephen; Magnani, Robert (editors) (2001). *Evaluating Programs for HIV/AIDS Prevention and Care in Developing Countries. A Handbook for Program Managers and Decision Makers*. *S.l.*: FHI.

- Rossi, Peter H.; Lipsey, Mark W.; Freeman, Howard E. (2004). *Evaluation – A Systematic Approach*. 7th edition. London: Sage Publications Inc.
- Rouda, Robert H.; Kusy, Mitchell E. Jr. (1995). *Development of human resources - Part 2. Needs Assessment – the first step*. *S.I.*: Technical Association of the Pulp and Paper Industry. http://alumnus.caltech.edu/~rouda/T2_NA.html (05.03.2006)
- Rubin, Herbert J.; Rubin, Irene S. (2005). *Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data*. 2nd edition. California: Sage Publications Ltd.
- Rugg, Debora; Carael, Michel; Boerma, Jan Ties; Novak, John (2004). *Global Advances in Monitoring and Evaluation of HIV/AIDS: From AIDS Case Reporting to Program Improvement*. *New Directions for Evaluation*, 2004, no 103: 33-46.
- Schalock, Robert L. *Outcome-Based Evaluation*. 2nd edition (2001). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Seale, Clive; Gobo, Giampietro; Gubrium, Jaber J; Silverman, David (editors) (2004). *Qualitative Research Practice*. Wiltshire: Sage Publications Ltd.
- Ziersch, Anna; Gaffney, J; Tomlinson, D. R. (2000). *STI prevention and the male sex industry in London: evaluation a pilot peer education program*. *Sexually Transmitted Infections (online)*, 2000, 76: 447-453. www.sextrans.bmjournals.com (06.03.2006)
- Trummal, Aire (2004). *Monitoring and Evaluation Plan of Estonian GFATM Program*. Tervise Arengu Instituut (action plan).
- Trummal, Aire; Lõhmus, Liilia (2005a). *Noortelt-noortele koolitajate koolituse eel- ja järelküsitluse kokkuvõte*. GFATM programmi esimene periood. Tervise Arengu Instituut (uurimusraport). http://www.tai.ee/failid/noortelt_noortele_koolitajad3.pdf (seisuga 05.2006)
- Trummal, Aire; Lõhmus, Liilia (2005b). *5-12. klasside õpilaste HIV/AIDS-i temaatilise koolituse 2005. aasta kevade eel- ja järelküsitluse kokkuvõte*. Tervise Arengu Instituut (uurimusraport). http://www.tai.ee/failid/kooliopilased_I_pa_2005.pdf (seisuga 05.2006)
- UNAIDS (Joint United Nations Program on HIV/AIDS) (2005). *The “Three Ones” in action: Where We are And Where We Go from Here*. Geneva: UNAIDS.
- UNAIDS (Joint United Nations Programme on HIV/AIDS) (2002). *Monitoring and Evaluation Operations Manual*. Geneva: UNAIDS.
- UNAIDS (Joint United National Programme on HIV/AIDS) (2000). *National AIDS Programmes. A Guide to Monitoring and Evaluation*. Geneva: UNAIDS.

UNAIDS (Joint United Nations Programme on HIV/AIDS) (1999). Peer education and HIV/AIDS: Concepts, uses and challenges. Geneva: UNAIDS.

UNDP (United Nations Development Program) (2002). Handbook on Monitoring and Evaluation for Results. New York: Colonial Communications Corp.

UNICEF (United Nations Children's Fund) (2002). Evaluation of HIV/AIDS prevention through peer education, counseling, health care, training and urban refuges in Ghana. *Evaluation and Program Planning*, 2002, 25: 409–420.

Uusküla, Anneli; Abel, Katri; Rajaleid, Kristiina; Rüütel, Kristi; Talu, Ave; Fischer, Krista; Bobrova, Natalia (2005). HIV-levimuse ja riskikäitumise uuring Eesti kahe linna (Tallinna ja Kohtla-Järve) süstivate narkomaanide seas. Tervise Arengu Instituut (uurimusraport). http://www.tai.ee/failid/S_stivate_narkomaanide_HIV_levimuse_uurimus_2005.pdf (seisuga 05.2006)

Visser, Maretha J. (2004). Implementing Peer Support in Schools: Using a Theoretical Framework in Action Research. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. S.l.: John Wiley & Sons Ltd, 2004, 14: 436-454.

WHO (World Health Organisation) (2002). Report of a WHO/EURO Mission to Estonia, 16-19 December 2002. (evaluation report)

WHO (World Health Organisation) (1994). Evaluation of National AIDS Programs – A Methods Package. Geneva: WHO.

ÜRO Rahvastikufond (tõlge eesti keelde) (2004). Noored noortele koolitus. Koolitajate koolituse käsiraamat. Tallinn: OÜ Ergotrükk.

LISAD

Lisa 1 – Definiitsioonid ja lühendid

Definiitsioonid

Definiitsioonide selgitamisel on lähtunud järgnevatest materjalidest: UNAIDS 2000: „National AIDS Programs: A Guide to Monitoring and Evaluation“; UNDP 2002: „Handbook on Monitoring and Evaluating for Results“; CDC 2000: „Evaluating CDC-Funded Health Department HIV Prevention Programs. Glossary of Terms“; Guijt, Woodhill 2002: “Managing for Impact in Rural Development. A Guide to Project M&E”; Rossi, Lipsey, Freeman 2004: „Evaluation – A Systematic Approach“; EMCDDA 2001: „Guidelines for the Evaluation of Outreach Work. A Manual for Outreach Practitioners“; Abercrombie, Hill, Turner 2000: „The Penguin Dictionary of Sociology“; ÜRO Rahvastikufond 2004: „Noored noortele koolitus. Koolitajate koolituse käsiraamat“.

Baasandmed – Informatsioon, mis on kogutud kas enne interventsiooni algust või selle algusfaasis. Need andmed moodustavad baasi, millega võrreldes fikseeritakse progressi eesmärkide saavutamisel.

Eesmärk – Täpne formuleering sellest, millises piirkonnas, millises sihtrühmas, mis ajaks ja millist muutust soovitakse saavutada. Ehk määratletud seisund, kuhu soovitakse tegevuste lõppedes jõuda.

Hindamine – Andmekogumine ja analüüs, mis on disainitud selleks, et episoodiliselt määratleda spetsiifilise programmi, projekti või interventsiooni väärtust.

Indikaator – Täpselt kirjeldatud näitaja, mille abil mõõdetakse kindlaks määratud sagedusega andmekogumist teostades eesmärgi saavutamist või planeeritu täitmist. Indikaator väljendab tegevuse kulgemist kirjeldavat arvu või protsenti.

Interventsioon – Sekkuv tegevus või tegevuste grupp mingi sotsiaalse probleemiga võitlemiseks.

Kiirhindamine – Uurimisaluse probleemi kohta kiirendatud korras andmete kogumine ning sellele järgnev analüüs. Andmekogumine toimub mõne nädala jooksul.

Monitooring – Programmi, projekti või interventsiooni jooksvat kulgemist puudutava esmase informatsiooni rutiinne dokumenteerimine ja jälgimine saamaks ülevaadet, millises seisus tegevuste teostamisel parasjagu ollakse.

Mõju – Programmilise tegevuse pikaajalise elluviimise käigus saavutatud muutused nakkuse levikutrendides, haigestumises, toimetuleku tasemes, suremuses.

Noored-noortele koolitaja – Noor, kes on läbinud vastava koolituse ning viib ellu omasugustele suunatud ennetustegevust.

Noored-noortele koolitus – Protsess, kus hea väljaõppe saanud ja motiveeritud noored viivad läbi omasugustele suunatud koolitustegevust.

Omasugune – Isik, kes kuulub teise inimese või inimeste rühmaga samasse sotsiaalsesse gruppi, mis võib põhineda näiteks vanusel, päritolul, elukutsel, seksuaalsel orientatsioonil.

Programm – Eesmärgistatud ja omavahel seostatud pikaajaline tegevuste seeria, mis on suunatud mingi sotsiaalse probleemi lahendamisele või leevendamisele mingis populatsiooni grupis või üldelanikkonna hulgas kindlaksmääratud ajaperioodi. Suuremahuline programm koosneb tihti mitmest **projektist**, mis on samuti eesmärgistatud ja omavahel seostatud tegevuste seeriad. Projekt on jaotatud lühemateks etappideks ja väiksemateks tegevusmahtudeks ning selle sihtrühm on kitsamalt määratletud.

Seire – Rutiinne või regulaarne ühesuguse metoodika alusel andmete kogumine ja analüüs. HIV leviku seiret saab kogutavate andmete spetsiifika põhjal jagada kaheks: HIV-nakkuse levikuga seotud **nakkuspõhine seire** ning nakkuse edasikandumist tingiva riskiva käitumisega seotud **käitumuslik seire**. Seireandmete kogumise meetoditele tuginevalt on üldine jaotus: **passiivne seire** ehk rutiinselt ja pideva voona registreeritavad andmed ning **aktiivne seire** ehk regulaarsete uurimustega kogutavad andmed. **Teise põlvkonna seire** juures kogutakse ja kasutatakse nakkuspõhise ja käitumusliku seire andmeid koos ning tähtsustatakse andmete triangulatsiooni. Riikliku seiresüsteemi osad varieeruvad vastavalt epideemia staadiumile.

Sihtrühm – Populatsiooni grupp, kelle seisundi parandamisele interventsioon on suunatud

Sisehindamine ehk enesehindamine – Hindamise korraldamine ja hinnangute andmine nende inimeste poolt, kes ise koordineerivad programmi või projekti, viivad seda ellu ja osalevad selles.

Tulemus – Programmi või interventsiooni elluviimise käigus saavutatud muutused sihtrühma käitumises, oskustes, hoiakutes.

Triangulatsioon – Ühe ja sama teema uurimisel ja interpreteerimisel mitme erineva uurimismeetodi, andmeallika, uurija või perspektiivi korruga kasutamine ning võrdlemine.

Välis hindamine – Hindamine, mida korraldab ja juhib hinnatavast organisatsioonist väljapool seisev üksus.

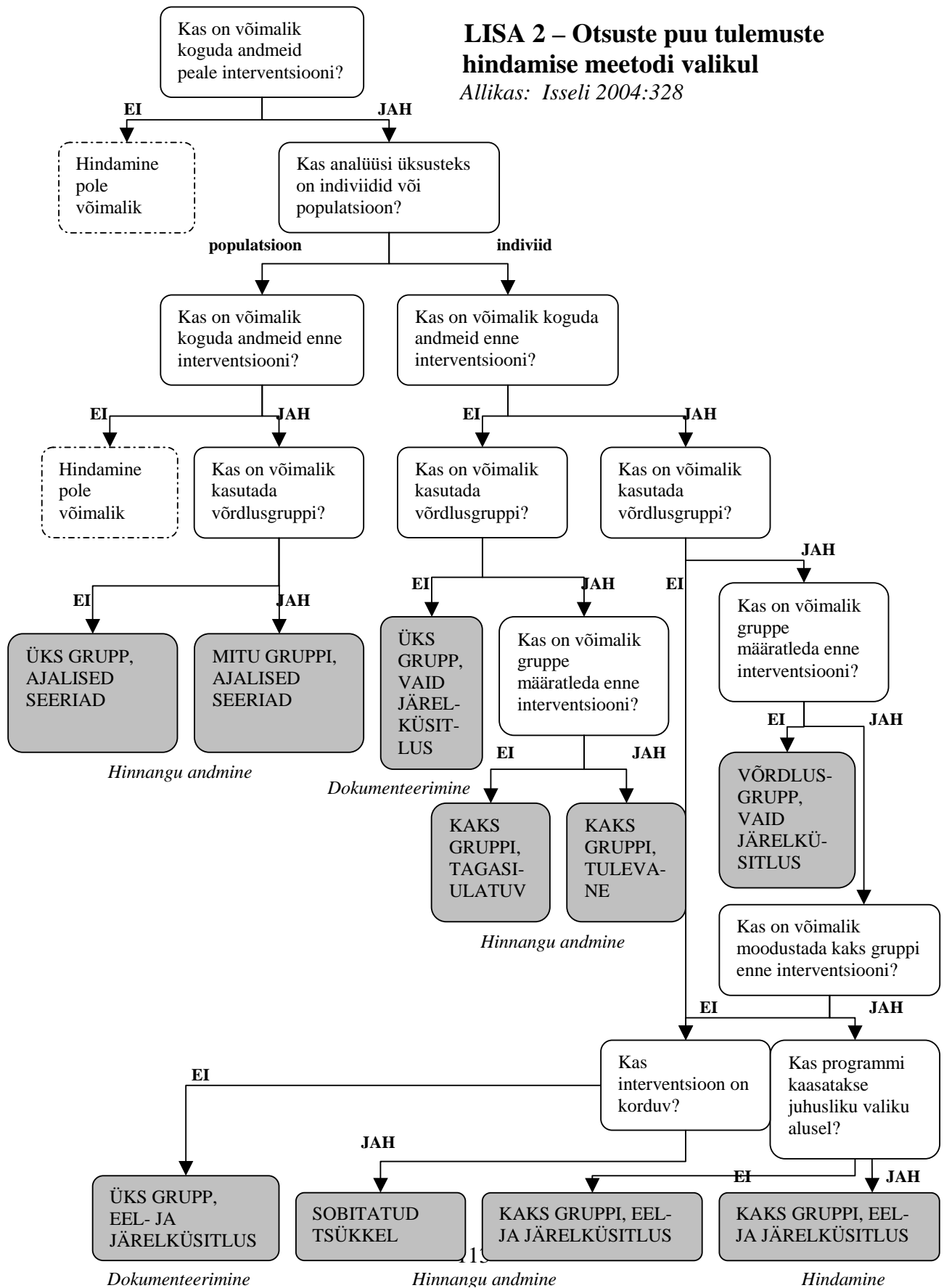
Võtmeisik – Inimesed, kes tänu oma positsioonile või kogemustele omavad teadmist ja informatsiooni uurimise all oleva probleemi ulatusest, karakteristikutes ning sellega seotud vajadustest.

Töös kasutatud lühendid

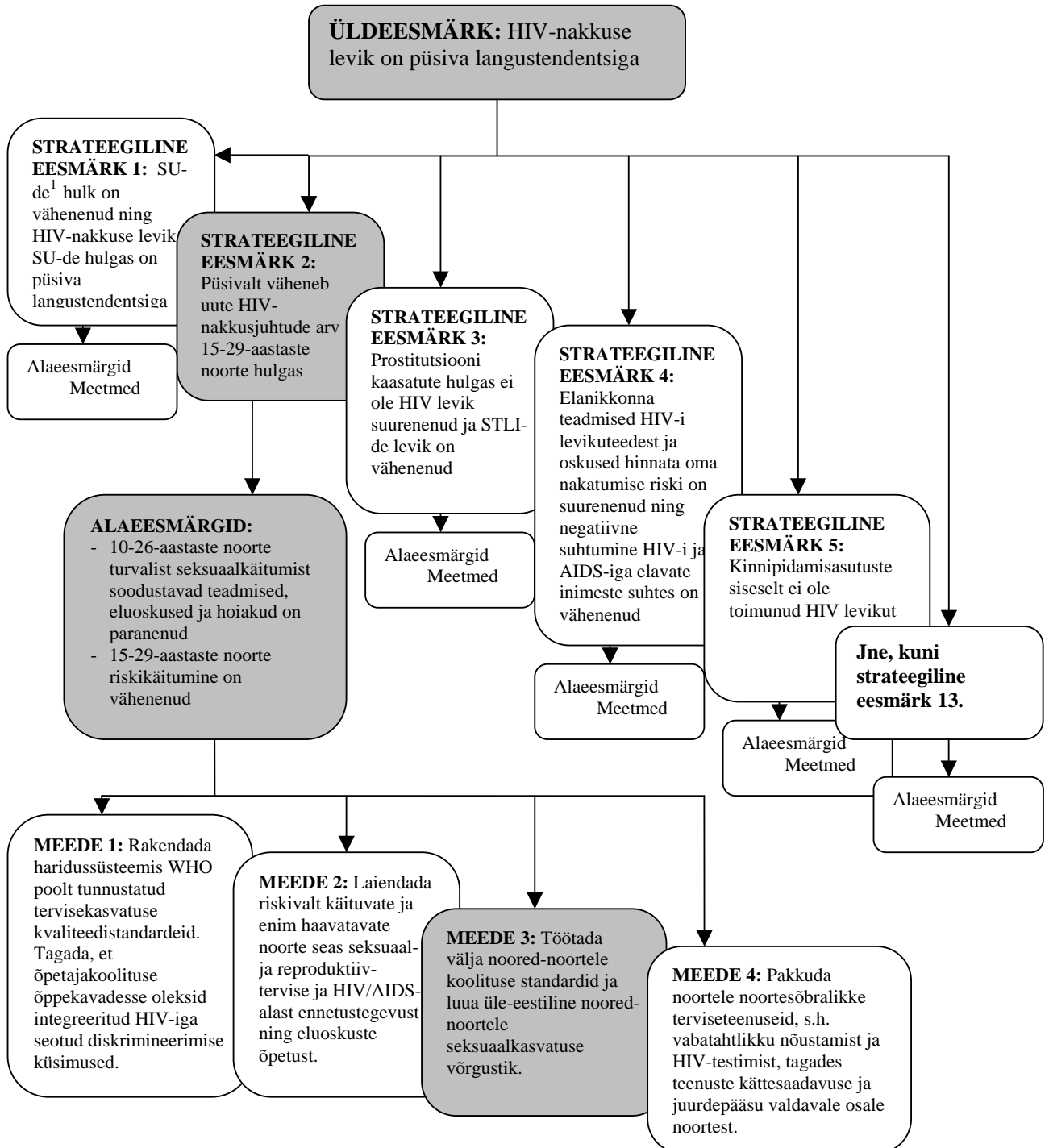
AIDS	omandatud immuunpuudulikkuse sündroom
CDC	Haiguste Kontrolli ja Ennetamise Keskused (<i>Centers for Disease Prevention and Control</i>)
FHI	Rahvusvaheline Perekonna Tervise Organisatsioon (<i>Family Health International</i>)
GFATM	Ülemaailmne Fond Võitlemaks AIDS-i, Tuberkuloosi ja Malaariaga (<i>Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria</i>)
HIV	inimese immuunpuudulikkuse viirus
M&H	monitooring ja hindamine
STLI	sugulisel teel leviv infektsioon
UNAIDS	Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni HIV/AIDS-i Programm (<i>Joint United Nations Programme on HIV/AIDS</i>)
WHO	Maailma Terviseorganisatsioon (<i>World Health Organisation</i>)

LISA 2 – Otsuste puu tulemuste hindamise meetodi valikul

Allikas: Isseli 2004:328

Lisa 3 – Noored-noortele tegevuse paiknemine riikliku strateegia püramiidis

Lisa 4 – Intervjuude teostamise kava

TEEMA 1: Organisatsiooni tegevus

- Millist ametit Teie oma organisatsioonis peate?
- Kui kaua on teie organisatsioon noored-noortele koolitajate temaatikaga tegelenud?
- Milliseid tegevusi teie organisatsioon täpsemalt ellu viib?
- Kas ajaloo jooksul on organisatsiooni tegevuste suund muutunud? Kui jah, siis kuidas?
- Kui suur osa noortest on jäänud peale koolituse läbimist organisatsiooni juurde aktiivselt tegutsema?

TEEMA 2: Organisatsiooni senine monitooringu ja hindamise praktika

- Mida tähendab teie jaoks mõiste „tegevuste hindamine“?
- Milleks on vaja tegevuste hindamist kui sellist?
- Milliste näitajate kaudu te jälgite oma tegevuste kulgemist? Milliseid andmeid esitate aruandluses?
- Millised on teie jaoks teie tegevuse tulemused?
- Mis on osalejates noored-noortele koolituse tagajärjel muutunud? Kuidas nad on arenenud?
- Milline on noored-noortele koolitajate endi edasise tegevuse tulemus? Mida soovitakse nendepoolse tegevusega saavutada?
- Milliseid aspekte oma organisatsiooni tegevuses olete te mingil viisil mõõtnud või dokumenteerinud? Kuidas te olete seda teinud?
- Kas seni teostatud hindamise või mõõtmiste tulemused on muutnud teie tegevuse sisu või suunda? Kui jah, siis kuidas? Kui ei, siis miks?

TEEMA 3: Vajadused monitooringu ja hindamise valdkonna arendamiseks

- Kas te praegu saate piisavalt hea ülevaate sellest, kui hästi või halvasti organisatsiooni tegevused kulgenud on? Kui ei, siis milliste aspektide kohta vajaksite lisateavet?
- Mis on takistanud lisainfo kogumist ja tulemuste mõõtmist?

- Milliseid aspekte võiks noored-noortele koolitajatega seotud tegevuse juures veel mõõta ja dokumenteerida?
- Kuidas seda teha võiks?
- Kas on veel midagi, mida sooviksite seoses hindamise temaatikaga öelda? Mille kohta ma ei ole konkreetselt küsinud.

Lisa 5 – Intervjuutsitaatide koodide tähendused

I – Tähendab intervjuud. Number tähise taga näitab mitmenda intervjuuga kõigist teostatutest on tegemist.

R – Tähendab respondenti. Number tähise taga näitab, millise intervjuu respondentiga on tegemist (kuna pooltes intervjuudes osales korraga kaks respondenti).

Viimane täht koodis tähistab üldist teemat:

H = hindamise tähendus,

M = hindamise meetod,

N = noored-noortele koolitajate nimetamine,

P = probleemküsimus,

T = tegevuste tulemus,

V = hindamise vajadus või võimalus,

Ü = üldine, muu.